

**المختصر المفيد للمؤذن والإمام
والخطيب وأحكام المساجد**

**Азаншы, имам, хатибке
арналған ықшамдалған әрі
пайдалы ғылыми шығарма
және мешіт үкімдері**

Азаншы, имам, хатибке арналған ықшамдалған әрі пайдалы ғылыми шығарма және мешіт үкімдері

Ислам мазмұнын тілдер арқылы жеткізу қызметі қауымдастығының ғылыми комитеті.

Азаншы, имам, хатиб және мешіт үкімдеріне арналған қысқаша әрі пайдалы нұсқаулық

Ислам мазмұнын әртүлі тілдер арқылы жеткізу қызметі қауымдастығының ғылыми комитеті.

Шүбәсіз, барлық мақтау Аллаға тән. Біз Оны мадақтаймыз, Одан жәрдем тілейміз және Одан кешірім сұраймыз. Нәпсілеріміздің жамандықтарынан және істеріміздің жаманынан Аллаға сыйынамыз. Алла кімді тура жолға салса, оны ешкім адастыра алмайды. Ал, кімді адастырса, оған тура жол көрсетуші жоқ. Серігі жоқ, Жалғыз Алладан басқа құлшылыққа лайық құдай жоқ екендігіне және Мұхаммед Оның құлы әрі елшісі екендігіне куәлік етемін. Оған, оның отбасына, сахабаларына және оларға ізгілікпен ерушілерге Алланың салауаты мен сәлемі болсын!

Одан кейін: Адамдар өз жағдайларын түзейтін нәрселерге үнемі мұқтаж болғандықтан, шариғат осыны реттейтін

үкімдерді алып келді. Бұл үкімдерге намазға арналған азан мен қамат, онда адамдарға имамдық ету, жұма құтпасы (хұтба) және мешіттер үкімдеріне қатысты мәселелер кіреді. Сол себепті мешіт азаншысының, имамның және жұма хатибының жауапкершілігі өте зор. Осыған орай, біз «Азаншы, имам, хатиб және мешіт үкімдеріне арналған қысқаша әрі пайдалы нұсқаулық» атты кітапты әзірлеуге және оны бірнеше тілге аударуға ерекше көңіл бөлдік.

Бірінші бөлім: Азан мен қамат(әл-Иқама) үкімдері

Азан – Ислам және мұсылмандарды рәмізі. Ол тәулігіне бес рет айтылады. Ғалымдар өз кітаптарында оның сүннеттеріне, үкімдеріне, мұстахаптарына және оны бұзатын жайттарға ерекше көңіл бөлген. Бұл – осы ғибадаттың маңыздылығы мен ардақтылығына байланысты¹.

Бірінші кіші бөлім: Азан мен қаматтың анықтамасы

Азанның шариғаттағы мағынасы: белгілі, арнайы, шариғатта бекітілген сөздермен намаз уақытының кіргенін хабарлау².

¹ Қарасын: "Фәтхул-Мунғим Шарх Сахих Муслим" (2/ 460).

² Қ.: Ибн Қудам, «Әл-Муғни (1/292); «Мухтар әс-Сихах» (16-б.), 'ә-з-н' бабы; әл-Қахтанидің «Азан мен қамат» (5-б.).

Қамат шариғатта (діни термин ретінде) : намазға тұруды шариғатта бекітілген арнайы сөздермен хабарлауды білдіреді¹.

Екінші кіші бөлім: Азан мен қаматтың үкімі

Азан мен қамат – Құран, Сүннет және ижмағпен бекітілген:

Құранға келсек, Алла Тағала:

﴿وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوءًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾ (58)

"Қашан намазға (азан) шақырсаңдар, олар оны ойын қылып келекеге алды. Осы, олардың түсінбейтін қауым болғандығынан 58" [Мәида сүресі: 58].

Ал, сүннетке келер болсақ, ол екеуінің шариғатта бекітілгендігіне дәлел болатын көптеген хадистер келген. Соның кейбірі:

Ибн Омар (Алла ол екеуіне разы болсын) былай деді: "Мұсылмандар Мәдинаға келген кездерінде намазға ешкім шақырмағандықтан, оның уақытын шамалап жиналатын. Бір күні олар осы мәселені талқылағанда, кейбірі: «Христиандардың қоңырауы сияқты қоңырау алайық», – десе, ал басқалары: «Яһудилердің кернейі сияқты керней болсын», – деді. Сонда Омар: «Намазға шақыратын бір кісіні

¹ Қарасын: «Кәшшәф әл-Қинағ» (1/230).

жіберсеңдер қайтеді?» – деді. Сонда Алланың елшісі ﷺ:

«يَا بَلَّالُ، قُمْ فَتَدِّ بِالصَّلَاةِ».

«Ей, Білэл! Тұрып, намазға шақыр»,—деді¹.

Ал ижмағ бойынша, үммет бұл екеуінің бес намаз үшін шарифатта бекітілгеніне бірауыздан келіскен:

Имам ибн Қудама әл-Мақдиси (оған Алланың рақымы болсын) былай дейді: «Үммет бес уақыт намазға азан айтылатынына бірауыздан келіскен»².

Азан және қамат – ер кісілерге тұрғылықты кезде және сапарда, басқа емес, тек бес уақыт намаз үшін парыз кифая. Өйткені Малик ибн әл-Хуайрис (Алла оған разы болсын) риуаят еткен хадисте Пайғамбар ﷺ оларға:

«فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَدِّنْ لَكُمْ أَحَدَكُمْ، وَلْيُؤَمِّكُمْ أَكْبَرُكُمْ»

«Ал, намаздың уақыты келген кезде бірің (намазға) азан шақырып, араларыңдағы жасы ең үлкенің имам болсын»,—деген³.

Өйткені бұл екеуі (азан мен иқама) – Исламның айқын рәміздері. Сондықтан оны орындамай қалдыруға болмайды.

¹ Бухари (604) және Муслим (377) риуаят еткен.

² "Әл-Муғни" (1/293).

³ Бухари (628) және Муслим (674) риуаят еткен.

Ал, әйелдерге, намазды мейлі жалғыз оқыса немесе өзге әйелдерге имам болса, азан да, қамат та айту шариғатта бекітілмеген¹.

Үшінші тармақ: Азан және қаматтың артықшылығы

Азан мен азаншылардың артықшылығы туралы көптеген дәлелдер келген, оның кейбірі төмендегідей:

Азаншы – Аллаға шақырушылардың бірі. Сондай-ақ, ол – адамдар ішінде ең жақсы сөз айтушылар қатарында. Алла Тағала:

﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ (33)

"Аллаға шақырып, ізгі амал істеген және: «Шын мәнінде, мен бойсұнушыларданмын», деушіден сөз айту жағынан кім артық? 33)" Фуссылат сүресі: 33.

Қиямет күні адамдар ішінде мойыны ең ұзын болатындары—азаншылар. Му'ауия, (оған Алла разы болсын) Алла елшісінің ﷺ былай деп айтқанын жеткізді:

«الْمُؤَدِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Қиямет күні адамдардың ішінде мойыны ең ұзын болатындары - азаншылар»².

¹ Ибн Тәймия, «Шарх әл-Умда» – Намаз кітабы (1016).

² Муслим (387) риуаят еткен.

Азан мен қамат шайтанды қуады; Әбу Һурайрадан (оған Алла разы болсын) жеткен риуаятта Пайғамбар ﷺ былай деген:

«إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ لَهُ ضَرَاطٌ، حَتَّى لَا يَسْمَعَ التَّائِدِينَ، فَإِذَا قُضِيَ التَّائِدِينَ أَقْبَلَ، حَتَّى إِذَا تَوَبَّ بِالصَّلَاةِ - أَيُّ: أَقِيَمَتِ الصَّلَاةُ - أَدْبَرَ، حَتَّى إِذَا قُضِيَ التَّنْثِيْبُ أَقْبَلَ، حَتَّى يَخْطُرَ - أَيُّ: يُوسَّوسُ - بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ، يَقُولُ لَهُ: اذْكُرْ كَذَا وَاذْكُرْ كَذَا، لِمَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ مِنْ قَبْلُ، حَتَّى يَظَلَّ الرَّجُلُ مَا يَذْرِي كَمْ صَلَّى»

«Намазға азан шақырылғанда, шайтан азанды естімеу үшін дауыстап жел шығарып тұрып қашады. Азан айтылып біткен соң, ол қайтып келеді. Ал, намазға қамат айтылғанда (яғни, намаз басталғанда), ол тағы да қашады. Қамат айтылып болғанда, ол қайта келіп, адамың көкейінен сыбырлап азғыра (яғни, уәсуәс сала) бастайды да, оған: «Ананы есіңе ал, мынаны есіңе ал», – деп, оның бұрын есіне түсіре алмаған нәрселерін еске түсіреді. Ақыр соңында адам қанша ракағат намаз оқығанын білмей қалады».¹

Азанды естіген әрбір нәрсе (оны айтқан) азаншының пайдасына куәлік етеді; Абдуллаһ бин Абдур-Рахман әл-Әнсариден жеткен риуаятта, Әбу Сәғид әл-Худри (Алла оған разы болсын) оған былай деген: «Расында, мен сенің қойды (қой бағу) және шөл даланы (шөлде жүргенді) жақсы көретініңді байқаймын. Қашан өзіңнің қойыңмен, не шөл далаңда

¹ Бухари (1222) және Муслим (389) риуаят еткен.

болып, намазға азан шақырсаң, дауысыңды көтеріп шақыр. Өйткені:

«لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَدِّنِ، حِنَّ وَلَا إِنْسٍ وَلَا شَيْءٍ، إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Азаншының дауысы жеткен жерден естіген жын мен адам және басқа да нәрсе, (барлығы) Ақырет күні оған куәлік етеді». Әбу Сағид: «Мен мұны Алла елшісінен ﷺ естідім»,—деген¹.

Егер адамдар азанның шынайы артықшылығын білсе, оны орындау үшін өзара жарысар еді. Әбу Һурайрадан (оған Алла разы болсын) жеткізілген хадисте Алланың Елшісі ﷺ былай деген:

«لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ -أَي: الْأَذَانِ- وَالصَّفِّ الْأَوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلَّا أَنْ يَسْتَهْمُوا عَلَيْهِ لَاسْتَهَمُوا»

«Егер адамдар азан шақыру және бірінші қатарда тұрудың (маңызын, сауабын) білсе, оған жету үшін жеребе тастаудан басқа амал қалмаса, әрине, жеребе тастар еді»².

Азаншының күнәлары дауысы жеткен жеріне дейін кешіріледі. Оны естіген әрбір дымқыл (өсімдіктер, су, жануарлар) және құрғақ нәрсе (тас, жер, құрғақ ағаштар) растайды. Сондай-ақ, оған өзімен бірге намаз оқығандардың сауабындай сауап жазылады. Өйткені жақсылыққа жол сілтеуші – оны істеушімен тең. Әл-Бара ибн Азибтен (оған Алла

¹ Бухари (609) риуаят еткен.

² Бухари (615) және Муслим (437) риуаят еткен.

разы болсын) Алла пайғамбарының ﷺ былай дегені риуаят етіледі:

«إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفَةِ الْمُقَدَّمِ، وَالْمُؤَدِّنِ يُعْفَرُ لَهُ مَدُّ صَوْتِهِ، وَيُصَدِّقُهُ مَنْ سَمِعَهُ مِنْ رَطْبٍ وَيَابِسٍ، وَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ»

«Расында, Алла және періштелер бірінші сапта тұрғандарға салауат айтады. Ал, азаншыға оның даусы жеткен жерге дейін күнәсі кешіріледі. Оны (азанын) естіген әрбір дымқыл және құрғақ нәрсе растайды. Сондай-ақ, оған өзімен бірге намаз оқығандардың сауабындай сауап жазылады»¹.

Азан – Исламның ең ұлы рәсімдерінің бірі. Сондай-ақ ол күпірлік мекені мен Ислам мекенін ажырататын белгі. Сол себепті Бұхари өзінің «Сахих» еңбегінде «Азан себепті қан төгістен аман қалу» атты тарауды келтіріп, Әнас ибн Мәліктен (оған Алла разы болсын) мына хадисті риуаят еткен: «Пайғамбарымыз ﷺ бізбен бірге бір қауымға жорық жасағанда, оларға таң атқанға дейін шабуылдамайтын. Егер таңертең азан даусын естісе, олардан бас тартатын. Ал естімесе, шабуыл жасайтын»². Имам әл-Хаттаби былай деді: «Бұл (хадис) азанның – Ислам дінінің рәмізі екеніне және

¹ Ахмад (18506) және Нәсаи (646) риуаят еткен. Әл-Мунзири «әт-Тарғиб уәт-Тарһиб» (1/176) еңбегінде: «Иснады жақсы», – деген. Ал Ибн әл-Мулаққин «әл-Бадр әл-Мунир»-де (3/385): «Бұл – жақсы иснад», – деген.

² Бұхари (610) және Муслим (382) риуаят еткен.

оны тастауға болмайтын уәжіп амал екеніне дәлел. Егер бір елді мекеннің тұрғындары азан айтуды тастауға келісіп, одан бас тартса, сұлтанға сол үшін олармен соғысу құқығы беріледі»¹.

Төртінші кіші бөлім: Азан мен қамат дұрыстығының шарттары

1- Ислам: кәпірден (жасалған бұл) екеуі дұрыс емес. Өйткені, екеуі – құлшылық, ал кәпірдің құлшылығы дұрыс емес.

2 – Ақыл: Басқа құлшылықтар сияқты есі дұрыс емес, мас және сана-сезімі толық қалыптаспаған баланың ғибадаты жарамсыз саналады.

3 - Ниет: Азан мен қамат ниетсіз дұрыс болмайды. Өйткені олар – ғибадат. Ал, ғибадат ниетсіз дұрыс болмайды; өйткені Алла елшісі ﷺ:

«إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى»

«Шынында, амалдар ниетке байланысты. Әр адамға ниет еткені ғана тиесілі»,—деген².

4- Азаншының ер адам болуы: әйелдің азаны да, қаматы да дұрыс болып саналмайды.

5- Азанның намаз уақытында айтылуы: уақыты кірмей тұрып айту дұрыс емес. Өйткені Мәлик ибн әл-Хуайрис (оған Алла разы болсын)

¹ ("Әғлам әл-Хадис шарх Сахих әл-Бухари", 1/ 460).

² Оны Омар ибн әл-Хаттаб (оған Алла разы болсын) хадисінен Бухари (1) және Муслим (1907) риуаят еткен.

риуаят еткен хадисте Пайғамбар ﷺ былай деген:

«... فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَدِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ، وَلْيُؤَمِّكُمْ أَكْبَرُكُمْ»

«... намаздың уақыты кірген кезде бірің азан айтып, араларыңдағы үлкенің сендерге имамдық қылсын.¹ Сөйтіп, азан айту намазға қатысумен байланыстырылған. Ал, намаз уақытының басталуы уақытының кіруімен ғана болады. Қамат болса намазға тұруды қалағанда айтылу тиіс.

6- Азанның, сол сияқты қаматтың да, рет-ретімен айтылуы: Мұндағы реттілік дегеніміз – азаншының азан мен қамат сөздерін шариғатта келген тәртібі бойынша, сөздері мен сөйлемдерінің орнын ауыстырмай айтуы. Азан ретімен бекітілген ғибадат болғандықтан, келуі бойынша орындалуы тиіс. Пайғамбардың ﷺ :

«مَنْ أَحَدَّثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ فِيهِ، فَهُوَ رَدٌّ»

«Кімде-кім біздің осы ісімізге (яғни дінімізге) жат нәрсе енгізсе, ол кері қайтарылады»².

7- Азанның да, иқаматтың да арасы үзілмей айтылуы: Мұндағы үзбей айтудан мақсат – азан сөздерінің арасын сөз немесе іс-әрекетпен бөлмеу және ұзақ уақыт үзіліс жасамау.

¹ Бухари (628) және Муслим (674) риуаят еткен.

² Бухари (2697), Муслим (1718), Айшаның (Алла оған разы болсын) хадисінен риуаят еткен.

8- Азан мен қаматтың араб тілінде, Сүннетте келген сөздермен, мағынасы бұрмаланбайғ қатесіз айтылуы.

9- Азан шақырғанда дауысты көтеру. Өйткені азаншы дауысын тек өзі ғана еститіндей етіп бәсеңдетсе, азанның шариғаттағы мақсаты орындалмайды. Өйткені Пайғамбар (ﷺ) бұған байланысты:

«فَلْيُؤَدِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ»

«Біреулерің азан шақырсын», - деген.¹ Бұл басқаларға естірту үшін дауысты көтеру керектігіне ишара етіп, осылай хабарлау мақсаты орындалады. Егер кісі өзі немесе жанындағы адам үшін азан шақырса, дауыс көтеріп (айқайлап) айту шарт емес. Алайда, дауысын өзі немесе жанындағы адам еститіндей дәрежеде көтереді. Бірақ дауысын бұдан да қаттырақ көтерсе, абзалырақ болады. Өйткені Әбу Сағид әл-Худри, оған Алланың ризалығы болсын, Пайғамбардан ﷺ жеткізген хадисінде:

«.. فَإِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ أَوْ بَادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالْيَدَاءِ؛ فَإِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَدِّنِ جَنْ وَلَا إِنْسٍ وَلَا شَيْءٍ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«... қой бағып немесе шөлде жүрген кезінде азан шақырсаң, дауыстап шақыр. Өйткені, расында, азаншының даусын кім естисе, мейлі

¹ Хадистің жолы жоғарыда келтірілген.

ол жын, адам немесе басқа бір жаратылыс болсын, Қиямет күні оған куәлік етеді»¹.

Бесінші кіші бөлім: Азаншыда болуы талап етілген сипаттар

1- Ол әділдігі (әл-‘адәлә—үлкен күнәлар жасамау, нашар мінездерден ада болу) және турашылдығымен танылуы керек. Өйткені Пайғамбарымыз (ﷺ):

«الإِمَامُ ضَامِنٌ، وَالْمُؤَدِّينُ مُؤْتَمَنُونَ، اللَّهُمَّ أَرْشِدِ الْأَئِمَّةَ، وَاعْفُ عَنِ الْمُؤَدِّينَ»

«Имам – кепіл, ал азаншы – аманат жүктелген (адамдар). Иә, Алла! Имамдарды тура жолға сала гөр, әрі азаншыларды кешіре гөр!»²

Азаншы – намаз бен ораза уақытына жауапты әрі сенім артылған адам. Аманатты тек әділ кісі ғана атқара алады. Сондықтан, азаншы пасық, күнәсін жария ететін немесе абырой-беделінен айырылған болмауы тиіс.

2- Балиғатқа толған болуы. Өйткені балиғатқа толғанның азаны кемелдірек. Дегенмен, ес білген бала уақытында азан айтса, оның азаны дұрыс саналып, сол жеткілікті болады. Себебі, ол арқылы (намаз) уақытының кіргені хабарланады.

3- Уақыттарды анықтап, азанды алғашқы уақытында шақыру үшін оларды білуі. Өйткені,

¹ Хадистің жолы жоғарыда келтірілген.

² Әбу Дәуд (517) және Тирмизи (207) риуаят еткен.

оларды білмесе, қателесу не жаңылысудан аман бола алмайды.

4- Күшті дауысты болу. Себебі Абдулла ибн Зәйдтің (оған Алла разы болсын) азанды түсінде көргені жайлы хадисінде Пайғамбар ﷺ оған былай деген:

«إِنَّ هَذِهِ لَرُؤْيَا حَقٍّ، فَقُمْ مَعَ بِلَالٍ فَإِنَّهُ أُنْذَى وَأَمْدُ صَوْتًا مِنْكَ، فَأَلْقِ عَلَيْهِ مَا قِيلَ لَكَ، وَلْيُنَادِ بِذَلِكَ»

«Расында, бұл – шынайы түс. Біләлмен бірге тұр! Өйткені оның дауысы сенікінен әуезді әрі зор. Оған өзіңіе айтылғанды үйрет. Ол сонымен азан шақырсын». (21), Мағынасы:¹

«وَأَمْدُ صَوْتًا مِنْكَ»

«және дауысы сенікінен ұзаққа жетеді» Яғни, даусы сенікінен жоғары әрі күштірек (қаттырақ шығады). Бұл – даусы зор әрі анық азаншыны таңдаудың мұстахаб екеніне дәлел. Өйткені дауысты кісі азанды ұзағырақ жеткізе алады².

5- Көркем (жағымды) дауысты болу. Өйткені Алла елшісі ﷺ жоғарыда айтылған Абдуллаһ бин Зәйдтің (Алла оған разы болсын) хадисінде:

«فَإِنَّهُ أُنْذَى وَأَمْدُ صَوْتًا مِنْكَ»

«Расында, оның даусы сенікінен әуездірек әрі алысқа жетеді»,—деген. Яғни, дауысы ең жақсы әрі ең әуезді.

¹ Бұл хадисті Тирмизи (189) «Жақсы, сенімді хадис» деп келтірген.

² Қ.: «Тухфат әл-Әхуэзи» (1/481).

6- Кіші және үлкен дәретсіздіктен таза болуы. Өйткені, азан мен қамат – Алланың зікірі (Оны еске алу сөздері). Ал, зікір етушінің таза болғаны мустахаб.

7- Түрегеп тұрып азан шақыру. Өйткені, Алланың елшісі ﷺ:

«يَا بِلَالُ قُمْ، فَتَادِ بِالصَّلَاةِ»

«Ей, Біләл, тұр да, намазға шақыр»,—деген. (23), Бұған қатысты Ибн әл-Мунзир:¹ "Азаншының тұрып азан шақыруы сүннет екеніне (ғалымдар) бірауыздан келіскен",— деді².

8 – Құбылаға қарап азан айту; Абдуллаһ бин Зәйдтың (оған Алла разы болсын) азанды түсінде көргені жайлы хадисінің бір риуаятында келгендей: «Құбылаға қарап тұрып: «Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар...» - деді»³. Ибн әл-Мунзир: «Азан айтқанда құбылаға бет бұрудың сүннеттен екеніне (ғалымдар) бірауыздан келіскен»,—деген⁴.

9 – Екі сұқ саусағын екі құлағына салу. Бұл— Біләлдің (Алла оған разы болсын) Пайғамбар ﷺ алдында азан шақырғандағы іс-әрекетіне негізделген. Бұл жайында Әбу Жухайфа (Алла

¹ Ибн Омардың (ол екеуіне Алла разы болсын) хадисінен Бухари (604) және Муслим (377) риуаят еткен.

² Ибн әл-Мунзирдің «Әл-Ижмағь» (38 б).

³ Әбу Дауд (507).

⁴ Ибн әл-Мунзир, «Әл-Ижмағь»: (38-б).

оған разы болсын): "Мен Біләлдің екі саусағын құлақтарына салып, бетін оң-солға бұрып азан шақырғанын көрдім. Ол кезде Алланың елшісі ﷺ өзінің қызыл түсті шатырында болатын...»,— деген¹.

Имам Тирмизи бұл хадисті риуаят еткеннен кейін: "Ғылым иелері осыған амал етеді: азаншының азан айтқанда екі саусағын екі құлағына кіргізуін жөн көреді",—деген.

Ибн Шубрума азаншының неліктен екі саусағын екі құлағына қоюға бұйырылғаны туралы сұралғанда: "Дауысты күшейту үшін..." – деп жауап берген.²

Сондай-ақ, ән-Нәуәуи (оған Алланың рақымы болсын) былай деген: Сүннет – екі саусағын құлақтарының ішіне қою. Бұл – бірауыздан келісілген мәселе. Мұны әл-Мәхамили «әл-Мәжмуғ» еңбегінде ғалымдардың көпшілігінен жеткізген. Біздің ғалымдар бұл жөнінде: "Мұның тағы бір пайдасы бар: кейде адам саңырау болуы, алыста тұруы немесе басқа себептерге байланысты азаншының даусын естімеуі мүмкін. Сонда

¹ Бұл хадисті Тирмизи (197) риуаят етіп, «хасан сахих» деп бағалаған. Хадистың негізі «Сахих әл-Бухариде» (634) мынадай сөздермен келтірілген: Аъун ибн Әбу Жухайфа әкесінің былай деп айтқанын жеткізеді: "Мен Біләлдің азан айтып жатқанын көрдім. Азан кезінде ол аузын бірде мына жаққа, бірде ана жаққа бұрып тұрғанын бақыладым".

² Әл-Аусат (4/11).

оның құлағына салған саусақтары азан айтып тұрғанының белгісі болады”, — деген.¹

10- Аяқтарын орнынан қозғамай, екі реттен “Намазға асығыңдар!”, - деп айтқанда оңға, ал екі рет “Құтылу жолына асығыңдар!”, - деп айтқанда солға бұрылады. Өйткені Әбу Жухайфа (оған Алла разы болсын) Пайғамбардың (оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын) алдында азан шақырған Біләл (оған Алла разы болсын) туралы хадисінде былай деген:

«فَجَعَلْتُ أَتْبَعُ قَاهُ، هَاهُنَا وَهَاهُنَا، يَقُولُ: يَمِينًا وَشِمَالًا: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ»؛

«Мен оның аузына былай да былай ілесе қарадым: ол оңға және солға: «Хайя 'ала-с-салаһ, хайя 'ала-л-фәләх», – деп жатты»²; Өйткені осылай айту мешіттен алыстағыларға намазға шақыруды (азанды) жақсырақ естіртеді.

11- Азанды баяу, асықпай айту керек. Яғни байыппен, сөздерді артық созбай немесе тым ұзартпай айту. Өйткені азан – мешіттен тыс жүрген адамдарға хабарлау. Сондықтан оны байыппен айту әлдеқайда нәтижелі. Ал, қаматты тезірек айту керек, себебі ол –

¹ "Шарх әл-Мухәззаб" (3/113).

² Бухари (634), Муслим (503) риуаят еткен, мәтіні Муслимдікі.

мешіттегі дайын тұрған адамдарға хабарлау. Сондықтан, оны тездетіп айту орынды¹.

12- Азаншы азанды шариғатқа сай, тым қиналмай, сөздерін бұрмаламай, жұмсақ әрі анық дауыспен айту керек. Оны әнге салып немесе мағынасы өзгеретіндей етіп созбау қажет. Керісінше, шариғи шарттары мен әдебін сақтай отырып, өз табиғи даусымен орындауы тиіс.

Алтыншы тармақ: Азан мен қаматтың сипаты

Азан мен қаматтың Пайғамбарлық мәтіндерде келген бірнеше үлгісі бар. Азан мен қаматтың сипаты туралы келген риуаяттардың бірі – Абдуллаһ ибн Зәйдтің (Алла оған разы болсын) хадисі, ондағы азан сөздері:

"Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар".

Алла Ұлы - 4 рет.

"Әшһәду әл-лә иләһа иллаллаһ, әшһәду әл-лә иләһа иллаллаһ". Алладан басқа (құлшылыққа лайық) құдай жоқ екеніне куәлік етемін - 2 рет.

"Әшһәду әннә Мухаммәдәр-расулу-ллаһ, әшһәду әннә Мухаммадәр-расулу-ллаһ/.

¹ Қ.: Ибн Қудамә, «Әл-Муғни» (1/295).

Мұхаммед Алланың елшісі екендігіне куәлік етемін — 2 рет.

"Хаййә 'ала-с-салáһ, хаййә 'ала-с-салáһ".

Намазға асық, намазға асық!

"Хаййә 'ала-л-фалáх, хаййә 'ала-л-фалáх".

Құтылуға асық, құтылуға асық!

"Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар".

Алла Ұлы, Алла Ұлы.

"Лә иләһа иллаллаһ/.

Алладан басқа (құлшылыққа лайық) құдай жоқ.

Қамат сөздері:

"Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар".

Аллаһ Ұлы, Аллаһ Ұлы.

"Әшһәду әл-лә иләһа илләллаһ". Алладан басқа (құлшылыққа лайық) құдай жоқ екеніне куәлік етемін.

"Әшһәду әннә Мухаммадан расулу-ллаһ". Мухаммад Алланың елшісі екеніне куәлік етемін.

"Хаййә 'ала-с-салáһ, хаййә 'ала-л-фалáх".

Намазға асық, құтылуға асық.

"Қод қомати-с-солаһ" (Намаз басталды), "Қод қомати-с-солаһ" (Намаз басталды).

"Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар".

Алла Ұлы, Алла Ұлы.

"Лә иләһа илләллаһ/.

Аллаһтан басқа құлшылыққа лайық құдай жоқ.¹

Бұл – Біләлдің (Алла оған разы болсын) Алла елшісі (ﷺ) қайтыс болғанға дейін онымен бірге үйде және сапарда ұстанған (үнемі айтып жүрген) азан мен қаматтың үлгісі.

Таң намазының азанында «Хаййә ‘аләл-Фәләх» дегеннен кейін «Әс-солату хайрун миннән-нәум» (Намаз ұйқыдан артық),—деп екі рет айтады. Себебі Әбу Махзура (Алла оған разы болсын) Алла елшісінің ﷺ оған:

«فَإِنْ كَانَتْ صَلَاةُ الصُّبْحِ قُلْتَ: الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ»

«Егер таң намазы болса: «Намаз ұйқыдан артық, намаз ұйқыдан артық» дейсің»,—деп айтқанын риуаят еткен.²

Азанның тағы бір сипаты – таржиғ, яғни қайталау. Бұл кезде шаһадат кәлималарын алдымен дауысын бәсеңдетіп, сосын дауысын көтеріп қайталайды. Ал, қаматты жұптап айтады. Бұл сипат Әбу Махзураның (оған Алла разы болсын) хадисінде келген, ол былай дейді: «Аллаһ елшісі ﷺ маған азанды өзі үйретіп, былай деді:

¹ Оны әбу Дауд (499) және ықшамдап Тирмизи (189) риуаят еткен.Тирмизи: «Абдуллаһ ибн Зәйдтің хадисі – жақсы сенімді хадис», - деген.

² Әбу Дауд риуаят еткен: (500), ән-Нәуәуи «Хуласат әл-Әхкам» (1/ 286) кітабында оны жақсы хадис деген.

«قُلْ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ - مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ - قَالَ: ثُمَّ ارْجِعْ، فَمَدَّ صَوْتَكَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ».

«Былай деп айт: "Алла Ұлы, Алла Ұлы, Алла Ұлы, Алла Ұлы. Алладан басқа (құлшылыққа лайық) құдай жоқ екеніне куәлік етемін, Алладан басқа (құлшылыққа лайық) құдай жоқ екеніне куәлік етемін. Мұхаммае Алланың елшісі екеніне куәлік етемін, Мұхаммед Алланың елшісі екеніне куәлік етемін" - екі реттен - . Сосын қайтадан даусыңды көтеріп: "Алладан басқа (құлшылыққа лайық) құдай жоқ екеніне куәлік етемін, Алладан басқа құлшылыққа лайық құдай жоқ екеніне куәлік етемін. Мұхаммед Алланың елшісі екеніне куәлік етемін, Мұхаммед Алланың елшісі екеніне куәлік етемін. Намазға асығыңдар, намазға асығыңдар! Құтылуға асығыңдар, құтылуға асығыңдар! Алла Ұлы, Алла Ұлы. Алладан басқа (құлшылыққа лайық) құдай жоқ"».

«وَالْإِقَامَةُ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»

Ал, қамат болса: "Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар. Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар. Әшһәду әл-лә

иләһә илләллаһ. Әшһәду әл-лә иләһә илләллаһ. Әшһәду әннә Мухаммадәр-расулуллаһ. Әшһәду әннә Мухаммадәр-расулуллаһ. Хаййа 'аләс-саләһ, хаййа 'аләс-саләһ. Хаййа 'аләл-фәләх, хаййа 'аләл-фәләх. Қад қаматис-саләһ, қад қаматис-саләһ. Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар. Лә иләһә илләллаһ". «Алла Ұлы, Алла Ұлы. Алла Ұлы, Алла Ұлы. Алладан басқа (құлшылыққа лайық) құдай жоқ екеніне куәлік етемін. Алладан басқа (құлшылыққа лайық) құдай жоқ екеніне куәлік етемін. Мұхаммедтің Алланың елшісі екеніне куәлік етемін. Мұхаммедтің Алланың елшісі екеніне куәлік етемін. Намазға асығыңдар, намазға асығыңдар! Құтылуға асығыңдар, құтылуға асығыңдар! Расында, намаз басталды. Расында, намаз басталды. Алла Ұлы, Алла Ұлы. Алладан басқа құдай жоқ».

1.

Бұл – (рұқсат етілген) алуантүрлілікке жататын айырмашылық. Азаншы осы бекітілген түрлердің қайсысын қолданса да, дұрыс болады. Шейхул-Ислам ибн Тәймия (Алла оны рақым етсін) азанның бекітілген кейбір түрлерін атап өткеннен кейін былай дейді: "Олай болса, дұрыс көзқарас – хадис иелерінің (әһлул-хадис) және олармен келіскендердің мазһабы. Олар осыған қатысты

¹ Әбу Дауд (502, 503).

Пайғамбардан ﷺ бекітілген барлық нәрсеге рұқсат етіп, олардың ешқайсысын мәкрүһ санамайды. Өйткені азан мен қамат (сипаттарының) әртүрлілігі – қырағаттар мен тәшәһһудтердің және сол сияқты нәрселердің үлгілерінің әртүрлі болуы сияқты. Алла елшісінің ﷺ өз үмметіне сүннет еткен нәрсесін мәкрүһ санау ешкімге рұқсат етілмейді".¹.

Жетінші тармақ: Азанды естушінің айтатын сөздері мен одан кейінгі дұғасы

Кімде-кім азан даусын естісе, оған азаншының айтқанын қайталау мустахаб. Өйткені, Әбу Сағид әл-Худри (Алла ол кісіге разы болсын) Пайғамбардың ﷺ былай деп айтқанын риуаят еткен:

«إِذَا سَمِعْتُمُ الدَّاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ»

«Егер азанды естісеңдер, азаншы не айтса, соны айтыңдар»². Тек «хайъаләтайн»-ға, яғни азаншының «Хаййа ‘аләс-соләһ», «Хаййа ‘аләл-фәләх» деген сөздеріне келгенде, азанды естушіге олардың әрқайсысынан кейін:

«لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ»

"Лә хәулә уә лә қуата иллә би-Лләһ".

«Алланың көмегінсіз ешқандай күш те, қуат та жоқ»,—деп айту – мустахаб. Өйткені, Омар ибн

¹ Пәтуалар жинағы: (22/ 66).

² Оны Бухари (611) және Муслим (383) риуаят еткен.

Хаттабтың (оған Алла разы болсын) жеткізген хадисінде Алла елшісі ﷺ былай деген:

«إِذَا قَالَ الْمُؤَدِّنُ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، فَقَالَ أَحَدُكُمْ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مِنْ قَلْبِهِ، خَلَّ الْجَنَّةَ»

«Азаншы: «Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар» дегенде, сендердің бірің (оны қайталап) «Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар» десе, сосын ол «Алладан басқа (құлшылыққа лайық) құдай жоқ екендігіне куәлік беремін» дегенде, ол да «Алладан басқа (құлшылыққа лайықты) құдай жоқ екендігіне куәлік беремін» десе, сосын ол «Мұхаммед – Алланың елшісі екендігіне куәлік беремін» дегенде, ол да «Мұхаммадтің Алла елшісі екендігіне куәлік беремін» десе, сосын ол «Намазға асығыңдар» дегенде, ол «Алладан басқа (Оның көмегінсін) ешқандай күш те, қуат та жоқ» десе, сосын ол «Құтылуға асығыңдар» дегенде, ол «Алладан басқа күш те, қуат та жоқ» десе, сосын ол «Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар» дегенде, ол да «Аллаһу әкбар, Аллаһу әкбар» десе, сосын ол «Алладан басқа (құлшылыққа лайық) құдай жоқ» дегенде, ол да шын

жүрегімен «Алладан басқа (құлшылыққа лайық)құдай жоқ» десе, Жәннатқа кіреді»¹.

Екі куәліктен кейін: «Серігі жоқ, Жалғыз Алладан басқа құлшылыққа лайық тәңір жоқ екеніне және Мұхаммед Оның құлы әрі елшісі екеніне куәлік беремін, Раббым—Алла, елшім—Мұхаммед, дінімнің Ислам екеніне разы болдым» деп айтуы керек.

Сағд ибн Әбу Уаққас (оған Алла разы болсын) Алла елшісінің ﷺ былай деп айтқанын жеткізді:

«مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ الْمُؤَدِّنَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا؛ غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ».

«Кім азан сөздерін естіген кезде: “Алладан басқа құдай жоқ, Ол жалғыз, Оның серігі жоқ екендігіне және Мұхаммед—Алланың құлы әрі елшісі екеніне куәлік беремін. Раббым—Алла, Елшім—Мұхаммед, дінімнің—Ислам болғанына ризалық білдіремін”, - деп айтса, оның күнәләрі кешіріледі»².

Ал, азаншы таң намазының азанында: «Әс-солату хойрун миннән-нәум» (Намаз ұйқыдан артық), – деп айтқанда, тыңдаушы да солай айтады; өйткені Пайғамбарымыз ﷺ:

«إِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَدِّنُ»

¹ Муслим (385) риуаят еткен.

² Муслим (386) риуаят еткен.

«Азан естігенде азаншы не десе соны айтыңдар»,—деген¹.

Содан кейін Пайғамбарға ﷺ салауат айтып, одан ﷺ риуаят етілген хадистегідей былай дейді:

«مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ: اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ النَّائِمَةُ، وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ، أَتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتُهُ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Кім азанды естігенде: Я, Алла! Осы кемел шақырудың әрі осы орындалатын намаздың Раббысы! Мұхаммедті әл-Уәсиләға және жоғары дәрежеге жеткізе гөр! Оны Өзің уәде еткен Мақтаулы Орынға бағыттай гөр!, – деп айтса, Қиямет күні оған менің шапағатым тиесілі болады»², мағынасы:

«الدَّعْوَةُ النَّائِمَةُ»

«Кемел үндеу» Яғни, азан шақыру – Алланы ұлықтауды, Оның бірлігін мойындауды, елшілікке куәлік беруді және жақсылыққа шақыруды қамтығандықтан, толық әрі кемел болып саналады.

«وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ»

«Және орындалатын намаз» Яғни, атқарылатын, жасалатын.

«الْوَسِيلَةُ»

¹ Хадис келісілген.

² Бухари (614) Жәбірден (Алла оған разы болсын) риуаят еткен.

"Уәсила" Жәннәттағы орын.

«الْقُضِيَّةُ»

«Фадила» Ешкім ортақтаса алмайтын жоғары мәртебе.

«مَقَامًا مَحْمُودًا»

«мақтаулы орын» Мақтаулы орын: адамдар оған сол жерде мадақ айтатын барлық мәртебелі орын. Соның ішінде — бүкіл жаратылыс үшін болатын ұлы шапағат та бар. Ол кезде (Пайғамбар) қиямет алаңындағы адамдарға шапағат жасап, олардың арасына үкім шығарылғанша араға түседі.

Абдуллаһ ибн Амр ибн әл-Ас (Алла оған разы болсын) Алла елшісінің ﷺ былай деп айтқанын жеткізді:

«إِذَا سَمِعْتُمْ الْمُؤَذِّنَ، فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ، ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ؛ فَإِنَّهُ مَن صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا، ثُمَّ سَلَّوْا اللَّهَ لِي الْوَسِيلَةَ، فَإِنَّهَا مَنزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ، لَا تَنْبَغِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِّنْ عِبَادِ اللَّهِ، وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ، فَمَنْ سَأَلَ لِي الْوَسِيلَةَ، حَلَّتْ لَهُ الشَّقَاعَةُ»

"Азаншыны естігенде, оның айтқанын қайталаңдар. Содан кейін маған салауат айтыңдар. Өйткені кім маған бір рет салауат айтса, Алла оған он салаут айтады. Содан кейін Алладан мен үшін "әл-Уасилә" сұраңдар, себебі ол – Жәннәттағы бір дәреже. Ол—Алла құлдарының біріне ғана лайық мәртебе. Сол құлдың өзім болғанымды үміт етемін. Ал, кім

мен үшін “әл-Уасиләні” сұраса, оған шапағатым нәсіп болады”.¹

Азанға байланысты енгізілген кейбір бидғаттар, Азаншы азаннан кейін дауыстап Пайғамбарға ﷺ салауат пен сәлем айттуы Сондай-ақ, азаннан кейін айтылатын «Я, Аллах! Осы кемел шақырудың...» зікірін жамағат болып айту, Дұға еткенде екі қолды көтеру, Азаншы сөзін қайталаушының соңғы сөйлемге «хаққан» немесе «әбәдән» деген сөздерді қосып, «Хаққан лә иләһә иллә-Ллаһ» немесе «Әбәдән лә иләһә иллә-Ллаһ» деп айтуына да ешқандай дәлел жоқ.

Сегізінші кіші бөлім: Азан айтылған соң мешіттен шығудың үкімі

Азан айтылған соң ер адамның намаз оқымайынша мешіттен шығуы харам етіледі. Алайда, үзірлі себебі болса немесе мешітке қайтып оралуды ниет етсе, оған күнә жоқ. Әбу әш-Шәғса былай деген: «Біз Әбу Һурайрамен бірге мешітте отырғанда, азаншы азан шақырды. Сол кезде мешіттен бір адам тұрып, шығып бара жатты. Әбу Һурайра әлгі кісіге мешіттен шығып кеткенше қарап тұрып: «Ал, мынаған келер болсақ, ол—Әбу Қасымға ﷺ бағынбады»,—деді»².

¹ Муслим (384) риуаят еткен.

² Муслим (655) риуаят еткен .

Тирмизи осы хадисті өзінің «Сүнанында» риуаят еткеннен кейін былай дейді: Бұл іс-әрекетке Пайғамбардың ﷺ сахабалары мен олардан кейінгі ғалымдардың көзқарасы бойынша: азан айтылған соң дәреті болмауы немесе басқа да зәрулігі сияқты үзірлі себепсіз, мешіттен ешкім шықпау керек"¹.

Тоғызыншы кіші бөлім: Азан мен қаматтың арасындағы уақыт қанша?

Сүннетте азан мен қамат арасындағы уақыттың жеткілікті болғанына дәлел келген; Абдуллаһ бин Муғаффал (Алла оған разы болсын) былай деді: "Пайғамбар ﷺ айты:

«بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ، بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ»، ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ: «لِمَنْ شَاءَ»

«Әр екі азанның арасында – намаз, әрбір екі азанның арасында – намаз!»—деп, үшіншісінде: «Қалағандар үшін» деп қосты.² Мұндағы «екі азан» – азан мен қамат. Азаншы азаны мен қаматының арасына мешітке келгендердің намазға дейін екі рәкат оқып үлгеруі және басқалардың да келіп, намазға жетуі үшін уақыт қалдырады.

Имам Ахмад былай деді: "Азаншыға азан айтқан соң қаматқа асықпай, мешіт жамағаты келіп, қажетін өтеуші (яғни, түзге отыруға

¹ Сунан әт-Тирмизи: (1/397), (204).

² Бухари (627), Муслим (838) риуаят еткен.

мұқтаж адам) қажетін өтеп алғанша күтіп, азаны мен қаматының арасына уақыт қалдырғаны жөн¹.

Оныншы кіші бөлім: Азаншының жауапкершілігі мен әдебі

Азаншыға амалымен Алла Тағаланың дидарын көздегені жөн; өйткені Осман ибн Әбул-Ас (оған Алла разы болсын) былай деген: «إِنَّ مِنْ آخِرِ مَا عَهْدَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ اتَّخَذَ مُؤَدِّيًا لَا يَأْخُذُ عَلَى أَدَانِهِ أَجْرًا». «Алла Елшісінің ﷺ маған ең соңында өсиет еткендерінің бірі – азаны үшін ақы алмайтын азаншы алу»².

Тирмизи (Алла оны рақым етсін) бұл хадисті риуаят еткеннен кейін: "Осыған сәйкес, ғылым иелері азаншының азан айтқаны үшін ақы алуын мәкрұһ санап, оның өз азанымен сауап үміт етуін мустахаб көрген",—деген.

Бірақ, азаншыға мұсылмандардың қазынасынан беруде ешбір айып жоқ. Өйткені қазына мұсылмандардың мүддесі үшін ғана құрылған. Ал, азан және қамат – мұсылмандардың мүдделеріне жатады³.

Бес уақыт намазға азанды өз уақытында айтуға жауапты екенін білуі тиіс. Өйткені Пайғамбар ﷺ:

¹ Ибн Таймия, «Шарх Умдатул-фиқһ», Намаз кітабы: (135-б).

² Хадисті Тирмизи (209) жеткізіп, оны «Жақсы хадис», деп бағалаған.

³ Қараңыз: әл-Қахтанидің «Азан мен қамат» еңбегі: (19 б).

«Имам – кепіл, ал азаншы – сенім артылған», — деген.¹ Яғни, азаншы намаз уақыттарына жауапты болғандықтан, мешітке дәрет алып, азан уақытына жеткілікті уақыт бұрын келіп, үзірлі себепсіз азаннан қалмауға міндетті. Егер үзірлі себеппен қалатын болса, онда өз орнына азан айтуға басқа біреуді қойып кету керек.

Азаншы келесі нәрселердің орындалуын қадағалауы керек:

(1) Мешіттің тазалығы мен оны күтіп-бапталуына көңіл бөліп, бұл істе мешіт қызметкерлері және жамағатпен ынтымақта болу; өйткені Алла Өз үйлерін көркейтушілерді мадақтап, былай деген:

﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَءَاتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ﴾ (18)

"Шын мәнінде, Алланың мешіттерін Аллаға және Ақырет күніне сенген, намазды барлық шарттарын сақтап, толық орындаған, зекетті берген әрі Алладан өзге ешкімнен қорықпағандар ғана көркейтеді. Міне, солардың тура жолдағылар қатарында болуы үміт етіледі 18"

(Тәубе: 18). Олардың мешітті көркейтуі — оны салу, жөндеу және таза ұстау арқылы

¹ Оны әбу Дауд (517) және Тирмизи (207) Әбу Һурайра (Алла оған разы болсын) хадисінен риуаят еткен.

болсын, немесе онда намаз оқып, Алланы еске алу арқылы болсын — осы екі мағына да «көркейту» ұғымына кіреді.¹

(2) Дұрыс ақиданы, азан, таһарат және намаз үкімдерін үйренуі, Алланың Кітабынан жеткілікті мөлшерде жаттауы, өйткені имам намазға келмей қалған жағдайда оның орнына өте алатындай лайық болуы керек

(3) Жақсылыққа бұйырып, жамандықтан тыюы, адамдарды Алла Тағалаға (Оның дініне) даналық және көркем үгітпен шақыруы, оларға жұмсақ болуы және олардың ренішіне сабыр етуі, әрі осы істерде мешіт имамымен бірлесіп әрекет етуі керек.

(4) Мешітті тек білімге, құлшылыққа және намаз оқушыларға пайдалы іс-әрекеттерге арнауы. Олардың діні мен дүниесіне зиян келтіретін барлық нәрседен аулақ болуы қажет.

(5) Мешіт жамағаты және оған келушілермен татуласып, ынтымақтасу, олар келмей қалса жағдайын сұрау, науқастарының көңілін сұрау, жаназа намазын оқып, жерлеуіне қатысу, қиыншылықтар мен ауыртпалықтарда олардың жанынан табылу.

¹ Қ.: Ибн Хажар, "Фәтхул-Бәри" (1/541).

Екінші бөлім: Имамдықтың үкімдері

Бірінші кіші бөлім: Имамдықтың анықтамасы

Намаздағы имамдық: намаз оқушылар арасынан біреуінің алға шығып, өзгеледің намазда оған ұюы. Ал, намаздағы имам дегеніміз – адамдар оның артынан оқитын кісі.

Екінші кіші бөлім: Имамдықтың заңдылығы және артықшылығы

Намаздағы имамдық – бұл, кейінірек айтылатындай, ілім, қырағат, әділдік сияқты ізгі қасиеттерге ие ең жақсы адамдар атқаратын қайырлы істердің бірі. Жамағат намазы имамдықсыз жүзеге аспайды, ал намазды жамағатпен оқу—Исламның ең ұлық рәсімдерінің бірі².

Имам болудың артықшылықтары:

1- Имамдық артықшылығының зор екендігі белгілі. Бұл міндетті Пайғамбардың ﷺ өзі, одан кейін тура жолдағы халифалары атқарған. Содан бері оны мұсылмандардың білімі мен амалы ең үстем болғандары атқарып келеді³.

¹ Қара: «Хашият әр-Роуд әл-Муроббағ» (2/296), Қахтани, «Намаздағы имамдық» (6-б.).

² Қ.: Кувейттік фикһ энциклопедиясы (6/ 201).

³ Қара: әл-Қахтанидің "Әл-Имама фи ас-солә": (9-б.).

2- Намаздағы имамдық – шариғаттағы өкілеттілігі мен артықшылығы бар іс. Оны ізгі қасиеттерге ие адамдар атқарады; Пайғамбардың ﷺ мына сөзі бойынша:

«يَوْمَ الْقَوْمِ أَقْرَوْهُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ...»

«Халыққа Алланың Кітабін (бәрінен жақсы) оқитыны (білетін) кісі имамдық етеді...»¹, Құранды ең жақсы оқитынның абзал екені мәлім; имамдықтың Құран оқумен қатар аталуы – оның абзалдығына дәлел².

3- Пайғамбардың ﷺ имамдар үшін тура жол сұрап дұға етуі; Әбу Хурайра (оған Алла разы болсын) Алла елшісінің ﷺ былай деп айтқанын жеткізді:

«الإِمَامُ ضَامِنٌ، وَالْمُؤَدِّنُ مُؤْتَمَنٌ، اللَّهُمَّ أَرْشِدِ الْأَيْمَةَ، وَاعْفُزْ لِلْمُؤَدِّينِ»

«Имам – жауапты, ал азаншы – аманатшы. Иә Аллаһ, имамдарды тура жолға сала гөр де, азаншыларды кешіре гөр» (55).³

Мағынасы: «Имам кепіл» Яғни, ұюшылар намазының дұрыстығына жауапты. Өйткені олардың намазы имамның намазымен байланысты. Ал, мағынасы: «Иә, Алла! Басшыларды тура жолға бағыттай гөр!» Яғни,

¹ Муслим (673) Әбу Мәсғуд әл-Ансариден (оған Алла разы болсын) риуаят еткен.

² Қ: «әш-Шарх әл-Мумтиғ ғала Зад әл-Мустақниғ» (2/ 41).

³ Әбу Дауд (517) және Тирмизи (207) риуаят еткен.

намазды ең кемел түрде орындауы үшін оларды тура жолға сал¹.

Үшінші кіші бөлім: Имамдыққа ең лайық болған кім?

Пайғамбарымыз ﷺ имамдыққа кімнің құқығы басым әрі бәрінен лайық екенін баяндап кетті, Алланың елшісі ﷺ былай деді:

«يَوْمَ الْقَوْمِ أَقْرَأُكُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ، فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً، فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ، فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً، فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً، فَإِنْ كَانُوا فِي الْهَجْرَةِ سَوَاءً، فَأَقْدَمُهُمْ سِلْمًا - وَفِي رَوَايَةٍ: سِنًا - وَلَا يُؤَمَّنُ الرَّجُلُ الرَّجُلُ فِي سُلْطَانِهِ»

«Жамағатқа имамдықты, араларынан Алланың Кітабын жақсы оқитын (білетін) шығу керек. Егер олар оқуда өзара тең болса, онда Сүннетті жақсы білетіні. Ал, егер олар Сүннетте де өзара тең болса, онда араларынан ертерек хижра жасағаны, ал хижра жасауда да өзара тең болса, онда Исламды ертерек қабылдағаны – басқа риуаятта: жасы үлкені – шықсын. Әрі ешкім біреудің билігінде (оған қарасты жерінде) оған имам болып шықпасын»². Адамдардың имамдыққа ең лайық болғандары төмендегідей:

1- Құранды ең көп жаттаған, оны ең жақсы оқитын, яғни Құранды кемел түрде шебер орындайтын, әрі намаз фиқһын білетін адам.

¹ Қ.: әл-Айни, "Шарх Әбу Дауд" (2/468), әл-Мунауи, "Файд әл-Қадир" (3/182).

² Муслим (673) риуаят еткен.

Ал, егер Құранды көп оқитын адам мен одан аз оқығанымен, фикһты жақсырақ білетін адам жиналса, онда фикһты білмейтін, (бірақ) жақсы оқитын қаридан гөрі фикһты білетін қари алға шығарылады. Өйткені намазда және оның үкімдерінде фикһқа деген қажеттілік оқу шеберлігінен әлдеқайда маңызды.

2 – Одан кейін Сүннәтті жақсы білетіні. Егер Құран оқуда екі имам тең келіп, бірақ біреуі фикһ пен Сүннәтті жақсырақ білетін болса, онда фикһты жақсырақ білгені, әрі білімдісі алға шығарылады. Өйткені Пайғамбарымыз ﷺ былай деген:

«فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً، فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ»

«Егер олар Құран оқуда тең болса, онда Сүннетті ең жақсы білетіні (имам болсын)».

3) Содан кейін, егер олар оқуда және Сүннетті білуде тең болса,

Пайғамбарымыздың (ﷺ) мына сөзіне сәйкес күпірлік елінен Ислам еліне ертерек hijра еткені (имам болады):

«فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً، فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً»

«Ал, егер олар Сүннетте тең болса, онда hijраны бұрын жасағаны»

4- Одан соң, егер hijра жасауда тең болса, Исламды бұрын қабылдағаны; себебі Пайғамбарымыз ﷺ алдыңғы хадисте:

«فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً، فَأَقْدَمُهُمْ سِلْمًا»

«Егер олар хижра жасауда тең болса, Исламды басқаларынан ертерек қабылдағаны...»,— деген. мағынасы: Исламға бұрын келгені.

5- Содан кейін, егер олар алдыңғы айтылған жайттардың барлығында тең болса, жасы үлкеніне басымдық беріледі. Өйткені бұған дейінгі хадистің бір риуаятында Алла елшісі ﷺ:

«فَأَقْدَمُهُمْ سِنًا»

«Жасы ең үлкені»,—деген. Мәлик ибн әл-Хуайристің (Алла оған разы болсын) хадисінде (Пайғамбар ﷺ):

«فَلْيُؤَدِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ، وَلْيُؤَمِّكُمْ أَكْبَرُكُمْ»

«Араларыңдағы бірің азан айтсын, ал ең үлкендерің намазды имам болып басқарсын»,— деп айтқан.¹

Пайғамбарымыздың ﷺ бұл хадисте жасы үлкенге басымдық беруі – олардың ілімде бір-біріне шамалас болғандығынан еді.

Егер олар жоғарыда айтылғандардың барлығында тең болып, әрқайсысы имам болуға таласып, келісімге келе алмаса, араларына жеребе салынады. Жеребе кімгі түссе, сол алға шығарылады. Өйткені олар лайықтылықта тең әрі барлығын бірдей имам ету мүмкін емес. Сондықтан бұл дау, басқа құқықтардағыдай, жеребе арқылы шешіледі.

¹ Бухари (628) және Муслим (674) риуаят еткен.

Үй иесі имамдыққа өз қонағынан, сол сияқты ел басшысы—Сұлтан (бас имам, елбасы) да – басқалардан гөрі құқығы көбірек. Бұл егер олардың әрқайсысы имамдыққа лайық болса. Өйткені Пайғамбар ﷺ:

«لَا يَوْمَنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي أَهْلِهِ وَلَا فِي سُلْطَانِهِ»

«Ешкім басқа біреудің үй-ішінде де, билігінде де имам болмасын»,—деген.

Мешіттің тұрақты имамы да осы екеуі сияқты. Ол имам болуға

өзгелерден лайық. Бірақ, сұлтанның жөні бөлек. Басқасы одан білімді, Құранды көбірек білетін болса да, жоғарыдағы хадистың жалпы мағынасына сай, имамдыққа сұлтан (билік иесі) өтеді.

Ибн Омардың (Алла ол екеуіне разы болсын) мешітте имамдық қылатын құлы бар еді. Бірде Ибн Омар мешітке келгенде, оның намазды басқаруыды ұсынғанда, Ибн Омар оған: «Өз мешітіңде имамдыққа (өзгелерден гөрі) өзің лайықсың»,—деді¹.

Өйткені өзге біреуді одан жоғары қою – оның құқығына қол сұғу және көңіліне қаяу салу болып табылады.

¹ Оны Шафиғи «әл-Умм» (1/185), Абдурраззақ «әл-Мусаннаф» (2/399) және Байһақи (3/126) (5531) риуаят еткен. Нәуәуи «әл-Хуласа» (2/701) еңбегінде оның иснадын «хасан немесе сахих» деген. Ал Албани «Ируа әл-Ғалил» (2/302) еңбегінде иснадын хасан деп бағалаған.

Есі кірген баланың басқаларға имам болуына қатысты түрлі көзқарастар айтылған. Кейбір ғалымдар Амр ибн Сәләманың (Алла оған разы болсын) хадисы бойынша бұған рұқсат берген.

«أَنَّهُ أَمَّ قَوْمَهُ فِي عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ ابْنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ».

«Ол Пайғамбар ﷺ заманында, алты немесе жеті жасында өз қауымына имам болған»¹.

Нәпіл намазын оқушының парыз намазын оқушыға имам болуы Муғаз ибн Жәбалдың (Алла оған разы болсын) жеткізген хабары бойынша дұрыс саналады.

«أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْعِشَاءَ، ثُمَّ يَرْجِعُ فَيُصَلِّي بِقَوْمِهِ تِلْكَ الصَّلَاةَ».

«Ол Пайғамбармен ﷺ бірге құтпан намазын оқитын. Содан соң қайтып келіп, өз қауымына сол намазды оқып беретін»².

Төртінші кіші бөлім: Имам болуына тыйым салынған кісілер:

Мына жағдайларда имамдыққа өту тыйым салынады:

1- Әйелдің ер адамға имам болуы Пайғамбардың ﷺ жалпылама айтқан мына сөзіне сәйкес:

«لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَوْ أَمَرَهُمْ امْرَأَةٌ»

¹ Бухари (4302) риуаят еткен.

² Бухари (701) және Муслим (465) риуаят еткен.

«(Басқару) істерін әйелге тапсырған қауым жетістікке жетпейді»¹ Имамдық – басшылықтың бір түрі және оның негізгі көріністерінің бірі. Сондай-ақ, сүннет бойынша әйел адамның артқы қатарларда тұруы белгіленген. Әбу Һурайра (Алла оған разы болсын) жеткізген хадисте Алла Елшісі ﷺ былай деді:

«خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أُولَاهَا، وَشَرُّهَا آخِرُهَا، وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا، وَشَرُّهَا أُولَاهَا»

«Намаз уақытында ерлер үшін саптардың ең жақсысы—біріншісі, ең жаманы – соңғысы саналады. Алғ әйелдер үшін саптардың ең жақсысы—соңғысы, ал ең жаманы—біріншісі саналады».² Бұл – әйелді қорғау әрі бүркемелеу үшін. Егер ол имамдыққа шығарылса, бұл шариғи негізге қайшы болады. Ғалымдар бұл мәселеде бірауыздан келіскен. Имам Ибн Хазм (оған Алланың рақымы болсын) былай дейді: "Ғалымдар әйел адамның ерлерге имам болмайтынына бірауыздан келіскен. Егер ерлер оның әйел екенін біле тұра оған ұйып намаз оқыса, олардың намазы бірауыздан жарамсыз болады".³.

¹ Бухари (4425) Әбу Бәкра (Алла оған разы болсын) хадиснен риуаят еткен.

² Муслим (440) риуаят еткен.

³ Мәратиб әл-Ижмағ: (27-б).

2- Дәретсіз немесе үстінде нәжісі бар кісінің оны біле тұра имам болуы. Егер ұюшылар бұл жәйтті намаз аяқталғанға дейін білмесе, Омар ибн әл-Хаттабтан (оған Алла разы болсын) жеткен риуаятқа сәйкес, олардың намазы дұрыс болады.

«أَنَّه صَلَّى بِالنَّاسِ وَهُوَ جُنُبٌ، فَأَعَادَ، وَلَمْ يَأْمُرْهُمْ أَنْ يُعِيدُوا».

«Ол (Омар) жүніп күйінде адамдарға имам болып намаз оқып, (жуынып болған соң оны) өзі қайта оқып, оларға қайта оқуды бұйырмады»¹.

Абдуррахман ибн Маһди (оған Алланың рақымы болсын) былай деген: "Бұл – бірауыздан келісілген мәселе: жүніп болушы қайта оқиды, ал ұюшылар қайта оқымайды. Мен бұл жөнінде қандай да бір келіспеушілік бар екенін білмеймін"².

3- Фатиха сүресін жаттамаған, оны дұрыс оқи алмайтын, немесе онда "идғам" жасалмайтын әріптерді "идғам" ететін адамның имамдығы, мысалы, Тағаланың:

{الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ 2}

"Барлық мақтау бүкіл әлемнің Раббысы Аллаға тән 2) аятындағы «һә» әрпін «ра» әрпіне қосып ("лилләһир-раббил" деп) оқу: (Фатиха: 2). Өйткені ол әріпті өзіне ұқсамайтын да,

¹ Әд-Даракутни, «Сунән» (1371) риуаят еткен.

² Сунан әд-Даракутни: (2/ 188).

жақын да емес басқа әріпке кіргізіп жібереді немесе бір әріпті басқа әріпке ауыстырады (мысалы, «ра»-ны «йа»-ға ауыстыруы), не мағынаны өзгертетін қате жібереді. Мұндай адамның имамдығы тек өзі сияқты адамға ғана дұрыс болады. Өйткені ол намаз рүкінін орындауға қауқарсыз немесе оған нұқсан келтірген болады.

4- Бидғатымен кәпір болатын бидғатшының имамдығы; оның дәлелі – Алла Тағаланың сөзі:

﴿أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ﴾ (18)

"Мүмін болған кісі, бұзық болған кісі сияқты ма? Әрине, олар тең болмайды 18) (Сәжде: 18). Мұндағы "пасық" сөзі аяттардың мәнмәтініне (сөз желісіне) қарай, бұл жерде "кәпір" дегенді білдіреді.

5- Тұрақты имамы бар мешітте (басқа адамның) имам болуы харам етіледі. Сондықтан оның рұқсатынсыз немесе ол кешігіп, уақыт тарылған жағдайда болмаса, басқа біреудің имамдығы дұрыс емес¹.

Бесінші кіші бөлім: Имамдығы мәкрүһ саналатындар

Мына кісілердің имам болуы мәкрүһ саналады:

¹ Қ.: Әс-Салман, "Фиқһи сұрақ-жауаптар» (1/163).

1- Ләххан: Бұл – Фатиха сүресінде немесе басқасында болсын, мағынаны өзгертпейтіндей етіп оқуда көп қателік жіберетін адам. Мысалы, «Әл-хәмду лилләһ» дегендегі «дәл» әрпін фатхамен «Әл-хәмдә лилләһ» деп оқуы сияқты. Оның намазы дұрыс саналғанымен, имам болуы – мәкрүһ. Себебі Пайғамбар ﷺ:

«يَوْمُ الْقَوْمِ أَقْرَأُ هُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ»

«Қауымға Аллаһтың Кітабын ең жақсы оқитыны имам болады»,—деген. (68).¹

Егер Фатихадан басқа жерде мағынаны өзгертетін қателікке жаңылысып, білместікпен немесе тіліндегі бір ақау себебінен жол берсе, оның имамдығы мәкрүһ болса да, дұрыс саналады. Өйткені ол Фатихадан басқасын оқымаса да имамдығы дұрыс болар еді. Сол секілді онда қате жіберсе де үкім осылай. Ал, егер мұны қасақана істесе, намазы бұзылады, өйткені ол намазын ойынға айналдырушы болып саналады.

2- «Фа», «Та» және т.б. сияқты кейбір әріптерді қайталау арқылы қырағатқа артық әріп қосу.

3 - Пасықтығы мен бидғаты оны кәпір қылмайтын пасық және бидғатшы².

¹ Хадистің шыққан жолы жоғарыда келтірілген.

² Қ: «Кәшшәф әл-Қинағ» (1/475) және одан кейінгілер.

4- Халықтың көпшілігі оны (имамды) заңды түрде (жөнімен) жек көретін қауымға имам болған адам. Әбу Умама (Алла оған разы болсын) риуаят етеді: Алланың елшісі (ﷺ):

«ثَلَاثَةٌ لَا تُجَاوِزُ صَلَاتَهُمْ أَدَانَهُمْ: الْعَبْدُ الْأَبْقَى حَتَّى يَرْجِعَ، وَامْرَأَةٌ بَاتَتْ وَرَوْجُهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ، وَإِمَامٌ قَوْمٌ وَهُمْ لَهُ كَارُهُونَ»

«Үшеудің намазы құлақтарынан аспайды (жоғары көтерілмейді): қожайынына қайтып оралғанға дейінгі қашқын құл, күйеуі өзіне наразы болып таң атырған әйел және жамағаты өзін жек көретін имам»¹.

Имам Тирмизи айтты: "Ғалымдардың бір тобы адамның өзін жақтырмайтын қауымға имам болуын мәкрүһ санаған. Егер имам залым болмаса, онда күнә оны жақтырмағандарға болады. Имам Ахмад пен Исхақ бұл жайлы: «Егер оны бір-екі немесе үш адам жақтырмаса, қауымның көпшілігі оны жақтырмағанға дейін оларға имамдық етуіне болады»,—деген»².

Егер олар имамды Сүннетті ұстанғаны, яғни намазда сүннеттегі сүрелерді оқып, асықпай оқығаны үшін жақтырмаса, оның имамдығы мәкрүһ емес. Өйткені олар оны жөнсіз жақтырмаған. Сондықтан олардың бұл әрекеті есепке алынбайды. Ол өзін жөнсіз

¹ Тирмизи (360) риуаят етіп, былай деген: «Осы жағынан бұл—"хасан ғариб" (бір түрлі жақсы) хадис».

² Сунанат-Тирмизи: (2/ 192).

жақтырғандарға насихат айтып, ескертіп, көңілдерін табуы және олармен намазды Сүннетке сай оқуы тиіс. Егер Алла оның өзі мен жамағат арасын біріктірудегі ниетінің шынайы екенін білсе, оған бұл істі жеңілдетеді¹.

Алтыншы кіші бөлім: Имамның (намаздағы) ұюшыларға қатысты орны

Сүннет бойынша имам жамағат алдында тұру керек. Егер ұюшылар екі немесе одан көп болса, олар имамның артында тұрады. Өйткені Пайғамбардың ﷺ намазға тұрғанда алға шыққаны, сахабалардың оның артында сап түзегені дәлелмен бекітілген.

«أَنَّ جَابِرًا وَجَبَّارًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا وَقَفَ أَحَدُهُمَا عَنْ يَمِينِهِ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّي وَالْآخَرُ عَنْ يَسَارِهِ، فَأَخَذَ بِأَيْدِيهِمَا حَتَّى أَقَامَهُمَا خَلْفَهُ».

«Жәбир және Жәббәр (Алла ол екеуіне разы болсын) олардың бірі намаз оқып тұрған Пайғамбардың ﷺ оң жағына, ал екіншісі сол жағына келіп тұрғанда, ол екеуінің қолынан ұстап, өзінің артына тұрғызды»².

Ал, жалғыз ер адам болса, имамның оң жағына тұрып, онымен бір қатарда сап түзейді. Өйткені Ибн Аббас (Алла ол екеуіне разы болсын) былай деген:

«قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي، فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ، فَأَخَذَ بِأُذُنِي فَأَدَارَنِي عَنْ يَمِينِهِ».

¹ Қ.: "Әш-Шарх әл-Мумтиғ әлә Зад әл-Мустақниғ" (4/ 253).

² Муслим (3010) Жәбирден (оған Алла разы болсын) ұзақ хадис құрамында риуаят еткен.

«Алланың елшісі ﷺ намаз оқуға тұрды. Мен де оның сол жағына барып тұрдым. Сонда ол мені құлағымнан ұстап, оң жағына айналдырып қойды»¹.

Әйелдер ерлер саптарының артында тұрады. Бұған Әнас (Алла оған разы болсын) риуаят еткен хадис дәлел:

«صَفَّفْتُ أَنَا وَالتَّبِيتُ وَرَاءَ النَّبِيِّ ﷺ، وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرَائِنَا».

«Мен және бір жетім бала Пайғамбардың ﷺ артында сап түзедік. Ал, қарт әйел біздің артымызда тұрды»².

Имам қатардың орта тұсында тұру керек, Ғұлама Ибн Баз (оған Алланың рақымы болсын) былай дейді: "Сүннет бойынша, имам мешіттерде (саптың) орта тұсында тұруы керек. Бұл – мұсылмандар ұстанып келе жатқан іс жүзіндегі сүннет"³.

Сондай-ақ, ол (Алла оны рақымына алсын) былай деді: "Сап имамның тұсынан, ортадан басталады. Әрбір саптың оң жағы сол жағынан абзал. Сондай-ақ, алдыңғы сап толық толмайынша, келесі сапты бастамау – уәжіп."

¹ Бухари (6316), Муслим (763) риуаят еткен.

² Бухари (380), Муслим (658) риуаят еткен.

³ Бұл деректі одан шейх Сағид әл-Қахтани (Алла оны рақым етсін) «Намаздағы имамдық» атты кітабында (55-б) келтірген.

Жетінші бөлім: Имамнан озып кету (алдында жүру)

Имамға ұюшы намаз амалдарын имамынан кейін бастап, оның барлық іс-әрекеттерінде соңынан еруі тиіс. Өйткені еруші адам өзі ұйыған имамнан озып кетпейді және онымен бірдей қимылдамайды. Керісінше, оның әрбір қимылын бақылап, соның ізінше қайталайды. Бұл—ешбір жағдайда имамға қайшы келмеу дегенді білдіреді. Өйткені Әбу Һурайрадан (оған Алла разы болсын) жеткен хадисте Пайғамбарымыз (ﷺ) былай деген:

«إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَلَا تَخْتَلِفُوا عَلَيْهِ، فَإِذَا رَكَعَ، فَارْكَعُوا، وَإِذَا قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا، وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا، فَصَلُّوا جُلُوسًا أَجْمَعُونَ، وَأَقِيمُوا الصَّفَّ فِي الصَّلَاةِ؛ فَإِنَّ إِقَامَةَ الصَّفِّ مِنْ حُسْنِ الصَّلَاةِ»

«Расында, имам оған ұю үшін ғана тағайындалған, сондықтан оған қайшы келмеңдер. Ол рүкүғ жасаса, сендер де рүкүғ жасаңдар; ол «Сәмиғаллаһу лимән хәмидәһ» деп айтса, сендер «Раббәнә ләкәл-хәмд» деп айтыңдар. Ол сәжде жасаса, сендер де сәжде жасаңдар. Егер ол намазды отырып оқыса, бәрің бірге отырып оқыңдар. Намазда сапты түзеңдер! Өйткені саптың түзулігі – намаздың көркемдігінен».¹

¹ Бухари (722) және Муслим (417) риуаят еткен.

Имамнан барлық рүкіндерде озуға тыйым салынады; Әнас ибн Мәлик (оған Алла разы болсын) былай деді: «Бірде Алланың елшісі ﷺ бізбен бірге намаз оқыды. Намазын аяқтап болған соң, бізге бұрылып:

«أَيُّهَا النَّاسُ، إِنِّي إِمَامُكُمْ، فَلَا تَسْبِقُونِي بِالرُّكُوعِ وَلَا بِالسُّجُودِ، وَلَا بِالْقِيَامِ وَلَا بِالْإِنْصِرَافِ؛ فَإِنِّي أَرَاكُمْ أَمَامِي وَمِنْ خَلْفِي»

«Уа, адамзат! Ақиқатында мен сендердің имамдарыңмын. Сондықтан рукуғ жасауда да, сәжде етуде де, қиямға тұруда да, намазды аяқтауда да менен озып кетпеңдер. Өйткені мен сендерді алдымнан да, артымнан да көріп тұрамын»,—деді.¹ Әбу Һурайра (Алла оған разы болсын) Пайғамбардың ﷺ былай деп айтқанын жеткізді:

«أَمَّا يَخْشَى أَحَدَكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ، أَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ، أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ»

«Біреулерің имамнан бұрын басын көтерсе, Алла оның басын есек басына айналдыруынан немесе Алла оның бейнесін есек бейнесіне айналдыруынан қорықпай ма?»²

Кімде-кім ихрам тәкбірін имамнан бұрын айтса, оның намазы дұрыс саналмайды. Себебі намаздың шарты – тәкбірді имамнан кейін айту. Ал, ол бұл шартты орындамаған болып есептеледі.

¹ Муслим (426) риуаят еткен.

² Оны Бухари (691) және Муслим (427) риуаят еткен.

Сегізінші кіші бөлім: Имамдық пен жамағатқа қатысты әртүрлі үкімдер

Жоғарыда айтылғаннан бөлек, имамдық пен жамағатқа қатысты кейбір үкімдер:

1- Ақыл-парасаты толысқан, ізгі, балиғат жасына жеткен кісілерді имамның артына, оған жақын тұрғызу – мұстахаб; өйткені Пайғамбарымыз ﷺ:

«لِيَلْنِي مِنْكُمْ أُولُوا الْأَحْلَامِ وَالنُّهَى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ»

«Менің артымнан ақылы кірген үлкендерің тұрыңдар. Одан соң - кейінгілерің, одан соң – кейінгілерің»,—деген.¹

2- Бірінші қатарға ұмтылу: Имамға ұюшыларға бірінші сапқа тұру және соған ұмтылу—мұстахаб. Сондай-ақ, олар одан кешігуден сақтану керек. Өйткені Әбу Сағид әл-Худриден (оған Алла разы болсын) жеткендей, Алланың елшісі ﷺ сахабалары арасында артта қалушыларды көріп, оларға:

«تَقَدَّمُوا فَأَتَمُّوا بِي، وَلِيَأْتِمْ بِكُمْ مِنْ بَعْدِكُمْ، لَا يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأَخَّرُونَ حَتَّى يُؤَخَّرَهُمُ اللَّهُ»

«Алдыға жылжып, менен үлгі алыңдар! Ал, сендерден кейінгілер үлгіні өздеріңнен алсын. Адамдар үнемі артта қалып отыруын

¹ Абдуллаһ ибн Масғудтың (Алла одан разы болсын) хадисінен Муслим (432) риуаят еткен.

жалғастыра берсе, Алла да оларды соңына ығыстырып қояды».

¹, Әбу Һурайра (Алла ордан разы болсын) Алла елшісінің ﷺ былай деп айтқанын жеткізді: «لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الْأَوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلَّا أَنْ يَسْتَهْمُوا عَلَيْهِ لَاسْتَهْمُوا»

«Егер адамдар азан шақыру мен бірінші сапта тұрудың (сауабын) білгенде, сосын оған жету үшін жеребе тастаудан басқа жол таппаса, әлбетте, жеребе тастар еді» (82), мағынасы²

«لَاسْتَهْمُوا عَلَيْهِ»

«Оған таласып, жеребе тастасар еді» Яғни: олардың қайсысы бірінші сапта тұратыны жайлы өзара жеребе тастар еді.

Ал, әйелдерге артқы саптарда тұруы мұстахаб. Өйткені Әбу Һурайра (Алла одан разы болсын) Алла елшісінің ﷺ былай деп айтқанын жеткізген:

«خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أُولَاهَا، وَشَرُّهَا آخِرُهَا، وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا، وَشَرُّهَا أُولَاهَا»

«Намаздағы ерлер саптарының ең жақсысы – біріншісі, ең нашары – соңғысы. Ал, әйелдердің ең жақсы саптары – соңғысы, ең нашары – біріншісі саналады».³ Бұл – әйелдердің ерлер артында пердесіз намаз оқуына қатысты. Ал,

¹ Муслим (438) риуаят еткен.

² Бухари (615) және Муслим (437) риуаят еткен.

³ Муслим (440) риуаят еткен.

егер олар ерлерден арнайы бөлінген орында намаз оқитын болса, онда алдымен бірінші, сосын келесі қатарларды толтырады¹.

3 – Имам Фатиханы асықпай, баяу оқуы тиіс, ол ұюшыларға оны оқып үлгіруіне уақыт беру керек².

4 - Сап артында жалғыз тұрған адамның намазы дұрыс емес. Уабиса ибн Мағбадтан (Алла оған разы болсын) риуаят етілгендей, Пайғамбар ﷺ саптың артында жалғыз өзі намаз оқыған бір кісіге намазын қайта оқуды бұйырған³.

Тоғызыншы кіші бөлім: Имам орындауға тиіс болған сүннеттер

Имам өзінің имамдық қызметінде Пайғамбар ﷺ сүннетін ұстануы тиіс. Сол сүннеттердің кейбірі төмендегідей:

1- Намазын жеңілдетіп, адамдардың жағдайын ескеруі керек. Яғни, имам намазында асықпауға тиіс. Имамның жамағат намаздың рүкіндері мен уәжіптерін орындап үлгермейтіндей жылдам оқуына болмайды. Сондай-ақ, артындағы намазхандар намазын толық орындап үлгеруі үшін қырағатында да

¹ Қ.: Ибн Баз, "Пәтуалар жинағы" (12/196).

² Қ.: Салих Әлі әш-Шейх, «Әл-Минзар фи баян касир мин әл-ахта әш-шаиға» (53-6).

³ Тирмизи риуаят етіп (230), «Уабисаның хадисі – жақсы хадис», деген.

асықпауы қажет. Әбу Мас'ууд әл-Ансари (Алла оған разы болсын) ол бір кісінің былай деп айтқанын жеткізді:

وَاللّٰهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي لَأَتَأَخَّرُ عَنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ -يَعْنِي: صَلَاةِ الصُّبْحِ- مِنْ أَجْلِ
فُلَانٍ مِمَّا يُطِيلُ بِنَا، فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي مَوْعِظَةٍ أَشَدَّ عَضْبًا مِنْهُ يَوْمَئِذٍ،
ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ مِنْكُمْ مُتَقَرِّينَ، فَأَيُّكُمْ مَا صَلَّى بِالنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ؛ فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ
وَالْكَبِيرَ وَذَا الْحَاجَةِ»

"Алланың атымен ант етемін, уа Алланың елшісі! Расында, мен пәленшенің бізбен намазды созып оқығандығы себепті таң намазынан кешігіп қаламын». Сонда мен Алла елшісінің ﷺ сол күндегідей насихатында қатты ашуланғанын ешқашан көрмедім. Сосын ол былай деді: «Расында, сендердің араларыңда (адамдарды діннен) бездірушілер бар. Қайсыбірің адамдарға имам болып намаз оқыса, жеңілдетсін. Өйткені арасында әлсіз, кәрі және қажеттілігі барлар болады»¹.

2- Намазды бастарда саптарды түзеп, арадағы бос орындарды толтыруды бұйыру. Өйткені Пайғамбар ﷺ өзі осылай істеп, намаз оқушыларға да осыны бұйырған. Бұл жайында Нуғман ибн Бәшир (Алла оған разы болсын) былай деген:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُسَوِّي صُفُوفَنَا حَتَّى كَأَنَّمَا يُسَوِّي بِهَا الْقِدَاحَ، حَتَّى رَأَى أَنَا قَدْ
عَقَلْنَا عَنْهُ، ثُمَّ خَرَجَ يَوْمًا فَقَامَ، حَتَّى كَادَ يُكْبِرُ، فَرَأَى رَجُلًا بَادِيًا صَدْرُهُ مِنْ
الصَّفِّ، فَقَالَ: «عِبَادَ اللَّهِ لَتُسَوَّنَّ صُفُوفُكُمْ، أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وَجْهِكُمْ»

¹ Бухари (90) риуаят еткен.

Алланың елшісі ﷺ қатарларымызды түзейтін еді. Тіпті біздің сабымызды, садақ оғының түзулігін тексеретіндей тәптіштеп туралайтын. Содан бір күні ол (намазға) шығады да, орнына тұрып, енді ғана тәкбір айтайын деп жатқанда, кеудесі саптан шығып тұрған бір кісіні көріп: «Уа, Алланың құлдары! Саптарыңды түзеңдер! Әйтпесе Алла жүздеріңді бір-біріңе қарама-қарсы етіп қояды», – деді.¹

Имам ән-Нәуәуи (оған Алланың рақымы болсын) былай деді: Қидах (القِدَاحُ; қаф әрпі кәсрамен айтылады)—жебелердің жонылып, тегістелген ағаш сабын білдіреді. Мағынасы: оны тегістеуге аса ыждаһаттылықпен қарағаны соншалық, өзінің аса түзулігі мен тегістігінен, дәл бір сол арқылы жebelерді түзеп жатқандай болады².

3- Оларға бірінші сапты, одан кейін келесісін толтыруды әмір ету, жетіспеушілікті соңғы саптарда қалдыру; өйткені Пайғамбар ﷺ:

«أَلَا تَصْفُونَ كَمَا تَصِفُ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا؟»

«Сендер неге саптарыңды, өздерінің Раббысы алдында тұрған періштелер сияқты түзмейсіңдер?»—деді. Біз: “Уа, Алланың елшісі! Періштелер өздерінің Раббысы алдында қалай сапқа тұрады?”, – деп сұрағанымызда, ол:

¹ Бухари (717), Муслим (436) риуаят еткен, мәтіні Мүслимдікі.

² Ән-Нәуәуи, «Сахих Муслим» шархы: (4/ 157).

«يَتِمُّونَ الصُّفُوفَ الْأُولَى، وَيَتَرَاوُونَ فِي الصَّفِّ»

“Олар бірінші саптарды толтырады және сапта бір-бірімен тығыз тұрады” — деді.¹

4- Имам намазда Пайғамбардың ﷺ оқуын үлгі етуі керек. Ол ﷺ көбіне таң намазында муфассалдың ұзын сүрелерінен, ақшамда оның қысқасынан, ал құптан, бесін және екінті намаздарында орташасын оқитын. Осыған қатысты Сүлеймен ибн Ясар Әбу Һурайрадан (оған Алла разы болсын) риуаят етіп, былай деді:

«مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَحَدٍ أَشْبَهَ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ فُلَانٍ، قَالَ سَلِيمَانُ: كَانَ يُطِيلُ الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ، وَيُخَفِّفُ الْآخَرَتَيْنِ، وَيُخَفِّفُ الْعَصْرَ، وَيَقْرَأُ فِي الْمَغْرَبِ بِقِصَارِ الْمُفْصَلِ، وَيَقْرَأُ فِي الْعِشَاءِ بِوَسْطِ الْمُفْصَلِ، وَيَقْرَأُ فِي الصُّبْحِ بِطَوَالِ الْمُفْصَلِ»

«Мен намазы Алла Елшісінің ﷺ намазына пәленшеден артық ұқсайтын ешкімнің артында намаз оқымадым". Сүлеймен былай деді: "Ол бесіннің алғашқы екі ракатын ұзақ оқитын да, соңғы екеуін қысқа оқитын. Екінтіні де жеңіл оқитын, ақшамда муфассалдың қысқасын, құптанда муфассалдың орташасын, ал таң намазында муфассалдың ұзақ сүрелерінен оқитын».²

¹ Муслим (430) Жәбир ибн Самураның (оған Алла разы болсын) хадисінен риуаят еткен.

² Насаи (982) риуаят еткен. Әл-Хафиз «Бұлуғул-мәрам» (286) еңбегінде: «Иснады сахих», – деген.

Мұфассалдың ұзындары: Хужурат сүресінен басталып Буруж сүресіне дейін, орташасы: Буруж сүресінен бастап Бәйина сүресіне дейін, ал қысқасы: Бәйинадан басталып Құранның аяғына дейін¹.

Оныншы кіші бөлім: Имамның негізгі сипаттар мен оған қойылатын талаптар

Мешіт имамы – мешіттің тірегі әрі қуаты. Имам арқылы мешіт дағуат таратып, қоғамды ағартып, адамдарға дін істерін түсіндіру сияқты маңызды міндеттерді атқарады. Егер имам білімді, ақылды, көреген әрі адамдардың әдет-ғұрпы мен жағдайларын жақсы білетін болса, оның мешіт жамағатына және мешіт орналасқан аудан тұрғындарына тигізер әсері пайдалы әрі игі болады. Ол жамағатқа ілім үйретіп, тура жолға бағыттайды және әрбір жақсылық пен ізгілікке жетелейді.

Имамдық шарттарына сай келген имамдар да осындай болған. Исламның алғашқы кезеңінде Пайғамбар ﷺ өзі имам еді, одан кейін оның діндар халифтері, содан соң әміршілер, қолбасшылар, ғалымдар және көрнекті тұлғалар болды. Бұл – осы міндетті атқарушының дінде, мінез-құлықта, білімде

¹ Қара: «Мирқат әл-Мәфатих» (2/700).

және жүріс-тұрыста жоғары мәртебеде болуы тиіс екендігін көрсетеді.

Осы жерде бұл қызметтің адамдар өміріндегі маңыздылығы айқын көрінеді; өйткені имамдардың мықтылығы өз қоғамдарынан байқалса, олардың әлсіздігінің де әсері сол қоғамдарда көрінеді. Себебі мешіт қоғамды сөз бен істі ұштастыруға үйретеді. Егер имамның білімі таяз, ақылы кем немесе мінез-құлқы нашар болса, ол пайдасынан гөрі зиянын тигізеді. Имамның міндеті намазхандарды жақсылыққа, игілікке және ізгілікке бағыттау болса, надан имамның бұл ұлы да маңызды міндетті орындауы қиынға соғады.

Кейде имам білімі мен жеке қабілеті жағынан өз міндетіне қойылатын талаптарға сай келеді. Алайда, басқа істерге алаңдап, қызметін тиісінше атқара алмай жатады. Соның салдарынан намаздың белгіленген уақытына кешігіп, намазда оқитын сүрелер мен аяттарды қайталауға да жеткілікті уақыт таппайды. Нәтижесінде, оның намазды үнемі белгілі бір сүрелермен немесе аяттармен ғана оқып, солардан аса алмағанын байқаймыз.

Кейде оған құмарлық, надандық, ұрыс-керістер немесе датталған шектен шығушылық үстем болып, ол шынайы тәрбиелік бағыттан және даналық және көркем үгіт-насихатпен дағуат етуден ауытқиды.

Шынында, мешіттің дініміздегі ықпалы зор. Өйткені ол – пенденің Раббысымен байланыс орнатып, иманын күшейтетін және бауырларымен жиналып, барлығы жақсылықты жаюға, жамандықпен күресуге жәрдемдесетін тура жолдың шамшырағы. Алайда, егер Алла осы ұлы мансапты иеленетін және осы абыройлы міндетті орындауға қажетті болған ғылыми және адамгершілік қасиеттерге ие имамды дайындамаса, мешіт бұған қабілетті бола алмайды.

Имамда болуы тиіс ең маңызды білім негіздері:

1 – Амалды тек Алла разылығы үшін ықыласпен жасау. Сонда оның Алла құзырында да, адамдар арасында да қолдау табуына, нұсратқа ие болуына, қабыл етілуіне әрі сүйікті болуына себеп болады.

2 – Көзбояушылық пен мақтаншақтықтан аулақ болу. Өйткені істер мақсатқа, ал, амалдар ниетке байланысты. Әр адамға ниет еткені ғана тиесілі. Ал, өзінде жоқ нәрсені сәндеп көрсеткен адамның ісі Аллаға тапсырылады.

3 - Алланың Кітабын жатқа білуі немесе оның белгілі бір бөлігін жаттауы, жаттағанын үнемі

қайталап отыруы және күнделікті Құран оқитын әдеті болуы керек.

4 – «Риядус-салихин», «әл-Әрбаъин ән-Нәуәуия», «Булұғул-марам» немесе басқа да сенімді хадис кітаптарынан Пайғамбар хадистерінің бірнешеуін жатқа білу.

5 – Сахих ақиданы, яғни ізгі сәләфтардың ақидасын үйрену.

6 – Діни үкімдер фиқһын, әсіресе ғибадаттар фиқһын, оның ішіндегі ең маңыздысы – тазалық, намаз, зекет және оразаға қатысты үкімдерді үйренуі тиіс. Сол сияқты, қаржылық іс-әрекеттері Кітап пен Сүннетке сай болуы үшін, табыс табу мен қаражат жұмсаудың қағидаларын біліп, адамдарды алдау мен көзбояушылықтан, біреудің мал-мүлкін заңсыз иемденуден сақтандыру, сондай-ақ оларды ысырап пен малды оңды-солды шашу, сараңдық және тарымшылдықтан тыю мақсатында қарым-қатынастар фиқһын да меңгеруі керек.

7 – Алланың Өз Елшісіне (ﷺ) түсіргендерінің мағыналарын түсіну үшін араб тілін жақсы білу қажет. Өйткені Құран араб тілінде түскен.

8 – Мұхаммед пайғамбардың (ﷺ) өмірбаянын (сира), оның мінез-құлықтарын сипаттайтын шығармаларды және бұрынғы салиқалы тұлғалардың өмір жолдарын оқу; өйткені бұларда салиқалы үлгі, көркем өнеге, пайдалы

ілім қазынасы мен жоғары Ислам мәдениеті бар.

9 – Өз елі мен басқа жерлерде ақидасының дұрыстығымен, ілімімен әрі парасаттылығымен танылған терең білім иелерін тануы, сондай-ақ, дін мәселелері мен қоғамның қиындықтарын шешуде қажет болған барлық жағдайларда соларға жүгінуі.

10 – Исламдағы түрлі бағыттар мен олардың сенімдерін, ой-пікір ағымдары мен мақсаттарын, сондай-ақ бұзық мәзһабтар мен олардың көздеген мақсаттарын білуі тиіс. Сонда ол оларды Алланың Кітабы мен Пайғамбарымыздың ﷺ сүннетіне, сондай-ақ зерттеуші мұсылман ғалымдарының еңбектеріне сүйене отырып талқылай алады. Осы арқылы олардың жалған тұстарын ашып, адамдарды қате жолдардан сақтандырады.

11 - Әр түрлі бұқаралық ақпарат құралдарымен танысып, олардың оң және теріс жақтарын ажырата білуі, оларды Аллаға шақыру жолында қалай пайдалану керектігін білуі және ондағы өзіне әрі қоғамына төнетін қауіп-қатерден сақтануы керек.

Егер мешіт имамында осы сипаттар толық болса, онда бұл, расында, Алла Тағаланың рұқсатымен, қоғамда тұрақтылық пен үйлесімділіктің орнауына себеп болады.

Көркем мінездің ең маңызды негіздері:

1- Мешіт имамы өз жамағатына, сондай-ақ мешітіне келетін сол маңайдың тұрғындары мен басқаларға да жақсылыққа шақырушы әрі ұстаз болуы тиіс. Сондықтан, оған бұл істе Алланың елшісі ﷺ үлгі болуы тиіс. Ол – ізгі үлгі, көркем өнеге, үмбет пен көшбасшылар үшін ең жоғарғы мысал. Алла Тағала айтты:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ (21)

"Расында, сендер үшін – Аллаға және Ақырет күніне үміт еткендер әрі Алланы көп еске алатындар үшін – Алла Елшісінде (ﷺ) көркем өнеге бар 21) (Әхзаб: 21).

Өзін және мешітіне келушілерді дүниелік және саяси әңгімелерден аулақ ұстап, мешітті тек ілім мен құлшылық орны етуі қажет.

2 – Өзі таза, ұқыпты әрі жинақы болуы, сондай-ақ мешіттің тазалығына мән беруі керек. Мешіттің мүліктерін ретке келтіріп, тәртіп сақтау, қосалқы жайларын күтіп-баптау, ысырапшылдыққа жол бермеу және мешітті артық әшекейлеуден аулақ болу керек.

3- Көркем мінез-құлық пен жақсы сипат иесі болып, сақал қою және мұртын қысқарту арқылы Пайғамбардың ﷺ сүннетін ұстануы. Киімін тобықтан түсіруден сақтанып, салмақтылық пен байсалдылықты ұстануы,

сондай-ақ өткен ізгі сәләфтардың (Алла оларды рақымына алсын) жолымен жүруі керек.

4- Жұмсақ мінезді, сабырлы әрі мейірімді болуы керек. Өйткені жұмсақтық қандай да бір нәрседе болса, оны көркем етеді. Ал, ол бір нәрседен алынса, оны көріксіз қылады. Бұл туралы хадисте келгендей, Айшаның (оған Алла разы болсын) жеткізуі бойынша, Пайғамбар ﷺ:

«إِنَّ الرِّفْقَ لَا يَكُونُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ، وَلَا يُنْزَعُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ»

«Шынында, жұмсақтық қандай да бір нәрседе болса, оны көркем етеді. Ал, ол бір нәрседен алынса, оны көріксіз етеді».¹

Егер мешітке келушілердің бірінен қателік кетсе, имам оған қатыгездік танытпай, керісінше, жұмсақтықпен насихат айтып, көркем түрде жөн сілтеу керек. Мұғауя ибн әл-Хакам әс-Сулами (оған Алла разы болсын) былай деген:

بَيْنَمَا أَنَا أُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، إِذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ، فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، فَرَامَنِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ، فَقُلْتُ: وَأَتَكُلُّ أُمِّيَاهُ، مَا شَأْنُكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ؟ فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَازِهِمْ، فَلَمَّا رَأَيْتُهُمْ يُصَمِّتُونَنِي لِكَيْبِي سَكَتُ، فَلَمَّا صَلَّي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَبِأَبِي هُوَ وَأُمِّي، مَا رَأَيْتُ مُعَلِّمًا قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ، فَوَاللَّهِ مَا كَهَرَنِي -أَيَّ: مَا كَهَرَنِي وَلَا نَهَرَنِي- وَلَا ضَرَبَنِي وَلَا سَتَمَنِي، قَالَ: «إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ، إِنَّمَا هِيَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ»

¹ Муслим (2594) риуаят еткен.

Бірде мен Алла Елшісімен ﷺ бірге намаз оқыдым. Сапта тұрғандардың бірі түшкіріп еді, мен оған: «Алла саған рахым етсін!» дедім. Сонда адамдар маған айыптаушы көздерімен қарай бастады. Мен: «Анам мені жоғалтсын! Неге маған бұлай қарайсыңдар?» дедім. Олар қолдарымен сандарын соға бастады. Мен олардың мені тыныштандырмақ болғанын түсініп, үндемей қалдым. Ал, Алланың Елшісі ﷺ намазын оқып болған соң, – Әкем де, анам да оған пида болсын! — мен одан асқан жақсы ұстазды көрмедім. Алланың атымен ант етемін, ол маған дауыс көтермеді, ұрмады және сөкпеді. Ол: «Расында, бұл—адамдар айтатын сөздерден ешқайсысы жарамайтын намаз. Негізінде, ол—бар болғаны тәсбих, тәкбір және Құран оқу",—деді.¹

5- Адамдарды өз жанына жинап, олардың оның мейірімінен, көмегінен және білімінен пайдалануы үшін жұмсақ, жүрегі мейірімді болуы. Олардың қиыншылықтары мен мұқтаждықтарында жанынан табылуы және мешіт ісіне қатысты мәселелерде олармен ақылдасуы.

Алланың елшісі ﷺ осылардың барлығында ең жоғары мәртебеде болды. Ол туралы Алла Тағала былай деді:

¹ Муслим (537) риуаят еткен.

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ (159)

"(Уа, Пайғамбар!) Алланың мейірімімен сен оларға жұмсақтық таныттың. Егер дөрекі, қатал жүректі болғаныңда, олар маңайыңнан тарап кетер еді. Оларды кешір және олар үшін Алладан кешірім тіле! Олармен іс жөнінде кеңес! Қашан бір іске шешім қабылдасаң, Аллаға жүгініп, Оған тәуекел ет! Шын мәнінде, Алла (Өзіне жүгініп) тәуекел етушілерді жақсы көреді 159) (Әлі Ғимран: 159).

6- Сабырлылық пен анық сенімге ие болып, айтқан сөзінде шыншыл болуы керек. Сонда ол өз мешітінде және жамағатының арасында имамдық құрметіне лайық болады. Өйткені сабыр мен яқин (нық сенім) құлды діндегі жетекшілік мәртебесіне жеткізеді. Алла Тағала айтты:

﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ﴾ (24)

"Олар сабыр етіп, аяттарымызға айқын сенген кезде, араларынан, әміріміз бойынша, тура жолға бастайтын жетекшілер шығардық 24"

(Сәжде: 24).

7- Ол айтқан сөзінде шыншыл болуы тиіс, мейлі ол жұма құтпасы немесе білім беру мен уағыз-насихат сабағы болсын, мейлі

адамдармен сөйлескенде болсын. Осы арқылы ол тура жолда жүрген, шыншыл әрі табысқа жеткен құлдардың қатарынан болады. Өйткені Пайғамбардан ﷺ жеткен хадисте оның былай деп айтқаны келген:

«عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ؛ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدْقًا، وَإِيمَانًا وَالْكَذِبُ، فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَابًا»

«Шыншыл болыңдар! Өйткені шындық жақсылыққа жетелейді. Ал, жақсылық Жәннатқа жетелейді. Адам үнемі шын сөйлеп, шындықты сөйлеуін қоймайды, Алла құзырында аса шыншыл деп жазылмайынша. Сондай-ақ, өтіріктен сақ болыңдар! Өйткені өтірік күнәға жетелейді, ал күнә Тозаққа жетелейді. Адам үнемі өтірік айтып, Алла құзырында нағыз өтірікші (суайт) деп жазылғанша өтірікті іздеумен (айтумен) болады». ¹.

Өтірік – жамандық пен бәле, ал өтіріктің ең ауыры – Алла Тағалаға жала жабу және Ол туралы білімсіз сөйлеу. Алла Тағала былай деді:

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ آلْحَقِّ وَأَنْ تُشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانٌ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ (33)

¹ Бұхари (6094) және Муслим (2607) Абдулла ибн Масғудтың (Алла оған разы болсын) хадисінен риуаят еткен.

"(Уа, Пайғамбар! Оларға): «Шын мәнінде, Раббым жиіркенішті істерге, оның әшкере істелгені мен жасырын істелгеніне тыйым салды. Сондай-ақ, күнәға, құқығы болмаса да өзгелердікін иемденуді қалап, шектен шығуға, Алла ешбір дәлел түсірмеген нәрсені Оған серік етулеріңе және Аллаға қатысты өздерің білмейтін нәрселерді айтуларыңа тыйым салды», деп айт 33" (Әғраф: 33).

Осы қасиетті аят ең ауыр күнәларды төменінен жоғарысына қарай жинақтап келтірген. Бұл — Алла туралы білімсіз сөйлеу, яғни Оның есімдері, сипаттары және шарифат (заңдары) жөнінде білмей тұрып айту.

Алланың елшісіне ﷺ жала жабу – өтіріктердің ең ауыры, күнәлардың ең жиіркеніштісі әрі иесіне Тозақ уәде етілген үлкен күнәлардан болып саналады; Муғира ибн Шуғба (Алла одан разы болсын): «Мен Пайғамбардың ﷺ:

«إِنَّ كَذِبًا عَلَى لَيْسَ كَذِبًا عَلَى أَحَدٍ، مَنْ كَذَبَ عَلَى مُتَعَمِّدًا، فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

«Расында, менің атымнан өтірік айту – өзге біреу атынан өтірік айтқандай емес. Кім менің атымнан әдейі жалған сөз айтса, тозақтағы орындығына жайғаса берсін»,—деп айтқанын естідім",—деген"¹.

Кейбір уағызшылар істейтініндей, жақсылыққа ынталандырып, жамандықтан

¹ Бухари (1291), Муслим (4) риуаят еткен.

сақтандыру үшін жақсы ниетпен болса да, өтірік айтудан аулақ болу керек. Өйткені ол – ешбір игілігі де, ниаяты да жоқ жиіркенішті іс. Ал, оны айтушы сауап алмай, күнә арқалайды. Ол пайда таппай, күнәһар болып қалады.

8- Сөзді жеткізуде аманатшыл болу, жаңалықтардың растығын тексеру, қауесеттерді қабылдауға асықпау және тек сенімді сөзге ғана сүйену. Алла Тағала бізге бұл туралы Өзінің сөзінде былай деп бұйырған:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهْلَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ لَتُدْمِينَ﴾ 6

"Ей, иманға келгендер! Егер сендерге бұзық біреу қандай да бір хабар әкелсе, адамдара білместікпен тиісіп, одан соң істегендеріңе өкініп қалмауларың үшін анықтап алыңдар 6) [Хужурат: 6].

9- Адамдардың кемшіліктерін жасыруға, олардың сырларын сақтауға барынша тырысу. Кімде-кім бір мұсылманның кемшілігін жасырса, Алла оның кемшілігін осы дүниеде және Ақыретте жасырады. Ал, кім мұсылмандардың кемшіліктерін іздестірсе, Алла та оның кемшілігін іздестіріп, ақыры оны тіпті өз үйінің ішінде болса да, масқара етеді; Абдуллаһ ибн Омардан (Алла оған және әкесіне разы болсын) жеткен риуаятта Алла Елшісі ﷺ былай деген:

«مَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Кім бір мұсылманның (кемшілігін) жасырса, Алла Тағала Қиямет күні оның (кемшілігін) жасырады»¹. Әбу Бәрзә әл-Әсләмиден (Алла оған разы болсын): «Алла елшісі ﷺ былай деді:

«يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بَلِسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلْ الْإِيمَانُ قَلْبَهُ، لَا تَعْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ، وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ؛ فَإِنَّ مَنْ اتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ، وَمَنْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ»

«Уа, иманды тілімен ғана келтіріп, жүректеріне иман орнықтапағандар! Мұсылмандарды өсектемеңдер, олардың кемшіліктерін іздемеңдер! Ақиқатында, кім олардың кемшіліктерін іздесе, Алла Тағала оның кемшілігін іздейді. Ал, Алла Тағала кімнің кемшілігін іздесе, оны тіпті өз үйінде де масқара етеді». (98).²

Үшінші бөлім: Жұма намазы мен хұтпасы (хутба)

Бірінші кіші бөлім: Жұма намазы

Бірінші мәселе: Жұма намазының ұғымы және уақыты:

Біріншіден: Жұма намазының ұғымы:

¹ Бухари (2442), Муслим (2580) риуаят еткен.

² Әбу Дауд риуаят еткен (4880). Ал, осы талаптар мен сипаттар туралы шейх Сауд ибн Мухаммад әл-Башрдың «Имам әл-мәсжид муқаууметүһу әл-илмия уәл-хулуқия» кітабына қараңыз.

Жұма: апта күндерінің бірі, онда арнайы намаз – Жұма намазы оқылады (99).¹

Алланың бұл үмметті жұма күніне һидаят етуі – ұлы артықшылық; Әбу Һурайра (Алла оған разы болсын) риуаят еткен хадисте: Алла елшісі ﷺ былай деген:

«نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، بَيِّدَ - أَيُّ: غَيْرَ - أَنَّهُمْ أَوْثُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِنَا، وَأَوْثَيْنَاهُ مِنْ بَعْدِهِمْ، وَهَذَا يَوْمُهُمُ الَّذِي فُرِضَ عَلَيْهِمْ فَاخْتَلَفُوا فِيهِ، فَهَذَا اللَّهُ لَهُ، فَهُمْ لَنَا فِيهِ تَبَعٌ، فَالْيَهُودُ غَدًا، وَالنَّصَارَى بَعْدَ غَدٍ»

«Біз – (дүниеге келуде) соңғы болсақ та, Қиямет күні басқаларды озамыз (бірінші боламыз). Бірақ оларға (яһудилер мен христиандар) Кітап бізден бұрын, ал бізге олардан кейін берілді. Бұл (жұма) – оларға парыз етілген күн еді. Алайда, олар бұл жайында таласқа түсті. Сөйтіп, Алла бізді осы күнге бастады. Сондықтан, олар бұл күнде бізге ереді. Яһудилердікі – ертең, ал насранилердікі – арғы күні».²

Жұма күні – күн шыққан күндердің ең жақсысы. Әбу Һурайра (Алла оған разы болсын) жеткізген хадисте Мұхаммед пайғамбар ﷺ былай деген:

«خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ، وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا»

¹ Қара: "Муғжам луғат әл-фуқаһа", Мухаммад Раууас Қалғажид және басқалар: (166 б).

² Бухари (876) және Муслим (855) риуаят еткен.

«Күннің көзі көтерілген күндерінің ішіндегі ең жақсысы—жұма күні. Осы күні Адам жаратылған. Осы күні ол Жәннәтқа кіргізілді және осы күні Жәннәттан шығарылды»¹.

Бір жұмадан келесі жұмаға дейінгі аралық, сол екі ортада жасалған (кіші) күнәларға кәффарат болады. Өйткені Әбу Һурайра (оған Алла разы болсын) риуаят еткен хадисте Алла елшісі ﷺ былай дейтін еді:

«الصَّلَاةُ الْخَمْسُ، وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ، وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ، مُكَفِّرَاتٌ مَا بَيْنَهُنَّ إِذَا اجْتَنِبْتَ الْكَبَائِرُ»

«Егер үлкен күнәлардан сақтанылса, бес уақыт намаз, келесі жұмаға дейін жұма (намазы) және келесі рамазанға дейін (алдынғы) рамазан (оразасы) сол аралықта жасалған кіші күнәлардың кәффараты (өтемі) болады»².

Жұма намазы – өз алдына жеке намаз. Оның уақыты бесін намазына сәйкес келгенімен, рақғат саны, дауыстап оқылуы, хутбасы және оған қойылатын шарттары жағынан ерекшеленеді.

Екіншіден: Жұма намазының уақыты:

Жұманың уақыты – бесін уақыты, яғни күн тас төбеден ауғаннан бастап, бір заттың көлеңкесі (тас төбедегі көлеңкесінен бөлек) өзіне тең болғанға дейін; себебі Әнас ибн Мәлик

¹ Муслим (854) риуаят еткен.

² Муслим (233) риуаят еткен.

(Алла оған разы болсын) Пайғамбарымыздың (ﷺ) жұма намазын күн тас төбеден ауғанда оқығанын риуаят еткен¹. Яғни, күн батысқа қарай ауып, аспан ортасынан асқан кезде. Бұл – бесін намазының уақыты.

Екінші мәселе: Жұма намазының үкімі және ол кімдерге парыз?

Біріншіден: Жұма намазының үкімі:

Жұма – ер кісілерге парыз айн. Бұл Алла Тағаланың мына сөзіне негізделеді:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (9)

"Уа, мүміндер! Жұма күні (жұма) намазы үшін азан айтылған кезде, дереу Алланы еске алуға (намазға) ұмтылыңдар! Сауданы қоя тұрыңдар. Осы—өздерің үшін жақсы. Егер білген болсаңдар, (бұйрықты орындаңдар) 9) (Жұма: 9). Абдуллаһ ибн Омар және Әбу Һурайра (Алла ол екеуіне разы болсын) Алланың елшісі ﷺ өзінің мінбері баспалдақтарында тұрып, былай деп айтқанын жеткізді:

«لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمْ - أَيُّ: تَرْكِهِمْ - الْجُمُعَاتِ، أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ، ثُمَّ لَيَكُونَنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ»

«Ант етемін! Адамдар не жұма намаздарын қалдырудан – яғни, тастаудан – тыйылады, не

¹ Бухари (904) риуаят еткен.

Алла олардың жүректерін мөрлеп тастайды. Одан кейін олар, міндетті түрде, ғапылдар қатарында болады»¹.

Мұсылмандар жұма намазының уәжіптігіне бірауыздан келіскен. Ибн әл-Мунзир (Алла Тағала оны рақым етсін) былай деген: «Ғұламалар жұма намазының азат, кәмілетке толған, тұрғылықты және үзірлі себебі жоқ кісілерге уәжіп екеніне бірауыздан келіскен»².

Екіншіден: Кімге парыз?

Жұма намазы әрбір азат, кәмілетке толған, ақыл-есі дұрыс, оған баруға шамасы жететін, тұрғылықты ер мұсылманға парыз. Демек, ол: құлға, әйелге, балаға, есі ауысқанға, науқасқа немесе жолаушыға парыз емес. Бұған Тариқ ибн Шиһабтың (оған Алла разы болсын) Пайғамбардан ﷺ былай деп айтқанын риуаят еткені дәлел:

«الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ، إِلَّا أَرْبَعَةً: عَبْدٌ مَمْلُوكٌ، أَوْ امْرَأَةٌ، أَوْ صَبِيٌّ، أَوْ مَرِيضٌ»

«Жұма намазы – мына төртеуі: мәмлүк (құл), әйел, сәби және науқастан басқа, әрбір мұсылманға жамағатпен (оқу)парыз»³.

Ал, жолаушыға жұма намазы міндетті емес. Өйткені Пайғамбарымыз ﷺ оны сапарларында

¹ Муслим (865) риуаят еткен.

² "Әл-Ижмағ" (40-б.).

³ Әбу Дауд риуаят еткен (1067).

оқымаған. Оның қажылығында Арафа күні жұмаға сәйкес келсе де, ол бесін намазын, оған қосып асырды оқыды.

Ибн әл-Мунзир (оған Алланың рахымы болсын) осыған қатысты ижмақты жеткізіп: «Сәбилерге және әйелдерге жұма намазы парыз еместігіне бірауыздан келіскен... және жұма намазының азат, кәмілетке толған, тұрғылықты, үзірлі себебі жоқ ер кісілерге парыз екеніне де бірауыздан келіскен»,—деді¹.

Егер жұма намазына біреудің меншігі болған құл, әйел, бала, науқас немесе жолаушы қатысса, оның намазы дұрыс болып, бесін намазының орнына жүреді.

Су мен жайылым іздеп көшіп-қонатын дала тұрғындарына жұма намазы парыз емес. Өйткені Пайғамбардың ﷺ заманында дала тұрғындары Мәдинаның айналасында болса да, Пайғамбар ﷺ оларға жұманы бұйырмаған. Имам Ахмад былай деген: «Көшіп-қонуына байланысты, дала тұрғындарына жұма намазы міндет емес. Осылайша, олардан жұма міндетінің түсуі (олардың) көшіп-қонуына негізделген. Сондықтан, кімде-кім өз еркімен көшіп-қонбай, тұрақты қоныстанған болса, ол ауыл тұрғындарынан (жергілікті) саналады»².

¹ "Әл-Ижмағ" (40-6).

² Пәтуалар жинағы (24/ 166).

Жұма намазы үш адаммен дұрыс болады: біреуі хутба айтса, екеуі тыңдайды. Бұл Алла Тағаланың Құран Кәрімдегі мына сөзіне сәйкес келеді:

(...فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ...)

"..Аллаһты еске алуға (намазға) ұмтылыңдар..." (Жұма: 9). Бұл – көпшілік (жамағат). Ал, көпшіліктің ең аз саны – үш адам.

Үшінші мәселе: Жұма намазының оқылу тәртібі:

Жұма намазы – екі рәкғат, екеуінде де қырағат дауыстап оқылады. Өйткені Алланың елшісі ﷺ осылай істейтін еді. Осыған ғалымдар бірауыздан келіскен. Ибн Хазм (оған Алланың рақымы болсын) былай дейді: «Жұма намазы – шарттарына сай оқылса – дауыстап оқылатын екі рәкағат екеніне бірауыздан келіскен»¹.

Бірінші ракағатта Фатихадан кейін Әғлә сүресін, ал екінші ракағатта Ғашия сүресін оқу – сүннет. Өйткені Нұғман ибн Бәшир (Алла ол екеуіне разы болсын) былай деген:

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْعِيدَيْنِ وَفِي الْجُمُعَةِ بِسَبْحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ».

«Алланың елшісі ﷺ екі айт және жұма намаздарыда «Сәббихис-ма раббикәл-Әъла»

¹ "Маратиб әл-Ижмағ", (33-6).

және «һәл әтәка хадисул-ғошия» сүрелерін оқитын»¹.

Немесе бірінші ракағатта Фатиха мен Жұма сүресін, ал екіншісінде Фатиха мен Мунафиқун сүресін оқитын. Ибн Әбу Рафиғ былай деді: «Мәруан Әбу Һурайраны Мәдинаға басшы етіп қалдырып, өзі Меккеге кетті. Сонда Әбу Һурайра бізге жұма намазын оқып, бірінші ракағатта Жұма сүресін, екіншісінде «Изә жәәкәл-мунафиқун» сүресін оқыды. Ол намаздан қайтарда мен оған жетіп алып: «Сіз Али ибн Әби Талибтың Куфада оқитын екі сүресін оқыдыңыз», – деп едім, Әбу Һурайра:

«إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ بِهِمَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ».

«Расында, мен Алла елшісінің ﷺ Жұма күні сол екеуін оқығанын естідім»,—деді².

Төртінші мәселе: Жұма намазына немен үлгерілетіндігі жайлы.

Жұмаға имаммен бірге бір рәкғатқа үлгерумен намазға үлгерген болып есептеледі. Бұл туралы Абдуллаһ ибн Омар (Алла ол екеуіне разы болсын) Пайғамбардың ﷺ былай деп айтқанын риуаят етеді:

«مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْجُمُعَةِ أَوْ غَيْرَهَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُهُ»

¹ Муслим (878) риуаят еткен.

² Муслим (877) риуаят еткен.

«Кімде-кім жұма намазы немесе басқа намаздың бір рақағатына үлгерсе, ол намазға үлгерген болып есептеледі»¹.

Ал, егер бір рәкатқа да үлгермесе, оны бесін етіп оқиды².

Кімде-кім жұма намазының бір рәқағатын өткізіп алып, имамға екінші рәқағаттың рукуғы кезінде немесе одан бұрын үлгерсе, ол тек бір ғана рәқағатты толықтырады, себебі хадисте:

«وَمَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ»

«Кім (бір) рәқағатқа үлгерсе, ол намазға үлгерген болып саналады»,—делінген.³

Бесінші мәселе: Жұмада жасалуы харам немесе мәкрүһ саналған амалдар

1- Имам хутба айтып жатқанда сөйлеу харам етіледі. Әбу Һурайра (оған Алла разы болсын) Алла елшісінің ﷺ : былай деп айтқанын жеткізді:

«إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ: أَنْصِتْ، وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ، فَقَدْ لَغَوْتَ»

«Жұма күні имам құтпа оқып жатқанда, жаныңдағы адамға: «Үндеме»,— десең, бос сөз айтқан боласың»,—деп айтқанын жеткізген.⁴ Яғни, бос сөз сөйледің. Бұл – қабыл етілмейтін жалған әрі жұманың сауабын жоятын сөз.

¹ Нәсаи (557) риуаят еткен.

² Қ.: Ибн Қудама, «Әл-Муғни» (2/231).

³ Әбу Дауд риуаят еткен (893).

⁴ Бұхари (934) және Муслим (851) риуаят еткен.

Нәуәуи (Алла оны рақым етсін) былай деген: «Бұл хадисте құтпа кезінде сөйлеудің барлық түріне тыйым салынған. Сонымен бірге, бұл арқылы басқа да (сөздерге) ескерту жасалған. Өйткені ,егер, негізінде жақсылыққа бұйыру болып табылатын: «Тыныш отыр»,- деген сөздің өзін бос сөз деп бағаласа, онда одан да төменгі дәрежедегі сөздердің (бос сөз болуы) әлдеқайда орынды»¹.

Түшкірген адамға дұға ету және сәлемге жауап қайтару да сөйлеуге жататындықтан, имам құтпа (хутба) айтып тұрғанда бұларға тыйым салынады. Ал, құтпашы құтпасын бастамас бұрын және екі құтпа арасындағы үзіліс кезінде сөйлеудің айыбы жоқ.

Ал, имамға ұюшының имам-хатибпен сөйлесуінің еш айыбы жоқ. Бұл туралы Әнас ибн Мәлик (оған Алла разы болсын) былай деп риуаят етті:

«أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ الْمَسْجِدَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِنْ بَابٍ كَانَ نَحْوَ دَارِ الْقَضَاءِ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَائِمٌ يَخْطُبُ فَاسْتَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَائِمًا، ثُمَّ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلَكْتَ الْأَمْوَالُ وَانْقَطَعَتِ السُّبُلُ فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يُعَيِّنَنَا فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدَيْهِ...» الْحَدِيث.

«Жұма күні Алланың Елшісі ﷺ түрегеп тұрып құтпа айтып тұрғанда, "Бәйтул-қаза" (қазылық үйі) жағындағы есіктен мешітке бір кісі кіріп келді де, оған қарама-қарсы тұрып: «Уа, Алланың Елшісі! Мал-мүлік қырылды, жол

¹ Шарх Муслим: (6/ 138).

қатынасы үзілді. Бізге жаңбыр жаудырсын деп, Аллаға дұға етіңізші», - деді. Сонда Алла Елшісі ﷺ екі қолын көтерді...хадис»¹.

2- Құтпа кезінде ұсақ тастарды ұстау, тәспі тарту немесе ұялы телефонмен айналысу сияқты бос әрекеттерге тыйым салынады (харам). Өйткені Әбу Һурайрадан (оған Алла разы болсын) сенімді жолмен келген хадисте Алланың Елшісі ﷺ былай деген:

«مَنْ مَسَّ الْحَصَى فَقَدْ لَعَا»

«Кім тас ұстаса, бекершілік жасапты»². Өйткені артық қозғалыс түсіну мен ықыласты бойсұнуға кедергі жасайды.

3- Құтпа кезінде адамдардың үстінен аттап өтуге тыйым салынады (харам); Бұл Абдуллаһ ибн Бусрдың (Алла оған разы болсын) жеткізген хадисіне сәйкес келеді. Оның айтуынша: «Жұма күні Пайғамбар ﷺ хутба айтып тұр еді. Бір кісі келіп, адамдар үстінен аттай бастады. Сонда Пайғамбар ﷺ оған:

«اجْلِسْ فَقَدْ آذَيْتَ»

«Отыр, мазаладың ғой»,— деді.³.

Өйткені адамдардың үстінен аттап өту намаз оқушылардың мазасын алып, оларды құтпа тыңдауынан алаңдатады. Ал, имамға өз орнына

¹ Бухари (967) және Муслим (897) риуаят еткен.

² Муслим (857) риуаят еткен.

³ Әбу Дауд риуаят еткен (1118).

жетудің басқа жолы болмаса, олардың үстінен аттап өтуге рұқсат етіледі. Сол сияқты, дәрет алу немесе алдындағы бос орынды толтыру секілді аса қажетті жағдайларда аттап өтуге мәжбүр болған адамға да рұқсат етіледі.

4- Адамның бұрын барып, иеленіп қойған орнынан оны тұрғызып жіберіп, оның орнына отырып алу – харам. Өйткені Жәбир ибн Абдуллаһтан (ол екеуіне Алла разы болсын) Пайғамбардың ﷺ былай деп айтқаны расталған:

«لَا يُقِيمَنَّ أَحَدُكُمْ أَحَاهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ لِيُخَالِفَ إِلَى مَقْعَدِهِ فَيَقْعُدَ فِيهِ، وَلَكِنْ أَفْسَحُوا»

«Сендердің ешқайсыларың жұма күні өз бауырыңды орнынан тұрғызып жіберіп, содан кейін оның орнына отырып алмасын. Бірақ, бір-біріңе кеңшілік жасап, орын беріңдер (ығысыңдар)»¹.

5 – Екі адамның арасын ажырату (араларына отыру) немесе олардың үстінен аттап өту – мәкрүһ. Өйткені Сәлман әл-Фарисидың (Алла оған разы болсын) жеткізгені бойынша, Алла елшісі ﷺ:

«مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ... ثُمَّ رَاحَ فَلَمْ يُفَرِّقْ بَيْنَ اثْنَيْنِ، فَصَلَّى مَا كُتِبَ لَهُ، ثُمَّ إِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ أَنْصَتَ، غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى»

¹ Муслим: (2178) риуаят еткен.

«Кімде-кім жұма күні ғұсыл құйынып,... сосын (мешітке) барып, екі кісінің арасын ажыратпай, өзіне жазылған (нәсіп болған) намазын оқып, сосын имам шыққанда үндемей отырса, оның осы жұма мен өткен жұманың арасындағы күнәлары кешіріледі»,—деген.¹ бұл екі адам арасын ажыратушының осы кешірімге тиесілі болмайтынын көрсетеді.

Алтыншы мәселе: Жұманың сүннеттері:

1- Жұма күні таң намазында «Сәжде» және «Инсан» сүрелерін оқу – сүннет. Себебі Алланың елшісі ﷺ осыны үнемі орындайтын. Әбу Һурайрадан (Алла оған разы болсын) былай дегені жеткізілген:

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْجُمُعَةِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ الْم تَنْزِيلُ السَّجْدَةِ، وَهَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينَ مِّنَ الدَّهْرِ».

«Пайғамбар ﷺ жұма күні таң намазында «Әлиф-лам-мим танзил—Сәжде сүресі мен Уа Һәл ата Һаләл инсан хийнум мин әд-дахр сүресін оқитын»².

2- Жұма күні ғұсыл құйыну да— бекітілген сүннет. Себебі Абдуллаһ ибн Омар (Алла оған және әкесіне разы болсын) риуаят еткен хадисте, Алланың Елшісі ﷺ былай деген:

«إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ»

¹ Бухари (910) риуаят еткен.

² Бухари (891), Муслим (880) риуаят еткен.

"Сендерден кім жұма намазына келмекші болса, ғұсыл құйынсын".¹ Мұны берік ұстанып, тастамау керек, әсіресе денесінен жағымсыз иіс шығатындарға.

Жұма ғұсылының уақыты таң атқаннан басталады. (Ол күні) жүніптен алынған ғұсыл жұма ғұсылының орнына жарай береді. Өйткені, жұма ғұсылынан көзделген мақсат – денеден жағымсыз иістерді кетіріп, тазалану. Ал, бұл мақсат жүніптен ғұсыл алумен де жүзеге асады. Дегенмен, оның сауабына ие болу үшін жүніп ғұсылына жұма ғұсылын қоса ниет еткен жөн.

3- Оған хош иіс себіну, тазалану, сондай-ақ тырнақты алу, әурет түгін қыру, қолтықтың түгін жұлу және мұртты басу сияқты денеден алынуы тиіс нәрселерді кетіру – сүннет. Салман әл-Фариси (оған Алла разы болсын) былай деген: «Алла Елшісі ﷺ айтты:

«مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَتَطَهَّرَ بِمَا اسْتَطَاعَ مِنْ طَهْرٍ، ثُمَّ ادَّهَنَ أَوْ مَسَّ مِنْ طِيبٍ، ثُمَّ رَاحَ فَلَمْ يَفْرُقْ بَيْنَ اثْنَيْنِ، فَصَلَّى مَا كُتِبَ لَهُ، ثُمَّ إِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ أَتَتْهُ غُفْرَةٌ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الْآخَرَى»

«Кімде-кім жұма күні ғұсыл құйынып, қолынан келгенше тазаланып, сосын май жақса немесе хош иіс себінсе, сосын (мешітке) барып, екі кісінің арасын ажыратпаса, сосын Алла оған бұйырған намазын оқыса, сондай-ақ, имам

¹ Бухари (877), Муслим (844) риуаят еткен.

шыққанда үндемей отырса, оның сол жұма мен өткен жұманың арасындағы күнәлары кешіріледі»¹.

Сондай-ақ, осы күні мисуак қолдану ерекше құпталады. Өйткені Әбу Сағид әл-Худри, оған Алланың ризашылығы болсын, былай деген: «Мен Аллаһ Елшісінің ﷺ былай деп айтқанына куәлік етемін:

«الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ، وَأَنْ يَسْتَنْ -أَي: يَسْتَاكُ- وَأَنْ يَمَسَّ طَبِيبًا إِنْ وَجَدَ»

«Жұма күні ғұсыл құйыну, тісті мисуакпен тазалау және егер бар болса, хош иіс жағу – әрбір кәмелетке толған адамға міндет» (125).²

4 - Қолда бар киімдердің ең жақсысын кию – сүннет. Бұл үкім Омар ибн әл-Хаттабтың (оған Алла разы болсын) хадисіне негізделген.

«أَنَّهُ رَأَى خَلَّةَ سَيِّرَاءَ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ اشْتَرَيْتَ هَذِهِ، فَلَبِسْتَهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَلُلُوفُ إِذَا قَدِمُوا عَلَيْكَ...»

«...мешіт есігінің жанында шекпен (плащ сияқты киім) көріп: «Уа, Алланың елшісі! Мынаны сатып алсаңыз еді. Оны жұма күні және сізге елшілер келгенде киер едіңіз...»,— деген.³

5 – Жұма күні мешітке ерте бару сүннет болады. Пайғамбардың ﷺ бұған

¹ Бухари (910) риуаят еткен.

² Бухари (880) риуаят еткен.

³ Бухари (886) және Муслим (2068) риуаят еткен.

ынталандырғаны жайлы Әбу Һурайра (Алла оған разы болсын) риуаят еткен хадисте Алланың елшісі ﷺ былай деген:

«مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ - أَيُّ: غُسْلًا صَفْتُهُ كَصَفَةِ غُسْلِ الْجَنَابَةِ - ثُمَّ رَاحَ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَهُ - وَهِيَ وَاحِدَةٌ مِنَ الْإِبِلِ ذَكَرًا أَمْ أُنْثَى - وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشًا أَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً، فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلَائِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ»

«Кімде-кім жұма күні жүніптік ғұсылындай ғұсыл құйынса – яғни, ғұсылының сипаты жүніптен тазалану ғұсылының сипатындай болса – сосын (мешітке) ерте келсе, ол құрбандыққа бәденә (ол – еркек немесе ұрғашы түйе) шалғанмен тең болады, ал кім екінші уақытта барса, құрбандыққа сиыр шалғанмен тең. Кім үшінші сағатта барса, құрбандыққа қошқар (мүйізді қой) шалғанмен тең. Төртінші уақытта барған кісі құрбандыққа тауық шалғанмен тең. Ал, кім бесінші сағатта барса, құрбандыққа жұмыртқа бергенмен тең болады. Имам (құтпа айтуға) шыққан кезде, періштелер зікірді (Алланы еске алуды) тыңдауға келеді».¹

6- Жұма күні имам хутба айтып жатқанда мешітке кірген адамға да Пайғамбардың ﷺ бұйрығына сәйкес екі ракат намазды жеңілдетіп оқымайынша отырмау сүннет.

¹ Бухари (881) және Муслим (850) риуаят еткен.

Жәбир ибн Абдуллаһ (Алла ол екеуіне разы болсын) былай дейді: «Жұма күні Алланың Елшісі ﷺ хутба айтып тұрғанда, Суләйк әл-Ғатафани келіп отыра кетті. Сонда оған:

«يَا سُلَيْكُ فَمَاذَا كُنْتَ تَفْعَلُ فِيهِمَا، وَتَجُوزُ فِيهِمَا»

«Ей, Суләйк! Тұр да, екі ракат намаз оқы, әрі оны қысқа қайыр», деп, сосын:

«إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ، فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ، وَلْيَتَجَوَّزْ فِيهِمَا»

«Сендерден кімде-кім жұма күні имам хутба оқып жатқанда келсе, екі рақағат намазды қысқартып оқысын».¹

7- Жұма күні Кәһф сүресін оқу сүннет. Өйткені Әбу Сағид әл-Худриден (оған Алла разы болсын) жеткендей, Пайғамбар ﷺ:

«مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَضَاءَ لَهُ مِنَ النُّورِ مَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ»

«Кімде-кім жұма күні «Кәһф» сүресін оқыса, оған екі жұманың аралығында нұр жауып тұрады»,—деген.²

8 – Бұл күні және оған қараған түні Пайғамбарға (ﷺ) көп салауат айту сүннет; Аус ибн Аустың (оған Алла разы болсын) жеткізуінше, Алла елшісі (ﷺ):

«إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَأَكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فِيهِ؛ فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ»

¹ Бухари (930) және Муслим (875) риуаят еткен.

² әл-Хаким «әл-Мустадракта» (3392) риуаят еткен. Бірақ, хадис тізбегі Әбу Сағидпен тоқтап қалғаны (мауқууф болғаны) себепті " ақаулы" (мәғлүл, яғни әлсіз) есептеледі.

«Расында, жұма—күндеріңнің ішіндегі ең жақсысы. Сондықтан сол күні маған көбірек салауат айтыңдар! Өйткені, расында, сендердің салауаттарың маған ұсынылады (жеткізіледі)»,—деген.¹

9. Бұл күні көптеп дұға ету және дұғаға жауап берілетін уақытты іздеу сүннет саналады. Өйткені Әбу Һурайра (оған Алла разы болсын) риуаят еткендей, Алланың елшісі ﷺ жұма күнін еске алып:

«فِيهِ سَاعَةٌ، لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي، يَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ»

«Онда бір сағат бар, намаз оқып тұрған (не оны күтіп отырған) мұсылман құл сол уақытқа тура келіп, Алла Тағаладан бір нәрсе сұраса, Ол оған сұрағанын міндетті түрде береді»,—деген.²

Жұма күнінің барлық уақыттарында дұғаның қабыл болуы үміт етіледі. Бірақ оның ең үмітті уақыты – имам жұма күні құтпа үшін отырған сәттен бастап намаз аяқталғанға дейінгі уақыт. Сондай-ақ, жұма күнінің соңғы сағаты да ерекше үмітті, әсіресе, ақшам намазын күтіп отырған адам үшін – ол мейлі мешітте, мейлі үйінде болса да. Өйткені Әбу Мұса әл-Ашғари (оған Алла разы болсын)

¹ Әбу Дауд риуаят еткен (1531).

² Бухари (935) және Муслим (852) риуаят еткен.

Пайғамбардың (ﷺ) жұманың сол уақыты туралы былай деп айтқанын риуаят еткен:

«هِيَ مَا بَيْنَ أَنْ يَجْلِسَ الْإِمَامُ إِلَى أَنْ تُقْضَى الصَّلَاةُ»

«Ол уақыт имам мінберге отырғаннан намаз аяқталғанша жалғасады»¹.

Жетінші мәселе: жұма намазының нәпілдері:

Жұма намазының алдында бекітілген сүннет намазы жоқ. Алайда, жұмаға келген адамның қалағанынша – екі, төрт, алты немесе одан да көп – екі-екіден рәкәғат етіп намаз оқуы сүннет. Өйткені, Пайғамбар ﷺ осыған ынталандырған. Салман әл-Фәрисиді (оған Алла разы болсын) былай дейді: «Алла елшісі ﷺ:

«مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ... ثُمَّ رَاحَ فَلَمْ يَفْرِقْ بَيْنَ اثْنَيْنِ، فَصَلَّى مَا كُتِبَ لَهُ، ثُمَّ إِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ أَتَيْتَ، غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى»

«Кім жұма күні ғұсыл құйынып... сосын (мешітке) барып, екі кісінің арасын бөлмей, өзіне жазылған (нәпіл) намазды оқыса, сосын имам шыққан кезде үндемей отырса, оның осы жұма мен өткен жұма арасындағы күнәлары кешіріледі»,—деген.² Сондай-ақ, сахабалардың (оларға Алла разы болсын) іс-әрекеті мен жалпы нәпіл амалдар жайлы айтылған артықшылықтарға негізделген.

¹ Муслим (853) риуаят еткен.

² Бұхари (910) риуаят еткен.

Ал, бекітілген сүннет жұма намазынан кейін оқылады.(Жұмаға келуші) үйінде екі немесе мешітте (болса) төрт рәкғат оқиды.

«فَقَدْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي بَعْدَ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِهِ».

«Пайғамбар ﷺ жұма намазынан кейін үйінде екі рақғат намаз оқитын»¹. Әбу Һурайра (Алла оған разы болсын) айтты:«Алла елшісі ﷺ :

«إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ الْجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا أَرْبَعًا»

«Сендерден кім жұма намазын оқыса, одан кейін қосымша төрт рақағат намаз оқысын»².

Жұма намазының бекітілген сүннеті: егер ол мешітте оқылса – төрт, ал үйде оқылса – екі рақағат болып оқылады.

Екінші кіші бөлім: Жұма құтпасы

Бірінші мәселе: Жұма құтпасы:

Бұл – жұма намазының алдында жамағатқа айтылатын, ішінде Аллаға мақтау - мадақ, Пайғамбарға ﷺ салауат пен сәлем және уағыз-насихат қамтылған сөз³.

¹ Ибн Омар (Алла ол екеуіне разы болсын) жеткізген хадистен Бұхари (937) және Муслим (729) риуаят еткен.

² Муслим (881) риуаят еткен.

³ Қ:: «Мұғжам луғат әл-фуқаһа» (197-б); Әл-Хужайлан, «Жұма құтпасы және оның фикһи үкімдері» (22-б).

Екінші мәселе: Құтпаның үкімі

Құтпа – жұма намазының шарты, онсыз намаз дұрыс саналмайды. Бұған дәлел – Алла Тағаланың:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ...﴾

"Әй, мүміндер! Жұма күні намаз үшін азан айтылған кезде, дереу Алланы еске алуға ұмтылыңдар!",—деген сөзі. (Жұма: 9). «Аллаһты еске алу» сөзі құтпа (әл-хұтба) деп те тәпсірленген¹. Егер құтпа уәжіп болмаса, оған ұмтылу да уәжіп болмас еді. Сондай-ақ, Пайғамбар ﷺ оны үнемі орындап, ешқашан тастамаған.

Имам ибн Қудама әл-Ханбали (оған Алланың рақымы болсын) былай деген: "Қорыта айтқанда, құтпа – жұманың шарты. Онсыз жұма дұрыс болмайды².

Үшінші мәселе: Құтпаның шарттары:

1- Құтпалар саны екеу болуы. Себебі бұл Абдуллаһ ибн Омар (Алла әкесі екеуіне разы болсын) жеткізген хадис арқылы бекітілген нәрсе. Онда Абдуллаһ былай деген:

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ يَفْعَدُ بَيْنَهُمَا».

¹ Қ. «Тафсир әт-Табари» (22/ 642).

² "Әл-Муғни", (2/224).

«Пайғамбар ﷺ екі құтпа оқып, екеуінің арасында отыратын»¹.

2- Жұма намазының уақыты кіргеннен кейін оқылуы. Егер құтпа немесе оның бір бөлігі намаз уақытынан бұрын оқылса, дұрыс саналмайды.

3 – Екі хутбаның намаздан бұрын оқылуы. Себебі әс-Сәәиб ибн Язид (Алла оған разы болсын) былай деп айтқан:

«إِنَّ الْأَذَانَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَانَ أَوَّلُهُ جِئْنَ الْإِمَامِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى الْمِنْبَرِ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا»

«Алла елшісінің ﷺ және Әбу Бәкір мен Омардың (Алла оларға разы болсын) тұсында жұма күнгі азан алғашында имам мінберге отырған кезде шақырылатын»² Бұл – екі құтпаның намаздан бұрын оқылатынына айқын дәлел.

Сондай-ақ, Пайғамбардың (ﷺ):

«صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي»

«Намазды менің қалай намаз оқығанымды көргендерің бойынша оқыңдар»,—дегеніне сай.³ Пайғамбар ﷺ намазды екі құтпадан кейін ғана оқыған. Ал, әл-Мәрдауи: "Олардың – яғни, екі құтпаның – намаздан бұрын оқылуы талассыз шарт етіледі",—деген.⁴

¹ Бұхари (928) риуаят еткен.

² Бухари (916) риуаят еткен.

³ Бұхари (631) Малик ибн әл-Хуайрис (Алла оған разы болсын) хадисінен риуаят еткен.

⁴ "Әл-Инсаф", 2/ 389.

4 - Құтпа арасын тым ұзақ үзбеу,. Себебі Имам ибн Қудам (Алла ол кісіні рақымына бөлесін) былай деген: «Уағыздың дұрыс болуының шарты – үздіксіздік (арасының үзілмеуі). Егер оның бөліктері бір-бірінен ұзақ сөзбен, не ұзақ үнсіздікпен, немесе үздіксіздікті бұзатын өзге де нәрселермен бөлінсе, онда уағызды қайта бастайды. Бөлінудің ұзақ-қысқалығы әдет-ғұрыпқа қарай анықталады. Сондай-ақ, уағыз бен намаздың арасында да үздіксіздік шарт етіледі. Егер (имам) дәретке мұқтаж болса, дәрет алып, арадағы уақыт ұзамаса, уағзын жалғастыра береді»¹.

5 – Құтпаны дауыстап оқу. Себебі құтпа – уәжіп әрі жұманың дұрыс болуының шарты. Ал, дауыстап оқу – осы уәжіпті орындап, оның мақсаты болған уағыз бен ескертуді жүзеге асырудың жолы. Уәжіп амал тек сонымен ғана толық орындалатын нәрсе де – уәжіп саналады.

6 – Жұма намазының дұрыс саналуы үшін қажетті адам санының қатысуы. Өйткені құтпа – бару міндеттелген зікір. Сол себепті оны аталған санның тыңдауы тиіс.

Төртінші мәселе: Құтпаның рүкіндері:

1- Оны Алла Тағалаға мадақ және мақтау айтумен бастау. Бұл Жәбир ибн Абдуллаһтың

¹ "Әл-Муғни" (2/230).

(екеуіне Алла разы болсын) былай деп айтқан хадисіне сәйкес:

«كَانَتْ خُطْبَةُ النَّبِيِّ ﷺ يَوْمَ الْجُمُعَةِ يَحْمَدُ اللَّهَ، وَيُثْنِي عَلَيْهِ، ثُمَّ يَقُولُ عَلَى إِثْرِ ذَلِكَ...» الحديث.

«Пайғамбар ﷺ жұма күнгі құтпасында Аллаға хамд айтып, Оны дәріптейтін, содан кейін былай дейтін...» Хадис¹.

2- Құтпаның Пайғамбарға ﷺ салауат айтуды қамтуы. Себебі құтбпларда Пайғамбарға ﷺ салауат айту – сахабалар (оларға Алла разы болсын) арасында белгілі әрі мәшһүр іс болған².

2- Уағыздың Алла Тағалаға тақуа болу жөнінде өсиетті қамтуы. Себебі Жәбир ибн Сәмура (оған Алла разы болсын) былай деген:

«كَانَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ خُطْبَتَانِ، يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا، يَقْرَأُ الْقُرْآنَ، وَيُذَكِّرُ النَّاسَ»؛

«Пайғамбардың ﷺ екі құтпасы бар еді. Ол екі құтпа арасында отыратын. (Құтпада) Құран оқып, адамдарға насихат айтып, еске салатын»³; Себебі құтпаның мақсаты да – сол (Құран оқу, адамдарға үгіт айту).

4 – Құран Кәрімнен бір сүре немесе аят оқу; Жәбир ибн Сәмура (оған Алла разы болсын) жеткізген хадис бойынша:

«كَانَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ خُطْبَتَانِ، يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا، يَقْرَأُ الْقُرْآنَ، وَيُذَكِّرُ النَّاسَ».

¹ Муслим (867) риуаят еткен.

² Қ.: Ибн әл-Қайим, «Жәлә әл-Әфһам» (371).

³ Муслим (862) риуаят еткен.

«Пайғамбардың ﷺ екі хұтпасы болатын. Ол екеуінің арасында отыратын. (Құтпада) Құран оқып, адамдарға насихат айтып, ескертетін».

Бесінші мәселе: Құтпаның сүннеттері:

1- Құтпаның мінберде немесе көтеріңкі орында айтылуы;

«فَقَدْ صُنِعَ لَهُ ﷺ مَنبَرٌ، فَخَطَبَ عَلَيْهِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ»

«Пайғамбарға ﷺ мінбер жасалып, жұма күні сонда құтпа айтты»¹, Бір топ сахабадан (оларға Алла разы болсын) Пайғамбардың ﷺ мінберге² шығып құтпа айтқаны көптеген жолдармен жеткізілген. Сондай-ақ, имам ән-Нәуәуи (Алла оны рақымына алсын) бұл істің мустахаб екендігіне қатысты ижмағты келтіріп, былай деді: «Ғұламалар құтпаның мінберде оқылуы мустахап екеніне бірауыздан келіскен»³, Өйткені бұл – хабар таратуда әсері көбірек, әрі халық хұтпа айтушыны көргенде, оларға айтылатын уағыздың да әсері анағұрылым көбірек болады.

2- Құтпа айтушының құтпаны тұрып айтуы; бұл Алла Тағаланың мына сөзіне байланысты:

(وَإِذَا رَأَوْا تِجْرَةً أَوْ لَهْوًا أَنْفَضُوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا...)

¹ Бухари (2095) Жәбир (Алла оған разы болсын) хадисінен риуаят еткен.

² Қ: «Ируа әл-ғалил фи тахриж ахадис Манар ас-сабиль»: (3/75) және одан кейінгі беттер.

³ Әл-Мәжмуғ шарх әл-Мухәззаб (4/ 527).

"Олар сауда не бір бос нәрсе көрген кезде, сол жаққа бет алып, сені тік тұрған күйіңде қалдырып кетті...) (Жұма: 11). Абдуллаһ ибн Омардан (Алла екеуіне разы болсын), былай дегені риуаят етіледі:

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ قَائِمًا، ثُمَّ يَقْعُدُ، ثُمَّ يَقُومُ كَمَا تَفْعَلُونَ الْآنَ».

«Пайғамбар ﷺ тік тұрып уағыз айтатын. Сосын (сәл) отырып, одан соң қазір сендер істеп жүргендеріңдей қайтып тұратын»¹.

3 – Құтпа айтушының құтпаны жамағатқа қарап атуы—сүннет; Абдуллаһ ибн Омардан (Алла екеуіне разы болсын),

«أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا دَنَا مِنْ مَنْبَرِهِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَلَّمَ عَلَى مَنْ عِنْدَهُ مِنَ الْجُلُوسِ، فَإِذَا صَعِدَ الْمَنْبَرَ اسْتَقْبَلَ النَّاسَ بِوَجْهِهِ ثُمَّ سَلَّمَ».

«Пайғамбар ﷺ жұма күні мінберіне жақындағанда, жанында отырғандарға сәлем беретін. Ал, мінберге көтерілгенде, халыққа жүзімен бұрылып, одан соң сәлем беретін»².

Хафиз ибн Ражаб (оған Алланың рақымы болсын) былай деген: "Имамның мешіт жамағатына жүзін қаратып тұруы және құбылаға арқасын беруі — ғалымдардың бірауызды келісімімен бекітілген, әрі бұған қатысты мәтіндер де дәлел болады. Өйткені ол (имам) оларға сөйлеп, оның сөзін түсінсін деп үн қатады. Мұның бәрі сүннет болып табылады.

¹ Бухари (920) және Муслим (861) риуаят еткен.

² Байһақи, «әс-Сунан әл-Кубра» (5742).

Егер имам бұған кереғар амал қылса, ол сүннетке қайшы келген болады. Бірақ, оның жұма намазы дұрыс (жарамды) болады"¹.

4- Хутба айтушының жамағатқа бет бұрғанда сәлем беруі—сүннет. Бұған Жәбірдың (оған Алла разы болсын) хадисі дәлел.

«أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا صَعَدَ الْمِنْبَرَ سَلَّمَ».

«Пайғамбар ﷺ мінберге көтерілгенде, сәлем беретін»².

5- Азаншы азан айтып болғанша мінберде отыру – сүннет. Дәлелі – Ибн Омардың (Алла екеуіне де разы болсын) сөзі:

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ، كَانَ يَجْلِسُ إِذَا صَعَدَ الْمِنْبَرَ حَتَّى يَفْرَغَ الْمُؤَدِّينَ، ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ، ثُمَّ يَجْلِسُ فَلَا يَتَكَلَّمُ، ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ».

«Пайғамбар ﷺ екі хутба оқитын: ол мінберге шығып, азаншы (азанын айтып) болғанша отыратын. Сосын тұрып хутба оқитын. Сосын (екі құтпа арасында) сөйлемей отырып, қайта тұрып (екінші) құтпасын оқитын»³. Әс-Сәәиб ибн Язидтің (Алла оған разы болсын) былай деп айтқан хадисі бұған куәлік етеді:

«إِنَّ الْأَذَانَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَانَ أَوَّلُهُ حِينَ يَجْلِسُ الْإِمَامُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى الْمِنْبَرِ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا».

«Алла елшісінің ﷺ, Әбу Бәкір және Омардың (ол екеуіне де Алла разы болсын) тұсында жұма

¹ Ибн Рәжәб, "Фәтхул-Бәри", (8/ 250).

² Имам ибн Мәжәһ (1109) риуаят еткен.

³ Әбу Дауд риуаят еткен (1092).

күнгі азанның алғашқысы имам жұма күні мінберге отырғанда болатын»¹.

6- Құтпа кезінде дауысын барынша көтеру; Жәбир ибн Абдуллаһ (ол екеуіне Алла разы болсын) былай деген: «Алла елшісі ﷺ құтпа айтқанда, көздері қызарып, даусы көтеріліп, ашуы күшейетін. Тіпті ол әскерден сақтандырушы секілді болып:

«صَبَّحَكُمْ وَمَسَّكُمْ»

«Таңдарың мен кештеріңде (жау шабайын деп тұр)»,—дейтін.² «Таңдарың» (صَبَّحَكُمْ) – яғни, сендерге әскер таңертең келді; ал «кештеріңде» (مَسَّكُمْ) – кешке келді дегенді білдіреді. Кімде-кім біреуді қауіптендірсе, осы екі сөзді айтуына болады.

7- Екі құтпаның арасында аздап отыру. Себебі Ибн Омар (Алла ол екеуіне разы болсын) риуаят еткен хадисінде:

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ يَقْعُدُ بَيْنَهُمَا».

«Пайғамбар ﷺ екі құтпа оқитын және екеуінің арасында отыратын»³.

8- Екі құтпаны қысқа оқу, екіншісін біріншісінен де қысқа ету және намазды ұзарту—сүннет. Себебі Аммар (оған Алла разы

¹ Бухари (916) риуаят еткен.

² Муслим (867) риуаят еткен.

³ Бухари (928) риуаят еткен.

болсын) риуаят еткен хадисте Алла Елшісі ﷺ былай деген:

«إِنَّ طَوْلَ صَلَاةِ الرَّجُلِ وَقَصَرَ خُطْبَتِهِ مَنَّةٌ - أَيُّ: عَلَامَةٌ - مِنْ فَهْمِهِ، فَأَطِيلُوا الصَّلَاةَ، وَأَقْصِرُوا الْخُطْبَةَ»

«Расында, адамның құтпасын қысқартып, намазын ұзартуы, оның білімділігінің көрсеткіші (белгісі). Сондықтан намазды ұзартып құтпаны қысқартыңдар!»¹.

9- Мұсылмандар үшін олардың діні мен дүниесінің игілігін және мұсылман басшылары үшін ізгілік пен жәрдем тілеп, дұға ету – сүннет. Науауи (Алла оны рақымына алсын) былай деген: «Ал, мұсылман имамдары мен басшыларына туралық, ақиқат жолында жәрдем, әділдік орнату және сол секілді игіліктер тілеу, сондай-ақ Ислам әскерлері үшін дұға ету – ортақ көзқарас бойынша құпталған (мұстахаб) амал болып табылады»².

Имамға жұма құтпасы кезінде дұға жасағанда қолын көтеру,

шариғатта истиска (жауын тілеу) дұғасынан басқа жағдайда

бекітілмеген. Бірақ, сұқ саусағымен ишара етуі – мустахаб. Өйткені, Амара ибн Руайба (Алла оған разы болсын) Бишр ибн Маруанның мінберде қолын көтеріп тұрғанын көріп:

¹ Муслим (869) риуаят еткен.

² "Әл-Мәжмұғ шарх әл-Мухаззаб", (4/ 521).

«قَبَّحَ اللَّهُ هَاتَيْنِ الْيَدَيْنِ؛ لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَا يَزِيدُ عَلَى أَنْ يَقُولَ بِيَدِهِ هَكَذَا، وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ الْمُسَبَّحَةِ».

«Алла бұл екі қолды ұсқынсыз етсін! Расында, мен Алла елшісінің ﷺ былай жасағанынан (сұқ саусағымен ғана ишара қылды) артық ештеңе жасамағанын көрдім»,—деген¹.

10 – Құтпа айтқан кісінің намазға имам болуы. Себебі Пайғамбар ﷺ, сондай-ақ одан кейінгі халифалары бұл екеуін өздері атқарған. Ал, егер үзірлі себеппен біреуі құтпаны оқып, екіншісі намазға имамдық етсе, бұған рұқсат етіледі².

Алтыншы мәселе: Жұма хутпасының аудармасы:

Тұрғындары немесе олардың көпшілігі араб тілін білмейтін елдерде құтпа оқушының өз тілдерінде хутба айтуына рұқсат етіледі. Бұл олардың құтпаны түсініп, одан көзделген мақсаттың орындалуына, сондай-ақ ондағы ілімнен, насихат пен ескертуден пайда алуларына мүмкіндік береді. Сондай-ақ, Пайғамбардан ﷺ жұма құтпасының араб тілінде болуы шарт екендігі туралы ешқандай дәлел келмеген. Ол ﷺ бұл тілде құтпаны тек сол тіл өзінің әрі қауымының тілі болғандықтан ғана айтқан.

¹ Муслим (874) риуаят еткен.

² Әл-Муғни, Ибн Қудамә: (2/228).

Құтпа айтушының құтпаны алдымен араб тілінде оқып, сосын оны өз елінің тіліне аударуы – Пайғамбарға ﷺ құтпаларында еру және осы мәселедегі келіспеушіліктен шығу үшін ең дұрыс амал.

Аудармада тыңдаушылар үшін ең пайдалысы ескеріледі: құтпаның әрбір бөлігінен кейін аудару немесе аударманы құтпа араб тілінде аяқталғаннан кейін, намаздың алдында жасау.

Сондай-ақ, құтпаны ілеспе түрде аударуға, сол аударманы арнайы құрылғылар арқылы таратып, араб тілін білмейтін жамағаттың оны құлаққаптармен тыңдауына болады. Бұл іс аудармашы тарапынан да, тыңдаушы тарапынан да тыйым салынған бос сөзге жатпайды. Себебі мұнда жалпыға ортақ пайда болып, құтпадан көзделген мақсат жүзеге асады.

Жетінші мәселе: Құтпа айтушының (хатиб) талаптары:

Мешіт құтпашысы – мешіттің тірегі мен қуаты саналады. Сол арқылы мешіт уағыз тарату, қоғамды ағарту және халыққа дінінің мәселелерін түсіндіру міндетін атқарады. Егер құтпашы ғалым, парасатты, көреген әрі адамдардың әдет-ғұрпы мен жағдайын білетін болса, оның мешіт жамағатына және мешіт

орналасқан аудан тұрғындарына тигізер ықпалы игі әрі пайдалы болады. Сондай-ақ, ол жамағатқа ілім үйретіп, тура жол сілтеп, әрбір жақсылық пен ізгілікке жетелейді.

Құтпа айту шарттарына сай келетін құтпашылар да осындай болған. Исламның басында құтпашы Пайғамбардың ﷺ өзі, одан кейін оның ізгі халифалары, сосын әмірлер, қолбасшылар, ғалымдар мен көрнекті тұлғалар болды. Бұл осы қызметті атқаратын адамның діні, мінез-құлқы, білімі мен жүріс-тұрысы жағынан жоғары мәртебеде болуы тиіс екенін көрсетеді.

Міне, осы жерде бұл қызметтің адамдар өміріндегі маңыздылығы айқын көрінеді. Өйткені құтпашылардың күші олардың қоғамдарында байқалады. Сол сияқты, әлсіздігі де сол қоғамдарға өзінің кері әсерін тигізеді. Себебі мешіт – қоғамға сөз бен істің байланысын үйрететін орын. Егер құтпашының білімі таяз, ақылы кем, тұлғасы әлсіз немесе мінез-құлқы нашар болса, ол пайда әкелудің орнына зиян тигізеді. Құтпашының міндеті – намазхандарды жақсылыққа, игілікке және ізгілікке бағыттау болса, надан құтпашының бұл ұлы міндетті жүзеге асыруы қиынға соғады.

Кейде құтпашы бұл қызметтің талаптарына — білім жағынан да, жеке қабілет тұрғысынан

да — сай болғанымен, басқа істермен шұғылданып, өз міндетінен алаңдап, бұл оның қызметін атқару деңгейіне кері әсерін тигізеді.

Сондай-ақ ол құтпаны жағдайға сай етіп дайындауға уақыт таппауы да мүмкін. Сол кезде, Ибн Қайим әл-Жәузия (Алла оны рақымына алсын) айтқандай, ол халықтың алдына жүрекке Аллаға деген иман, таухид пен Оны ерекше тануды ұялатпайтын, Оның нығметтерін еске салмайтын, сондай-ақ пендені Оны сүйуге және Онымен қауышуға деген сағынышты оятпайтын құтпамен шығады¹.

Кейде оған құмарлық, надандық, дау-дамайлар немесе жазғырылған шектен шығушылық басым келіп, ол әділ көзқарастан (бейтараптылықтан), тәрбиелік бағыт-бағдардан, даналықпен және көркем насихатпен дағуат етуден ауытқып кетеді.

Расында, бұл дінде мешіттің ықпалы өте зор. Өйткені ол – пенденің Раббысымен байланысқа түсіп, иманы күшейетін, сондай-ақ бауырларымен бас қосып, баршаның ізгілікті тарату және жамандықпен күресу жолында ынтымақтасатын һидаят мұнарасы. Мешіт бұл статусын тек Алла Тағала оған осы ұлы мансап пен ұлағатты қызметті атқаруға қажетті

¹ "Задул-Маъад фи һәди хайрил-Ибад" (1/409).

ғылыми білімі мен көркем мінезі бар имамды дайындаған жағдайда ғана атқара алады.

Хатибте болуы тиіс ең маңызды ғылыми талаптар:

1 - Амалды Алла үшін ықыласпен жасау; сонда ол Алла тағала және адамдар алдында қолдау мен жәрдемге ие болып, қабыл етіліп, сүйікті болады.

2 - Көзбояушылық пен мақтаншақтықтан аулақ болу. Өйткені істер мақсатқа, ал амалдар ниетке байланысты және әр адамға ниет еткені ғана тиесілі. Кімде-кім өзінде жоқ нәрсемен мақтанса, Алла оны масқара етеді.

3 - Алланың Кітабын жатқа білуі немесе оның біршама бөлігін жаттауы, жаттағанын үнемі қайталап отыруы және күнделікті Құран оқитын мөлшері (уирд) болуы керек.

4 - «Риядус-салихин», «Әрбағин Нәуәуия» (40 хадис), «Бұлуғул-марам» немесе басқа да сенімді хадис кітаптарынан Пайғамбар хадистерінен негізге алынатын бірнеше хадисты жатқа білу.

5 – Дұрыс ақиданы, яғни сәләф салихтардың (ізгі буынның) ақидасын үйрену.

6 – Дін үкімдерінің шариғи негіздерін, әсіресе құлшылық фикһын үйренуі керек. Оның ішінде ең маңыздысы – дәрет, намаз, зекет және оразаға қатысты үкімдер. Сондай-ақ, мәмілелер

фиқһын да меңгеруі қажет. Осы арқылы ол табыс табу мен жұмсаудың қағидаларын біліп, адамдарды алдау мен арбаудан, біреудің мал-мүлкін заңсыз иемденуден сақтандырады. Сонымен қатар, оларды ысырапшылдық пен малды оңды-солды шашудан, сараңдық пен шектен тыс үнемшілдіктен тыяды. Нәтижесінде, олардың қаржылық іс-әрекеттері Кітап пен Сүннет негізінде болады.

7 - Араб тілін жетік білуі керек. Сонда Алланың Өз елшісіне ﷺ түсіргендерінің мағыналарын таниды. Себебі Құран араб тілінде түскен.

8 – Пайғамбардың (ﷺ) өмір жолын және Мұхаммедтің бүкіл болмысын және бұрынғы салиқалы тұлғалардың өмір жолдарын оқуы керек. Өйткені онда салиқалы үлгі, көркем өнеге, пайдалы ғылыми қазына және жоғары ислами мәдениет бар.

9 – Өз елінің және басқа да аймақтардың ақидасының дұрыстығы, ілімінің тереңдігі мен парасаттылығымен танымал ғұламаларын тану. Сондай-ақ дінге қатысты барлық қажетті мәселелер мен қоғамдық түйткілдерді шешуде соларға жүгіну.

10 - Исламдағы ағымдар мен олардың ақидаларын (діни ұстанымдарын), ой-пікір бағыттары мен мақсаттарын, сондай-ақ бұзушы мәзһабтар мен олардың көздегендерін

білу арқылы, оларды Алла Тағаланың кітабы, Оның елшісінің ﷺ сүннеті және зерттеуші мұсылман ғалымдарының жазған еңбектері негізінде талқылап, жалғандығын сынап, бұрыстығынан сақтандыра алады.

11 - Мұсылмандардың жағдайына, олардың әлсіздігіне және дұшпандардың оларға үстемдік етуіне назар аударуы керек. Бұл жайттың себебі – олардың Алланың тура жолынан алыстауы, Аллаға деген иманының әлсіреуі және Оның шариғатына мойынсұнбауы екенін білуі тиіс. Сөйтіп, оларға діні мен дүниесіне пайдалы нәрселерді үйретуге ұмтылуы қажет.

12 – Әртүрлі бұқаралық ақпарат құралдарымен танысуы, олардың пайдалы және зиянды жақтарын білуі, оларды Аллаға шақыру жолында қалай пайдалану керектігін үйренуі және олардың өзіне және қоғамына тигізетін қауіп-қатерлерінен сақтануы керек.

Егер жұма құтпашысында осы сипаттар мен қабілеттер толық қалыптасса, онда – Алланың қалауымен – бұл оның дұрыс жолда болуына және теңдік пен тұрақтылықтың орнауына себеп болады.

Мінезге қатысты негіздердің ең маңыздысы:

1- Мешіт хатибының өз жамағатына, сондай-ақ мешітіне келетін жергілікті тұрғындар мен басқа да адамдарға уағызшы әрі ұстаз болуы, сол үшін өзіне Алланың елшісін ﷺ үлгі тұтуы тиіс. Өйткені, ол – үмбет пен көшбасшылар үшін ізгі үлгі, көркем өнеге және ең жоғары тұлға. Ұлы Алла былай дейді:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ (21)

"Сендерге—Аллаға және Ақырет күніне үміт ететіндер әрі Алланы көп еске алғандарға Алланың Елшісінде көркем үлгі-өнеге бар 21" (Әхзаб: 21).

Өзін және мешітке келушілерді дүние мен саясат туралы әңгімеден аулақ ұстап, мешітті тек ілім мен құлшылыққа арнауы қажет.

2- Өз таза әрі ұқыпты болуы, сондай-ақ мешіт тазалығына көңіл бөліп, ондағы заттарды реттеп, жинап-теріп қоюы, мүлкін күтіп ұстауы, бұл істерде ысырапшылдықтан аулақ болып, мешітті әшекейлеуден сақтануы керек.

3- Көркем мінез-құлықты, салиқалы болуы; Пайғамбардың ﷺ сүннетіне еріп, сақал қойып, мұртын қысқартуы; киімін тобықтан төмен түсіруден сақтануы; салмақтылық пен сабырлылықты ұстануы; әрі өткен ізгі

сәләфтардың (оларға Алла рақым етсін) ізімен жүруі керек.

4- Жұмсақ мінезді, ұстамды әрі мейірімді болу. Өйткені хадисте келгендей, жұмсақтық қай нәрседе болса оны көркемдейді, ал қай нәрседен алынса, көркін кетіреді; Айшадан (Алла оған разы болсын) риуаят етілген хадисте Пайғамбар ﷺ былай деген:

«إِنَّ الرَّفَقَ لَا يَكُونُ فِي شَيْءٍ إِلَّا رَأَاهُ، وَلَا يُنْزَعُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَأْنُهُ»

«Шын мәнінде жұмсақтық қай нәрседе болса да, оны көркемдейді. Ал, қай нәрседен алынса, оның көркін кетіреді»¹.

Егер мешітке келушілердің бірі қателік жіберсе, имам-хатиб оған қатаңдық танытпай, керісінше, жұмсақтықпен насихаттап, көркем түрде үйретуі тиіс. Муъауиа бин әл-Хакам әс-Сулами (Алла оған разы болсын) былай деді:

بَيْنَمَا أَنَا أَصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؛ إِذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ، فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، فَرَأَمَنِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ، فَقُلْتُ: وَأَنْتُمْ أَمِيَاهُ، مَا سَأَلَكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ؟ فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَادِهِمْ، فَلَمَّا رَأَيْتُهُمْ يُصَمِّتُونَنِي لِكَيْ سَكَتُ، فَلَمَّا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَبَآبِي هُوَ وَأُمِّي، مَا رَأَيْتُ مُعَلِّمًا قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ، فَوَاللَّهِ مَا كَهَرَنِي -أَيُّ: مَا قَهَرَنِي وَلَا نَهَرَنِي- وَلَا ضَرَبَنِي وَلَا شَتَمَنِي، قَالَ: «إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ، إِنَّمَا هِيَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ»

Бірде мен Алла елшісімен ﷺ бірге намаз оқығанымда, (сапта тұрғандардың) бірі түшкіріп жіберді. Мен: “Алла саған рақым

¹ Муслим (2594).

етсін!", - дедім. Сонда маған адамдар айыптаушы көздерімен қарай бастады. Мен: "Шешем мені жоғалтсын! Маған бұлай қарағандарың не?", - дедім. Содан олар қолдарымен сандарын соға бастады. Олардың менен тынышталуды талап етіп жатқандарын түсінгенімде, үндемей қалдым. Ал, Алланың елшісі ﷺ — әке-шешем оған пида болсын — намазын оқып болысымен, (мен одан бұрын да, одан кейін де одан артық (жақсы) үйрететін ұстазды көрген емеспін), Алланың атымен ант етейін, ол маған айқайламастан, мені ұрмастан және ұрыспастан: «Расында, бұл намазда адамдардың сөзінен ешнәрсені айту жараспайды. Ол – бар болғаны тәсбих, тәкбір және Құран оқу ғана»,—деді.¹

5 — Жұмсақ мінезді, жүрегі нәзік болуы керек; сонда адамдар оның айналасына жиналып, оның мейірімі, көмегі және білімінен пайда алады. Сондай-ақ, олардың қиындықтары мен мұқтаждықтарында бірге болып, мешіт қызметіне қатысты істер жайында олармен кеңесуі қажет.

Аллаһтың елшісі ﷺ осының бәрінде ең жоғары мәртебеде болған, Алла Тағала ол туралы былай деген:

¹ Муслим (537) риуаят еткен.

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لَنِتَّ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ (159)

"(Уа, Пайғамбар!) Алланың мейірімімен сен оларға жұмсақтық таныттың. Егер дөрекі, қатал жүректі болғаныңда, олар маңайыңнан тарап кетер еді. Оларды кешір және олар үшін Алладан кешірім тіле әрі іс жөнінде олармен кеңес. Қашан бір іске шешім қабылдасаң, Аллаға жүгініп, Оған тәуекел ет. Шын мәнінде, Алла тәуекел етушілерді жақсы көреді 159" (Әлі Ғимран: 159).

6- Сабырлық пен айқын сенім (яқин) танытып, сол арқылы өз мешіті мен жамағаты алдында имамдық құрметіне лайық болуы. Өйткені сабырлық пен айқын сенім құлды діндегі жетекшілік (имамдық) мәртебесіне жеткізеді. Алла Тағала айтты:

﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لِمَا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ﴾ (24)

"... олар сабыр етіп, аяттарымызға айқын сенген кезде, әміріміз бойынша арасынан тура жолға бастайтын жетекшілер шығардық 24"

(Сәжде: 24).

7- Тура жолдағы, табысқа жетуші және айтқан сөздерінде шыншыл адамдар қатарында болуы үшін үнемі шындықты айту керек. Бұл мейлі Жұманың құтпасында немесе білім беру сабағы яки насихатта болсын, мейлі

адамдармен сөйлескенде болсын. Өйткені
Пайғамбар ﷺ хадисте былай деген:

«عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ؛ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدْقًا، وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ، فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَابًا»

«Шыншыл болыңдар! Өйткені шындық
ізгілікке жетелейді. Ал, ізгілік Жәннатқа
жетелейді. Адам үнемі шын сөйлеп, шындықты
іздей берсе, Алла алдында “аса шыншыл” болып
жазылады. Сондай-ақ, өтіріктен сақ болыңдар!
Өйткені өтірік күнәға жетелейді,. Ал, күнә
тозаққа жетелейді. Адам үнемі өтірік айтып,
өтірік айтуға тырыса берсе, Алла алдында
“суайт” болып жазылады»¹.

Өтірік – жаманшылық әрі бәле. Ал, өтіріктің
ең ауыры – Алла Тағала жайында білімсіз
сөйлеп, Оған жала жабу. Алла Тағала былай
деді:

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ
وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ (33)

"(Уа, Пайғамбар! Оларға): «Шын мәнінде,
Раббым жиіркенішті істерге: оның әшкере және
жасырын істелгеніне тыйым салды. Сондай-ақ,
күнәға, құқығы болмаса да өзгелердікін қалап,
шектен шығуға және (Алладан) ешбір дәлел

¹ Оны Бухари (6094) және Муслим (2607) Абдуллаһ ибн Масғұд (Алла оған разы болсын) хадисінен риуаят еткен.

түсірілмеген нәрсені Оған серік етулеріңе және Аллаға қатысты өздерің білмейтін нәрселерді айтуларыңа тыйым салды», деп 33) (Әғраф: 33).

Бұл қасиетті аят ең үлкен күнәларды төменнен бастап ауырына қарай ретімен қамтыған. Олардың ең үлкені (ең ауыры) – Алланың есімдері, сипаттары және шариғаты туралы білімсіз сөйлеу.

Алланың Елшісіне ﷺ жала жабу – өтіріктің ең үлкені және күнәлардың ең жиіркеніштісі. Ол – иесіне От уәде етілген үлкен күнәлардың бірі болып саналады. Муғира ибн Шуғба (Алла оған разы болсын) былай дейді: «Мен Пайғамбардың ﷺ былай деп айтқанын естідім:

«إِنَّ كَذِبًا عَلَى لَيْسَ كَذِبٍ عَلَى أَحَدٍ، مَنْ كَذَبَ عَلَى مُتَعَمِّدًا، فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

«Расында, менің атымнан өтірік айту басқа біреудің (атынан) өтірік айтқандай емес. Кім менің атымнан саналы түрде жалған тоқыса (өтірік айтса), тозақтағы орнына жайғаса берсін»¹.

Кейбір уағызшылар істейтініндей, жақсылыққа шақырып, жамандықтан сақтандыру мақсатында жақсы ниетпен болса да, өтірік айтудан аулақ болу керек. Өйткені бұл – ішінде ешбір игілік те, тура жол да болмаған жиіркенішті іс. Ал, оны айтушы сауап алмай,

¹ Бухари (1291) және Мұслим (4) риуаят еткен.

деген¹. Әбу Барза әл-Аслами (Алла оған разы болсын), ол Алла елшісінің ﷺ былай деп айтқанын жеткізді:

«يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بَلِسَانِهِ، وَلَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانُ قُلُوبَهُ، لَا تَغْنَابُوا الْمُسْلِمِينَ، وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ؛ فَإِنَّهُ مَنْ اتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ، وَمَنْ اتَّبَعَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ»

«Уа, тілімен ғана иман келтіріп, жүрегіне иман кірмеген жандар! Мұсылмандарды ғайбаттамаңдар, олардың кемшіліктерін іздемеңдер! Өйткені, кім олардың кемшіліктерінің ізіне түссе, Алла да оның кемшілігі ізіне түседі. Ал, Алла біреудің кемшілігі ізіне түссе, оны өз үйінде масқара етеді».²

Сегізінші мәселе: Құтпа мен құтпа айтшының (хатиб) әдебі:

1- Жұма хутбасы белгілі бір адамның, саяси топтың, мекеменің немесе басқа да нәрселердің насихаты үшін құрал ретінде пайдаланылуынан ада болып, тек Алла Тағалаға, Оның дінін, дағуатын жеткізуге және сөзін үстем ету мақсатында болуы тиіс. Алла Тағала былай деген:

{وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا} (18)

¹ Бухари (2442), Муслим (2580) риуаят еткен.

² Әбу Дауд риуаят еткен, (4880).

"Шын мәнінде, мешіттер Аллаға тән. Ендеше Алламен бірге ешкімді шақырмаңдар 18" (Жын:18).

2- Құтпашы уағызын тыңдаушыларға ауыр тиіп, оларды жалықтырып жіберетіндей шамадан тыс ұзартпауы, әрі оны тым қысқартып, негізгі мазмұнын толық жеткізбей, үзіп тастайтындай дәрежеде қысқартпауы қажет.

3- Құтпа айтушы құтпасын айту кезінде тыңдаушылардың жағдайын ескеруі тиіс. Қарапайым халықпен олардың ақыл-ой деңгейіне сай сөйлесіп, түсінігіне ауыр келетін сөздерді (ұғымдарды) қолданбауы керек. Орташа деңгейдегілермен орташа, ал білімді қауыммен терең сөйлеседі. Осылайша ол барлық топтар алдында әр нәрсені өз орнына қоятын дана болып, барлық жағдайда сөзіндегі жалған, жылтырақ сөздерден аулақ тұрады.

4- Араздық пен өшпенділік тудыратын келіспеушілік мәселелерінен аулақ болуы. Себебі құтпа айтушының негізгі міндеті – халыққа тәлім беріп, жүректерін ақиқатқа біріктіру және олардың арасындағы алауыздық себептерін жою.

5- Сөзді әдейі ұйқастыруға немесе тым тереңдетуге күш салмайды. Керісінше, оның басты мақсаты – пайдалы мағыналарды ең айқын әрі қысқа сөздермен жеткізу.

6- Танымал уағызшылардың тұлғасын сомдап, оларға ерсі түрде еліктеуден аулақ болу. Өйткені бұл тыңдаушылардың көңіліне жайсыздық пен наразылық тудырады¹.

Тоғызыншы мәселе: Құтпаның мақсаты мен міндеттері:

Жұма құтпасы төмендегі мақсаттарды көздеуі тиіс:

1 — Таухид негіздерін, оның маңыздылығы мен артықшылығын түсіндіру, сондай-ақ, ширктың барлық түрлері мен көріністерінен және оған апаратын жолдардан сақтандыру.

2- Уағыздау және Алла Тағаланы, Оның Ақыреттегі есебі мен жазасын, сондай-ақ жүректерді тірілтетін иләһи мағыналарды еске салу, жақсылыққа шақырып, құпталған істерді бұйырып, терістелгенді тыю.

3 — Мұсылмандарды дін ілімінде сауаттандыру, оларға Алла Тағаланың Кітабы мен Оның Елшісінің ﷺ сүннетінен алынған дін ақиқаттарын үйрету, сонымен бірге әдеп пен мінез-құлықтың шектен шығу мен немқұрайдылықтан сақ болуына ерекше мән беру.

¹ Қ.: Абдуллаһ ибн Дайфуллаһ әр-Рухайли, «Жұма құтпасының әдістемесі», (12, 20, 22-бб.); Әмир ибн Мухаммад әл-Мәдри: «Табысты хутбашы болу үшін елу бір өсиет», (33, 73, 87).

4 — Ислам туралы қате түсініктерді түзету, оның қарсыластары ойды шатастыру үшін тарататын күмәндар мен жалған пікірлерге жауап беру; мұны дана әрі қанағаттандыратын тәсілмен, бос дауға, айқай-шу мен балағатқа бармай атқару.

5 – Бұзғыншы және адастырушы көзқарастарға Исламды — Алланың осы үмбет үшін разы болып, Өзінің дін ретінде қабылдаған түпкілікті жолы ретінде ұсыну арқылы, сондай-ақ оның жан-жақтылығы, тепе-теңдігі, тереңдігі және оң сипаттары сияқты ерекшеліктерін айшықтай отырып қарсы тұру.

6- Хутбаны өмірмен, яғни адамдар өмір сүріп жатқан нақты ахуалмен байланыстыру. Ол үшін аса көркем Ислам шариғатынан нәр ала отырып, қоғамдағы дерттерді емдеуге және оның мәселелерінің шешімін ұсынуға баса назар аудару. Сондай-ақ ақида мен оны түзетуге, Ислам мен иман негіздеріне, мұсылман әйел мен отбасы істеріне және адамдардың қажеттілігіне сай келетін басқа да тақырыптарға көңіл бөлу.

7 - Әр жылы қайталанып келетін Рамазан және қажылық сияқты айтулы мезгілдерді ескеру. Себебі бұл тыңдаушылардың назарын аударып, олардың сол тақырыпқа қатысты

бағыт-бағдар беретін білімге деген құштарлығын оятады.

8- Мұсылмандар арасында ислами бауырмалдықты нығайту және оларды бөлетін нәсілшілдік, мәзһабтық, аймақтық және басқа да жікшілдік пен топшылдық түрлеріне қарсы тұру.

Оныншы мәселе: Құтпаны әзірлеу тәсілі:

Құтпа айтушы құтпаны мұқият әрі сапалы түрде дайындауда мына нәрселерді ескергені жөн:

Құтпа әдетте үш бөліктен тұрады: кіріспе, негізгі бөлім және қорытынды. Бұл бөліктер құтпаны жазу немесе айту кезінде жеке аталмайды, сондай-ақ, олар бір-бірімен астасып жатқан үйлесімді бөліктер болып табылады. Олардың арасындағы байланыстың беріктігі құтпа айтушыңы қабілеті, біліктілігі және тәжірибесіне байланысты болады. Соның арқасында құтпаның бөліктері жүйеленіп, құрылымы мығымдалады.

Бұл жүйелілік пен тиянақтылық мағыналарды анық, мақсаттарды айқын етіп, сөйлеушінің тыңдаушылары тарапынан ықыласпен тыңдалуын, сұхбаттастарының толық зейін қоюын қамтамасыз етеді.

Кіріспе: Хатиб өзінің кіріспесі мен сөз бастауына ерекше көңіл бөлгені жөн. Ол

тыңдаушыға құтпаның мақсатын аңғартатын, зейінді баурап, жан-дүниені дайындайтын кіріспе сөздерді келтіруі тиіс. Бұл тыйым салушы немесе ынталандырушы Құран аяттары, не болмаса Пайғамбардың көркем хикметтері болуы мүмкін. Сөз бастауы – хатибтың өз жамағатына айтатын ең алғашқы сөзі. Егер ол кіріспесін көркем жеткізіп, тыңдармандарын баурап алса, олар құтпаның қалған бөлігін ықылас және ынта-жігермен тыңдайтын болады.

Сөздің басында сөйлеушінің мақсатын аңғартатын мағына болу керек. Ал, жұма құтпасы Аллаға мадақ пен мақтау айтудан, шаһадат кәлимасынан және Алланың Елшісіне (ﷺ) салауат пен сәлем жолдаудан басталатындықтан, осы сөздердің өзінде құтпаның тақырыбы мен мақсатын білдіретін көркем әрі орынды таңдалған тіркестер қамтылуы керек.

Тақырып: ол – құтпаның ең басты мақсаты. Егер ол қоғам талқылап, сол жайында тұшымды сөз күтіп отырған өзекті мәселе болса, оны құтпаның басында: «Мен сіздерге пәлен мәселе жайында айтқым келеді...» деп ашық айтқан орынды.

Кейбір мәселелердің күрделілігіне немесе халық арасында алауыздық тудыруы ықтималдығына байланысты оны ашық айту

орынсыз болып қалады. Мұндай жағдайда құтпа айтушы арандатушылық пен алауыздыққа жол бермей, тыңдаушыларды жүйелі түрде жетелеп, көздеген мақсатына байыппен жетуі үшін тақырыпқа бірте-бірте кірісіп, оны жанама түрде қозғауы қажет. Сол арқылы, тыңдаушылар одан теріс айналып тұрса да, немесе айтылған сөз жандарына жат болса да, хутба айтушы олардың жүректерін дайындау мақсатына жете алады.

Құтпаның тақырыбы әдетте екі негізгі тірекке негізделеді, олар: түсіндіру (айқындау) және дәлелдеу.

Түсіндіру дегеніміз – сөз етіліп жатқан тақырыптың анықтамасын, оның сипаттарын, ерекшеліктері мен артықшылықтарын атап өту.

Ал, дәлел келтіруге келетін болсақ, тақырыпты көбінесе Құран мен Сүннеттен, сондай-ақ сәләфтардың сөздерінен алынған дәлелдермен, уәж-айғақтармен және куәліктермен, оған қоса қияс пен ғибрат үшін келтірілетін кейбір оқиғалар және жайттармен қуаттау қажет. Бұл тұрғыда мәселенің мән-жайы мен тақырыпқа сәйкес, ізгілігі және имамдығымен, адамгершілігі және тәркідүниелігімен, батылдығы және тақуалығымен танылған атақты имамдар мен

ғалымдардың сөздерінен дәйексөз келтіру де пайдалы.

Құтпаның қорытындысы: Хатиб өз тақырыбын толық баяндап болғаннан кейін, құтпасын орынды қорытындымен аяқтағаны жөн. Бұл қорытынды оның негізгі ойларын жинақтап, тақырыпты қысқаша әрі басқа сөздермен түйіндеп беруі тиіс. Өйткені мұндай жағдайда орынсыз ұзақтық тыңдаушыны жалықтырып, ойын шашыратады.

Онда жаңа пікірлер мен жаңа дәлелдер болмауы тиіс. Өйткені ол кезде бұл қорытынды емес, керісінше, құтпаның бір бөлігі және оның жалғасы болып қалады.

Қорытынды баяндалуы мен әсер етуі жағынан күшті болуы керек. Өйткені ол тыңдаушы құлағына ең соңғы болып жетіп, санасында сақталып қалады. Егер құтпа құрылым әлсіз болып, тыңдаушыға әсер етпесе, пайдасы жойылады.

Қорытынды бұрын келтірілмеген Құран аяттарымен де жасалуы мүмкін. Ол аяттар құтпа тақырыбын қызықтыру (тарғиб) немесе қорқыту (тархиб), сондай-ақ дәлелдеу мен бекіту мағынасын жинақтап береді. Сондай-ақ, ол Пайғамбардың ﷺ хадисімен де болуы мүмкін. Егер ол аяттардың мағынасына сәйкес келсе немесе құтпаның негізгі ойларын өзгеше

үлгіде, жинақы, анық әрі әсерлі түрде қайталап берсе болады.

Хатиб ерекше көңіл бөлуі тиіс екі мәселе бар: олар — тақырыптың біртұтастығы және жаңашылдық пен өзгеріс.

Тақырып бірлігі: Бір ғана тақырыппен шектеліп, оның барлық қырларын толық қамту керек; сөздері көркем әрі жүйелі болып, мазмұны терең қарастырылуы тиіс. Өйткені, бір уақытта бірнеше тақырыпты қозғау зейінді шашыратып, айтылғандарды ұмыттырады және әңгімені жалықтыратын созбалыққа, мазмұнның үстіртін әрі бұлыңғыр баяндалуына алып келеді.

Жаңашылдық пен түрлендіру: Яғни, уағыз-құтпалары үнемі қайталанатын бір сарынды тақырыптармен шектелмей, керісінше, таухид, ғибадат, мәміле түрлері, ахлақ секілді шариғаттың барлық мәселелерін қамтитындай етіп түрлендірілуі тиіс.

Өз баяндау үлгісі мен жеткізу тәсілінде бірсарындылыққа салынбай, керісінше, бірде сұраулы, бірде хабарлы түрде сөйлеп, мысалдар келтіріп, даналықтар мен сырларды іздестірумен қатар, қоғамның шынайы өмірімен біте қайнасып, адамдардың қажеттіліктерін сезініп, оларға осы

өзгерістердің тигізетін әсеріне сай бағыт-бағдар беріп, көздерін ашуы қажет¹.

Төртінші бөлім: Мешіттерге қатысты үкімдер

Бірінші кіші бөлім: Мешіттің анықтамасы

"Мешіт" деп шарифатта – ішінде парыз етілген бес уақыт, жұма және басқа да намаздар оқылып, азан шақырылатын орынды айтады. Ол Алла Тағалаға сәжде ететін мекен болғандықтан, «мешіт» деп аталған.

Мешіт пен намазхананың (мусалла)

айырмашылығы

Мешіт – парыз намаздарды тұрақты түрде орындауға арналған және сол үшін уақып етілген орын. Ал, намазхана – мектептер, мекемелер, кәсіпорындарда, сапар жолдары және т.б. жерлердегі сияқты уақытша намаз оқуға арналған орын. Ол бес уақыт намаз үшін уақып етілмеген. Намазханаға кіргенде мешітке сәлем намазын оқу—сүннет емес. Сәлем намазын оқу тек мешітке кіргенде ғана сүннет болады.

¹ Қ.: доктор Салих ибн Абдуллаһ ибн Хумайд, «Жұма құтпасын дайындау әдістемесі»: (22-беттен бастап) және одан кейінгілері.

Екінші кіші бөлім: Мешіт салу және оның артықшылығы

Мешіттер – жер бетіндегі ең қайырлы әрі ең ардақты орындар. Онда ғибадаттың ең абзалы – намаз оқылады. Алла Тағала айтты:

﴿فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تَرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ 36 رَجَالٌ لَا تُلْهِيهُمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ 37﴾

"Алла есімі асқақтатылып, еске алынуға рұқсат еткен үйлерде таңертең әрі кешке Оған тасбихтер (Оны барлық кемшіліктен пәктеп, дәріптейтін сөздер) айтылады 36

(онда) өздерін сауда және сату-саттық Алланы еске алудан, намаз оқудан және зекет беруден алаңдатпаған ерлер бар.

Олар жүректер мен көздер қорыққаннан құбылып тұратын күннен қауіптенеді 37) (Нұр: 36-37).

Алла Тағала мешіттерді Өзінің есіміне — оларды құрметтеу әрі ұлықтау үшін теліген. Алла Тағала:

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ...﴾

"Алланың мешіттерін, онда Оның аты еске алынуы тыйым салғаннан залымырақ кім бар?"—деген. (Бақара: 114). Сондай-ақ, кемшілік атаулынан пәк Алла:

﴿وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا 18﴾

"Шын мәнінде, мешіттер—Алланың меншігі. Ендеше, Алламен қатар ешкімге дұға (құлшылық) етпеңдер 18" (Жын: 18).

Сондықтан шариғат мешіттерді салуға және оларды материалдық әрі рухани тұрғыдан көркейтуге ынталандырады. Бұған қатысты Алла Тағала былай дейді:

﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَءَاتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا إِلَى اللَّهِ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ﴾ 18

"Шын мәнінде, Алланың мешіттерін Аллаға және Ақырет күніне сенген, намазды толық орындаған, зекетті берген әрі Алладан өзге ешкімнен қорықпағандар ғана жандандырады. Міне, солардың тура жолдағылар қатарында болуы үміт етіледі 18) (Тәубе: 18).

Осман бин Аффан (Алла оған разы болсын) Алла елшісінің ﷺ былай деп айтқанын жеткізді:

«مَنْ بَنَى مَسْجِدًا يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللَّهِ بَنَى اللَّهُ لَهُ مِثْلَهُ فِي الْجَنَّةِ»

«Кім Алланың дидарын көздеп мешіт салса, Алла оған Жәннәтта дәл соған ұқсасын (үй) салып береді»¹.

Жәбир ибн Абдуллаһтан (Алла ол екеуіне разы болсын): «Алланың елшісі ﷺ былай деді:

«مَنْ بَنَى مَسْجِدًا لِلَّهِ كَمَفْحَصٍ قَطَاةٍ، أَوْ أَصْغَرَ، بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ»

¹ Бухари (450), Муслим (533) риуаят еткен.

«Кімде-кім Алла үшін бұлдырық ұясындай немесе одан да кіші мешіт салса, Алла тағала ол үшін Жәннатта үй салып береді»¹.

Оның ﷺ сөзі:

«وَلَوْ كَمَفْخَصٍ قَطَاةٍ»

«Бұлдырықтың ұясындай болса да» Яғни бұл — құстың жұмыртқа салуы үшін жерден өзі дайындайтын өте шағын ұя орны. Мұнда өте шағын болғанын әсірелеп көрсету арқылы, біреу салған мешітті, тіпті ол өте шағын болса да, оны ұсақ деп қарау дұрыс еместігі меңзеледі.

Бұл сауапқа, Алладан сый алуды үміт етіп, мешіт құрылысына бір кірпішпен не саз балшықпен болса да үлес қосқан, не онда өз қолымен жұмыс істеген немесе жұмысшылардың ақысын төлеген, яғни мешіттің салынуына жанымен не малымен көмектесті деп есептелетін кез келген адам кіреді. Ол сауап – Алланың оған Жәннатта сондай немесе одан да кең үй салып беруі; өйткені Жәннаттағы үй бұл дүниедегімен өлшенбейді және екеуін мүлдем салыстыруға келмейді. Бұл жайт Алла ризығын кеңейткен адамды игі істерге асығуға және осы өмірдегі мүмкіндікті пайдалануға ынталандырады. Сөйтіп, ол өз Раббысы құзырында сауабын

¹ Ибн Мәжаһ (738). Әл-Бусири «әз-Зәуәид» (1/94) атты еңбегінде: «Бұл – сенімді тізбек» деген.

еселенген түрде табатын нәрсені өзінің Ақыреті үшін алдын ала дайындайды¹.

Үшінші кіші бөлім: Мешіттерді көркейту және оның артықшылығы.

Мешіттерді көркейту (җимаратул-мәсажид) ұғымы кең мағынасында материалдық және рухани іс-шараларды қамтиды: мешіттерді салу және жөндеу, жарықтандыру және төсеніш төсеу, оған қызмет ету және тазалау, онда Аллаға құлшылық жасау, имамдар мен азаншыларды тағайындау, онда Құран, фикһ, тәпсір, хадис және басқа да пайдалы ғылымдарды үйрететін зікір үйірмелерін ашу, ондағы қызметкерлерге жалақы тағайындау, мешіт пайдасына уақып жасау, мысалы, имамға, азаншыға, ұстазға және ондағы білім алушыларға арнап баспана уақып ету, дәрет алатын орындар салу және мешіттер пайдасына басқа да істер атқару.

Аллаһ Тағала былай деп айтты:

﴿إِنَّمَا يَعْزُمُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَءَاتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ﴾ (18)

"Шын мәнінде, Алланың мешіттерін Аллаға және Ақырет күніне сенген, намазды барлық шарттарын сақтап, толық орындаған, зекет

¹ Қ: Шейх Ибн Жибрин, (Алла оны рақымына алсын) «Мешіттерге қатысты тараулар мен мәселелер» кітабы (14-б).

берген әрі Алладан өзге ешкімнен қорықпағандар ғана жандандырады. Міне, солардың—тура жолдағылар қатарында болуы үміт етіледі 18" (Тәубе: 18).

Бұл қасиетті аят мешіттерді намаз оқу, оларды тазалау және бұзылған жерлерін жөндеу арқылы көркейтушілердің иманын растағды¹.

Төртінші кіші бөлім: Мешіттерді тазарту және ластық атаулыдан қорғау.

Мешіттер – құлшылық ететін әрі Алла Тағалаға бойсұну арқылы Оған жақындау орны болғандықтан, оларды таза, көркем әрі әдемі ұстау үшін түрлі ластықтардан, нәжістерден және артық заттардан қорғап, сақтау әмір етілген.

Шейх ибн ас-Сәғди (Алла оны рақымына алсын) Алла Тағаланың мына аятының тәпсірінде былай деген:

﴿فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا أَسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾ 36

"(Шырақтар) Алла көтерілуіне (салынуына) және онда есімі еске алынуына рұқсат еткен Оған ертелі-кеш тасбихтер (пәктеу сөздері) айтылатын үйлерде (—мешіттерде жағылады) 36" (Нур: 36). Ол былай деді: "

¹ Қ.: «Әл-Машруғ уә әл-Мамнуғ фи әл-Мәсжид» Мухаммад әл-Арфаж (9-б).

﴿...أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ...﴾

"...көтерілетін (салынатын), ішінде Оның есімі еске алынатын..." Бұл — мешіттерге қатысты үкімдердің жиынтығы. Оны қадірлеу ұғымына мына нәрселер кіреді: мешіттерді салу, сыпырып-тазалау, нәжіс пен зиянды нәрселерден тазарту; оларды нәжістен сақтанбайтын, ақыл-есі кемдер мен кішкентай балалардан қорғау; сондай-ақ кәпірлерден сақтау, сондай-ақ, мешіттерді бос сөзден, Алланы еске алудан өзге жағдайларда дауысты көтеруден қорғау¹.

Әбу Һурайрадан (Алла оған разы болсын) риуаят етіледі: мешітті сыпырып жүретін қара нәсілді бір әйел болатын. Бірде Алланың Елшісі ﷺ әлгі әйелдің көрінбей қалғанын байқап, ол туралы сұрады. Сонда оған: «Ол қайтыс болды», – деп жауап берді. Мұны естігенде, ол:

«أَفَلَا كُنْتُمْ أَدْنَتْهُمُونِي» قَالَ: فَكَأَنَّهُمْ صَعَرُوا أَمْرَهَا، فَقَالَ: «دَلُونِي عَلَى قَبْرِهَا» فَدَلُّوهُ، فَصَلَّى عَلَيْهَا، ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ هَذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أَهْلِهَا، وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُنَوِّرُهَا لَهُمْ بِصَلَاتِي عَلَيْهِمْ»

«Неге маған хабарламадыңдар?» — деді. Оның өліміне олар көп мән бермей, бұл уақиға оларға елеусіз көрінген еді. Содан кейін ол: «Маған оның қабірін көрсетіңдер!» — деді. Олар қабірін көрсеткенде, ол әйелге жаназа намазын оқып: «Расында, бұл қабірлер ішінде жатқандар үшін

¹ Тафсир әс-Сәғди (569-б).

қараңғылықтарға толы. Расында, құдіретті де ұлы Алла менің дұғам арқылы оны нұрландырады», — деді.¹

Әнастан (Алла оған разы болсын) былай деп жеткізіледі: «Бірде біз Алла Елшісімен ﷺ бірге мешітте отырғанда, бір бәдәуи келіп, мешіттің ішіне дәрет сындыра бастады. Сонда Алла елшісінің ﷺ сахабалары: «Тоқтат, тоқтат!» – дегенде, Алла Елшісі ﷺ:

«لَا تُزِمُوهُ - أَي: لَا تَقْطَعُوا عَلَيْهِ بَوْلُهُ - دَعُوهُ»

«Оны тоқтатпаңдар – яғни зәрін бөлмеңдер – жайына қалдырыңдар!»—деді. Олар оны дәретін сындырып болғанша жайына қалдырды. Сосын Алла елшісі ﷺ оны шақырып алып, оған:

«إِنَّ هَذِهِ الْمَسَاجِدَ لَا تَصْلُحُ لِشَيْءٍ مِنْ هَذَا الْبَوْلِ وَلَا الْقَذَرِ، إِنَّمَا هِيَ لِذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالصَّلَاةِ وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ»

«Расында, бұл мешіттер зәр төгу немесе оны басқа да нәрселермен ластауға арналмаған. Олар тек Алла Тағаланы еске алу, намаз оқу және Құран оқу үшін арналған»,—деді. Сосын ол қауымнан бір кісіге бұйырып, ол бір шелек су алып келді. Сөйтіп оны (зәрі) үстіне төкті, яғни: оның үстіне құйды"².

Күмәнсіз, зәрі және соған ұқсас нәжістер мешіттерден сақтандырылуы тиіс нәрселер.

¹ Бұхари (460) және Мұслим (956) риуаят еткен.

² Бұхари (219) қысқаша және Мұслим (285) риуаят еткен.

Өйткені мешіттердің таза тұруы шарт етілген. Сондықтан, мешіттің өзі, оның кілемдері, сондай-ақ оған қатысты ауласы, төбесі және соған ұқсас жерлерінің бәрі нәжістен қорғалуы қажет. Егер соның біріне қандай да бір ластық түссе, дереу тазартылады.

Сол сияқты, оны қақырық, сілекей, түкірік, қан, ірің және осыған ұқсас лас нәрселерден тазарту жайлы да айтылған. Әнас ибн Мәлик (Алла оған разы болсын) риуаят еткендей, Пайғамбар ﷺ қибла жағындағы қабырғадан сілекейді көріп, бұған қатты ренжігені жүзінен білінді. Сонда ол орнынан тұрып, оны өз қолымен қырып алды да, былай деді:

«إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَامَ فِي صَلَاتِهِ فَإِنَّهُ يُنَاجِي رَبَّهُ - أَوْ إِنَّ رَبَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ - فَلَا يَزُوقَنَّ أَحَدُكُمْ قِبَلَ قِبْلَتِهِ، وَلَكِنْ عَنْ يَسَارِهِ أَوْ تَحْتَ قَدَمَيْهِ» ثُمَّ أَخَذَ طَرَفَ رِدَائِهِ، فَبَصَقَ فِيهِ ثُمَّ رَدَّ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ، فَقَالَ: «أَوْ يَفْعَلْ هَكَذَا»

«Расында, сендердің біреулерің намазға тұрған кезде Раббысымен сырласады (яки: Раббысы онымен құбыласы арасында болады). Сондықтан ешкім құбыла жаққа түкірмесін. Бірақ сол жағына немесе аяғының астына түкірсін». Содан кейін ол шапанының бір ұшын алды да оған түкіріп, оны шапанының екінші ұшымен жауып: «немесе осылай жасасын»,— деді.¹

¹ Бухари (405), Муслим (551) риуаят еткен.

Мешітте түкіруге және қақыруға тыйым салатын көптеген хадистер бар. Олардың кейбірінде құбылаға немесе оң жаққа түкіруге тыйым салынса, бірақ сол жаққа немесе сол аяқтың астына түкіріп, содан кейін оны аяқпен ысқылап жіберуге рұқсат етілген. Сөзсіз, түкірік пен қақырық – адам табиғатынан жиіркенетін нәрселер. Сол себепті Пайғамбар ﷺ мешіттің құбла жағындағы түкірікті көрген кезде, жүзі қызаратындай қатты ашуланып, оны дереу қырып тастап, орнына хош иіс (халук) немесе шафран жаққан.

Белгілі болғандай, егер мешіт балшықтан (саздан) салынса, оны қырып-тазалау оңай болады. Ал, егер едені топырақ болса, оған түскен ластықты көміп тастауға немесе бүлінген топырағын алып тастауға болады.

Қазіргі уақытта мешіттер көбіне едені плитками қапталған, таза кілемдер төселген күйде болады. Мұндай жерлер кір мен даққа бейім, әрі түкіріктің, қақырықтың, қан мен ірің сияқты нәрселердің іздері бірден байқалады. Сондықтан мешіт ішінде жерге түкіруге мүлде тыйым салынуы қажет — ол кілемнің үсті болсын, қабырға болсын, не еден төсеніштері болсын. Кімде-кім түкіру немесе қақырық тастау қажеттілігіне тап болса, ол сыртқа шығуы тиіс немесе орамалға (салфетка) түкіріп, оны алып кетуі керек. Не болмаса, хадисте

айтылғандай, киімінің бір шетіне түкіріп, оны қайырып қоюы керек. Осылайша мешіт таза әрі көркем күйінде қалады.

Айша (Алла оған разы болсын) былай деген:

«أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِنَاءِ الْمَسَاجِدِ فِي الدُّوْرِ، وَأَنْ تُنْظَفَ وَتُطَيَّبَ».

«Алланың елшісі ﷺ тұрғын жайларда мешіттер салуды, оларды таза ұстауды және хош иістендіруді бұйырды». Суфиян былай деді: "Тұрғын жайларда мешіт салу, яғни: ру-тайпалар ішінде (оларға қарасты жерлерде)"¹.

Бесінші кіші бөлім: Қабір үстіне мешіт салу немесе қабірді мешіт ішіне кіргізудің үкімі.

Кім болса да, оның қабірінің үстіне мешіт салуға болмайды, өйткені бұл – тыйым салынған іс. Шейхул-Ислам Ибн Тәймия (Алла оған рақым етсін) былай деген: "Имамдар (мәзһабтар иелері) қабір басына мешіт тұрғызылмайтынына бірауыздан келіскен, өйткені Пайғамбар ﷺ:

«إِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ الْقُبُورَ مَسَاجِدَ، أَلَا فَلَا تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ؛ فَإِنِّي نَهَيْتُكُمْ عَنْ ذَلِكَ».

«Расында, сендерден бұрынғылар қабірлерді мешіт қылып алатын еді. Естеріңде болсын, қабірлерді мешіт қылып алмаңдар! Өйткені,

¹ Тирмизи (594) риуаят еткен. Қ.: «Мешіттерге қатысты тараулар мен мәселелер» (27-б.).

расында, мен сендерге одан тыйым салдым»,— деген.

Мәйітті мешітке жерлеуге болмайды. Егер мешіт жерлеуден бұрын салынған болса, онда бұл жағдай түзетіледі: не қабір тегістеледі немесе егер жаңа болса, қазып алынады.

Егер мешіт қабірден кейін салынған болса: онда не мешіт бұзылады, не қабір алынып тасталады. Қабір басына салынған мешітте парыз да, нәпіл де оқылмайды; өйткені оған тыйым салынған¹.

Бұл жайында Шейхул-Исламның (Алла оны рақымына бөлесін) айтқандарынан басқа тағы бір дәлел: Айша мен Абдуллаһ ибн Аббас (оларға Алла разы болсын) екеуі былай деді: «Алланың Елшісі ﷺ қайтыс болар алдында, өзінің жұқа киімін бетіне тастай берді. Одан тұншығып қысылғанда, бетінен ашатын. Сол күйінде жатып:

«لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى، اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ»

«Алла пайғамбарларының қабірлерін мешітке айналдырған яһудилер мен насараларды лағынеттеді»,—деп, Олардың істеген істеріне ұқсас әрекеттерден сақтандырды².

Расында, Пайғамбар ﷺ өлім аузында жатқан кезде, өз үмметін оларға ұқсаудан сақтандыру

¹ «Фәтуалар жинағы (22/ 194)».

² Бухари (435) және Муслим (531) риуаят еткен.

әрі оларға Аллаға серік қосу мен Одан басқаға құлшылық ету есігін жабу үшін, Алла Тағаланың яһудилер мен христиандарды пайғамбарларының қабірлерін мешіт қылып алғаны себепті лағынеттегенін және бұл істің бұрынғы кәпірлердің әдетінен болғанын баян етті.

Мүміндердің анасы Айша (Алла оған разы болсын), Умму Хабиба мен Умм Сәләма (Алла оларға разы болсын) Хабаша елінде көрген, ішінде суреттері бар бір шіркеу туралы Пайғамбарға ﷺ айтып бергенде, оның:

«إِنَّ أَوْلَئِكَ إِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ قَمَاتَ، بَنَوْا عَلَى قَبْرِهِ مَسْجِدًا، وَصَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّوْرَ، فَأَوْلَئِكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Шын мәнінде, олардың арасынан бір салиқалы кісі қайтыс болса, оның қабірінің үстіне мешіт тұрғызып, ішіне сол бейнелерді жасайтын еді. Міне, солар – Қиямет күні Алла алдында жаратылғандардың ең жаманы»,— дегенін жеткізді. ^{1.}

Айша (Алла оған разы болсын) Алла елшісінің ﷺ одан айығып тұрмаған науқасы кезінде:

«لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ»

«Алла өз пайғамбарларының қабірлерін мешіттерге айналдырып алған яһудилер мен

¹ Бухари (427), Муслим (528) риуаят еткен.

христиандарды лағынеттеді»,—деп айтқанын жеткізді. Олай болмағанда, оның қабірі көтерілер еді, алайда оның мешітке айналуынан қорықты¹.

Алтыншы кіші бөлім: Мешіттерді безендірудің үкімі

Мешіттерді әшекейлеп, олармен мақтануға болмайды. Өйткені Бухари Абдуллаһ ибн Аббастан (Алла әкесі екеуіне разы болсын) былай деп жеткізген: «Сендер оны (мешітті) яһудилер мен христиандардың әшекейлегені секілді, сөзсіз, әшекейлейсіңдер».

Әнас ибн Мәліктен (Алла оған разы болсын) риуаят етіледі: «Олар онымен мақтанады. Бірақ, аздап қана болмаса, оны абаттандырмайды».

Омардың (Алла оған разы болсын) мешіттер салуға бұйырып, былай дегені риуаят етіледі: «Адамдарды жаңбырдан паналат. Бірақ оларды фитнаға салып, (мешітті) қызыл немесе сарымен безендірме»².

Қазіргі замандарда мешіттермен мақтанушылық көбейіп, адамдар оны әшекейлеуге және оған қаражат жұмсауға ысырапшылдық танытты. Шейхтер, тұрғын

¹ Бухари (1390), Муслим (529) риуаят еткен.

² Бухари бұл асарларды «Сахихында» кесімді түрде "муғаллақ" түрінде келтірген (1/96-97).

үйлер мен баспаналар салынған жағдайда, мешіттер солармен салыстырғанда көріксіз әрі елеусіз болып қалмауы үшін оларды да салуға рұқсат етілетініне пәтуа берген. Алайда, мұнда қажетсіз әшекейлеу, бояулар мен сырлар, сондай-ақ қыш, тақтайша және төсеніштердің әртүрлілігінде ысырап пен шектен шығу болмау тиіс. Сонымен қатар, ең қарапайым жөндеуге мұқтаж мешіттер бар екенін ескеріп, қаражатты сол мешіттерді жөндеп-жаңартуға жұмсау керек.

Абдуллаһ ибн Омардан (ол екеуіне Алла разы болсын) былай деп айтқаны жеткізілген:

«أَنَّ الْمَسْجِدَ كَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَبْنِيًّا بِاللِّبْنِ، وَسَقْفُهُ الْجَرِيدُ، وَغُمْدُهُ خَشَبُ النَّخْلِ، فَلَمْ يَزِدْ فِيهِ أَبُو بَكْرٍ شَيْئًا، وَزَادَ فِيهِ عُمَرُ وَبَنَاهُ عَلَى بُنْيَانِهِ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِاللِّبْنِ وَالْجَرِيدِ وَأَعَادَ غُمْدَهُ خَشَبًا، ثُمَّ غَيَّرَهُ عُثْمَانُ فَرَادَ فِيهِ زِيَادَةً كَثِيرَةً، وَبَنَى جِدَارَهُ بِالْجِبَارَةِ الْمَنْقُوشَةِ وَالْقَصَّةِ، وَجَعَلَ غُمْدَهُ مِنْ جِبَارَةٍ مَنْقُوشَةٍ وَسَقْفَهُ بِالسَّاجِ».

«Расында, Алла елшісінің ﷺ заманында мешіт кесектен салынған еді. Ал, оның төбесі құрма жапырақтарынан, тіректері құрма ағашынан болатын. Оған Әбу Бәкір ештеңе қоспады. Ал, Омар оны кеңейтіп, Алла елшісінің ﷺ заманындағы іргетасы үстіне кесек пен құрма жапырақтарынан қайта тұрғызды және оның тіректерін ағаштан қайта орнатты. Кейін оны Осман өзгертіп, айтарлықтай кеңейтті: қабырғаларын өрнекті тастармен және гипспен

салды, тіректерін өрнекті тастан жасап, төбесін саж ағашынан жапты»¹.

Ғұлама Абдул-Азиз ибн Баз (Алла оны рақымына алсын) былай дейді: "Османның (оған Алла разы болсын) іс-әрекеті мешітті өрнекті тастармен, жақсы ағаштармен және гипспен, яғни қабырғаны бояу арқылы көркейтуге болатынын білдіреді. Бұның еш айыбы жоқ. Бірақ сәләфтардың өмір салты әлдеқайда жақсы әрі артық еді. Дегенмен, егер адамдар үйлерін көркейтіп, ескі құрылыстардан жиренетін болса, ал мешітті сол ескі күйінде қалдыру оларды намаздан және мешітке жиналудан алыстататын болса, онда адамдарды мешіттерге ынталандыру үшін Осман (оған Алла разы болсын) істегеніндей істеуге болады. Ал, мақтану үшін болса, олай етуге болмайды. Сондай-ақ мешітке жазу жазу – мәкрұһ. Ең дұрысы — (мешітттерді) қарапайым қалпында қалдыру"².

Жетінші кіші бөлім: Кәпірдің мешітке кіруінің үкімі

Мұсылмандарға кез келген кәпірдің әл-Харам мешітіне және бүкіл әл-харам аумағына кіруіне мүмкіндік беруі харам. Бұған негіз — Алла Тағаланың мына сөзі:

¹ Бухари (446) риуаят еткен.

² Әл-Қахтанидің «Әл-Мәсәжид» кітабынан (71-б).

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا...)

"Ей, иманға келгендер! Шын мәнінде мүшріктер нәжас. Сондықтан олар осы жылдан кейін әл-Харам мешітіне жақындамасын..." [Тәубе: 28] . Ал, басқа мешіттерге келер болсақ, егер олардың кіруі Ислам туралы сұрау, мешітке немесе мұсылмандардың игілігіне қатысты бір іс атқару, уағыз тыңдау немесе мешіт ішіндегі су ішу сияқты шариғи мақсатпен немесе рұқсат етілген іс үшін болса, бұған рұқсат етіледі. Өйткені Пайғамбар ﷺ Сумама ибн Усалды мешіттің діңгегіне байлап қойған. Бұл жайлы Әбу Һурайра (оған Алла разы болсын) былай деген:

«بَعَثَ النَّبِيُّ ﷺ خَيْلًا قَبْلَ نَجْدٍ، فَجَاءَتْ بِرَجُلٍ مِنْ بَنِي حَنِيفَةَ يُقَالُ لَهُ ثُمَامَةُ بْنُ أُثَالٍ، فَرَبَطُوهُ بِسَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ فَخَرَجَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ؟» فَقَالَ: عِنْدِي خَيْرٌ يَا مُحَمَّدُ، إِنْ تَقْنَلْنِي تُقْنَلْ ذَا دِمٍّ، وَإِنْ تُنْعِمَ تُنْعِمَ عَلَيَّ شَاكِرٍ، وَإِنْ كُنْتَ تُرِيدُ الْمَالَ فَسَلْ مِنْهُ مَا شِئْتَ، فَتَرَكَهُ حَتَّى كَانَ الْعَدَا...» الْحَدِيثُ.

«Пайғамбар ﷺ Нәжд жаққа атты әскер жіберді. Олар Бәну Ханифа тайпасынан Сумама ибн Усәл есімді бір кісіні ұстап әкеліп, мешіттің бір бағанасына байлап қойды. Сонда Пайғамбар ﷺ оның алдына келіп: «Сенде не бар, ей, Сумама?» – деп сұрады. Ол: «Уа, Мұхаммед! Менде тек жақсылық бар. Егер мені өлтірсең, қаны сұраусыз қалмайтын адамды өлтіресің. Ал, егер рақым етсең, шүкір ететін (жақсылықтың қадірін білетін) адамға рақым етесің. Егер мал-

дүние қаласаң, қалағаныңша сұра», – деді. Сөйтіп, Пайғамбар оны келесі күнге дейін сол күйінде қалдырды...» Хадис¹.

Сондай-ақ, мешітке Нәжраннан келген христиан уәкілдері² кірді. Одан бөлек Димам ибн Сағләбә да Пайғамбарға ﷺ, ол мешітте болғанда кірді. Әнас ибн Мәлік, оған Алланың ризашылығы болсын, былай деді:

«بَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي الْمَسْجِدِ دَخَلَ رَجُلٌ عَلَى حِمْلٍ فَأَنَاحَهُ فِي الْمَسْجِدِ ثُمَّ عَقَلَهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُمْ: أَيُّكُمْ مُحَمَّدٌ، وَالنَّبِيُّ ﷺ مُتَكِيٌّ بَيْنَ ظَهْرِهِمْ، فَقُلْنَا: هَذَا الرَّجُلُ الْأَبْيَضُ الْمُتَكِيُّ، فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: «قَدْ أَجَبْتُكَ»، فَقَالَ الرَّجُلُ لِلنَّبِيِّ ﷺ: إِنِّي سَأَلْتُكَ فَمَسَدَدٌ عَلَيْكَ فِي السُّؤَالِ فَلَا تَجِدُ عَلَيَّ فِي نَفْسِكَ، فَقَالَ: «سَلْ عَمَّا بَدَا لَكَ»... إِلَى أَنْ قَالَ: فَقَالَ الرَّجُلُ: أَمِنْتُ بِمَا جِئْتُ بِهِ وَأَنَا رَسُولٌ مِّنْ وَرَائِي مِنْ قَوْمِي، وَأَنَا ضِمَامٌ بَيْنَ ثَعْلَبَةَ أَخُو بَنِي سَعْدٍ بَيْنَ بَكْرِ

«Біз Пайғамбармен ﷺ мешітте отырғанымызда бір кісі түйесіне мініп келіп, оны мешіттің ішіне шөктіріп, байлады. Сосын олардан: «Сендердің араларыңда Мұхаммед кім?», - деп сұрады, бұл кезде Пайғамбар ﷺ арамызда, қолына сүйеніп отырған еді. Біз: «Анау, қолтығына сүйеніп отырған ақшыл адам », - деп жауап бердік. Сонда әлгі кісі оған (Пайғамбарға): “Абдулмутталибтің ұлы (сенсің бе)?” – деді. Пайғамбар ﷺ: “Иә, сен дұрыс айттың” – деп жауап берді. Сонда әлгі кісі Пайғамбарға ﷺ:

¹ Екі сахихте келісілген.

² Хадис келісілген.

“Мен саған сұрақ қоямын. Бірақ, сұрағымда қатал боламын, маған ренжіме” – деді. Пайғамбар ﷺ: «Қалағаныңды сұра», – деді..... Сонда әлгі кісі: “Сен әкелген нәрсеге иман келтірдім және мен артта қалған халқымның елшісімін. Мен— Бәну Сағд ибн Бәкірдің ағайыны Димам ибн Сәғлабамын», - деді.»¹.

Бұл — біздің азаншы, имам және хатибке қажетті мәселелер мен мешіт үкімдеріне қатысты келтіре алғандарымыз. Азаншыға, имамға және хатибке Ұлы да Құдіретті Аллаға тақуалық етуді, ілім іздеу мен оны таратуда ыждаһаттылық танытуды және осыған көңіл бөлуді өсиет етеміз.

Мұның барлығы Алланың жәрдемімен болды. Алланың салауаты мен сәлемі Пайғамбарымыз Мұхаммедке, оның отбасына және барлық сахабаларына болсын! Ал, біздің дұғамыздың соңы — бүкіл мақтау әлемдердің Раббысы Аллағ тән!

Азаншы, имам және хатиб үшін кейбір пайдалы дереккөздер

"Азан және қамат", доктор Саъид (Сағид) ибн Әли ибн Уаһф әл-Қахтани, Баспагер: «Сафир» баспасы, Эр-Рияд.

¹ Бхари риуаят еткен. Қ.: Ибн Баз, «Пәтуалар мен мақалалар жинағы», 8-т., «Кәпірлердің мешіттерге кіруінің үкімі», және «Тұрақты комитеттің пәтуалары» 6/276.

"Имамдық пен намазды имамға ұйып оқудың үкімдері», д-р Абдул-Мухсин әл-Муниф.

"Құран мен Сүннет аясында намаздағы жетекшілік", Сағид

ибн Әли ибн Уәһф әл-Қахтани.

"Жұма хутпасының әдісі", Абдуллаһ ибн Дайфулла әл-Рухайли. Баспагер: Сауд Арабиясы Корольдігінің Ислам істері, дағуат және насихат министрлігі.

"Намаздағы имамдық: ұғымы, артықшылықтары, түрлері, әдептері және үкімдері (Құран мен Сүннет негізінде)", доктор Сағид ибн Әли ибн Уәһф әл-Қахтани, Баспагер: «Сафир» баспасы, Эр-Рияд.

"Жұма құтпалары және құтпашылардың жауапкершіліктері". Дайындаған: Дағуат және насихат кеңесі, Дағуат, насихат және Ислам істері министрлігі, Сауд Арабиясы Корольдігі.

"Құран және Сүннеттегі жұма құтпасы", Абдуррахман ибн Мухаммад әл-Хаммад. Баспагер: Сауд Арабиясы Корольдігінің Ислам істері, дағуат және насихат министрлігі.

"Жұма хутпасы және оның фикһи үкімдері", Абдулазиз ибн Мухаммад ибн Абдуллаһ әл-Хужайлан. Баспагер: Ислам істері, уағыз-насихат министрлігі, Исламтану және зерттеулер орталығы.

"Жұма хутпасы және оның үмметті тәрбиелеудегі рөлі", Абдулғани Ахмад Жәбр

Музһир. Баспагер: Ислам істері, уағыз және нұсқау министрлігі, Сауд Арабиясы Корольдігі.

«Табысты хатиб болу үшін елу бір өсиет», Әмир ибн Мухаммад әл-Мадари. Сауд Арабиясы Корольдігінің Ислам істері, уағыз және нұсқау министрлігі сайтында жарияланған.

"Құран мен Сүннет аясындағы Жұма намазы: оның ұғымы, шарттары, артықшылықтары, ерекшеліктері, әдебі және үкімдері», Доктор Сағид ибн Әли ибн Уахф әл-Қахтани. Баспагер: Сафир баспаханасы, Эр-Рияд.

"Жұма мінбері – аманат әрі жауапкершілік". Абдуллаһ ибн Мухаммад ибн Хумайд. Баспагер: Сауд Арабиясы Корольдігінің Ислам істері, уағыз және насихат министрлігі.

"Жұма хутпасын дайындау әдісі", доктор Салих ибн Абдуллаһ ибн Хумайд, Баспагер: Ислам істері, уағыз және насихат министрлігі, Сауд Арабиясы Корольдігі.

Шейх Абдуллаһ ибн Салих әл-Фәузанның имамдар мен азаншыларға арналған жолдаулары. Ибн әл-Жәузи баспасы.

"Мешіт имамдарына, азаншыларға және үюшыларға арналған жолдау". Шейх Абдуллаһ ибн Жәруллаһ әл-Жәруллаһ

Кувейт фиқһ энциклопедиясы (хутба, имамдық, азан және мешіттер тараулары). (Б.Ж.)

الفهرس

Азаншы, имам, хатибке арналған ықшамдалған әрі пайдалы ғылыми шығарма және мешіт үкімдері	2
Азаншы, имам, хатиб және мешіт үкімдеріне арналған қысқаша әрі пайдалы нұсқаулық.....	2
Бірінші бөлім: Азан мен қамат(әл-Иқама) үкімдері.....	3
Бірінші кіші бөлім: Азан мен қаматтың анықтамасы	3
Екінші кіші бөлім: Азан мен қаматтың үкімі.....	4
Үшінші тармақ: Азан және қаматтың артықшылығы	6
Төртінші кіші бөлім: Азан мен қамат дұрыстығының шарттары	10
Бесінші кіші бөлім: Азаншыда болуы талап етілген сипаттар.....	13
Алтыншы тармақ: Азан мен қаматтың сипаты	18
Жетінші тармақ: Азанды естушінің айтатын сөздері мен одан кейінгі дұғасы.....	23
Сегізінші кіші бөлім: Азан айтылған соң мешіттен шығудың үкімі.....	28
Тоғызыншы кіші бөлім: Азан мен қаматтың арасындағы уақыт қанша?.....	29
Оныншы кіші бөлім: Азаншының жауапкершілігі мен әдебі	30
Екінші бөлім: Имамдықтың үкімдері	33
Бірінші кіші бөлім: Имамдықтың анықтамасы	33
Екінші кіші бөлім: Имамдықтың заңдылығы және артықшылығы	33
Имам болудың артықшылықтары:.....	33
Үшінші кіші бөлім: Имамдыққа ең лайық болған кім? ...	35
Төртінші кіші бөлім: Имам болуына тыйым салынған кісілер:	39

Бесінші кіші бөлім: Имамдығы мәкрұһ саналатындар...	42
Алтыншы кіші бөлім: Имамның (намаздағы) ұюшыларға қатысты орны.....	45
Жетінші бөлім: Имамнан озып кету (алдында жүру)	47
Сегізінші кіші бөлім: Имамдық пен жамағатқа қатысты әртүрлі үкімдер	49
Тоғызыншы кіші бөлім: Имам орындауға тиіс болған сүннеттер	51
Оныншы кіші бөлім: Имамның негізгі сипаттар мен оған қойылатын талаптар.....	55
Имамда болуы тиіс ең маңызды білім негіздері:	57
Көркем мінездің ең маңызды негіздері:	60
Үшінші бөлім: Жұма намазы мен хұтпасы (хутба)	67
Бірінші кіші бөлім: Жұма намазы	67
Бірінші мәселе: Жұма намазының ұғымы және уақыты:	67
Екінші мәселе: Жұма намазының үкімі және ол кімдерге парыз?	70
Үшінші мәселе: Жұма намазының оқылу тәртібі:.....	73
Төртінші мәселе: Жұма намазына немен үлгерілетіндігі жайлы.....	74
Бесінші мәселе: Жұмада жасалуы харам немесе мәкрұһ саналған амалдар	75
Алтыншы мәселе: Жұманың сүннеттері:	79
Жетінші мәселе: жұма намазының нәпілдері:	85
Екінші кіші бөлім: Жұма құтпасы	86
Бірінші мәселе: Жұма құтпасы:	86
Екінші мәселе: Құтпаның үкімі	87
Үшінші мәселе: Құтпаның шарттары:.....	87
Төртінші мәселе: Құтпаның рүкіндері:	89
Бесінші мәселе: Құтпаның сүннеттері:.....	91

Алтыншы мәселе: Жұма хутпасының аудармасы:.....	96
Жетінші мәселе: Құтпа айтушының (хатиб) талаптары:	97
Хатибте болуы тиіс ең маңызды ғылыми талаптар:	100
Мінезге қатысты негіздердің ең маңыздысы:	103
Сегізінші мәселе: Құтпа мен құтпа айтшының (хатиб) әдебі:	110
Тоғызыншы мәселе: Құтпаның мақсаты мен міндеттері:	112
Оныншы мәселе: Құтпаны әзірлеу тәсілі:.....	114
Төртінші бөлім: Мешіттерге қатысты үкімдер	119
Бірінші кіші бөлім: Мешіттің анықтамасы	119
Мешіт пен намазхананың (мусалла) айырмашылығы	119
Екінші кіші бөлім: Мешіт салу және оның артықшылығы	120
Үшінші кіші бөлім: Мешіттерді көркейту және оның артықшылығы.	123
Төртінші кіші бөлім: Мешіттерді тазарту және ластық атаулыдан қорғау.....	124
Бесінші кіші бөлім: Қабір үстіне мешіт салу немесе қабірді мешіт ішіне кіргізудің үкімі.	129
Алтыншы кіші бөлім: Мешіттерді безендірудің үкімі .	132
Жетінші кіші бөлім: Кәпірдің мешітке кіруінің үкімі ..	134
Азаншы, имам және хатиб үшін кейбір пайдалы дереккөздер.....	137